

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

December/Aralık 2021 | Volume/Sayı 8

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume: 4 Sayı/Number: 8 Kış/Winter 2021
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD - Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS - Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2021

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇNKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
- Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Şennur ŞENEL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ REYHAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-Hacettepe Üniversitesi
- Doç. Dr. Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Bora İYİAT	103-112
Arap Milliyetçiliği Ütopyası/The Uthopia of Arab Nationalism	
Serden Onur KARACA	113-128
Avrupa Birliği'nin Türkiye İle Ortak Güvenlik Politikaları/The European Union's Common Security Policies With Turkey	
Turgut ÇILĞIN	129-152
Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği/Disability Policies in Social Democratic Welfare States: The Swedish State's Policies For Persons With Disabilities	
Şevval ERSAN	153-162
Zaman Algısı ve Zaman Algısının Mc Taggart İle Dönüşümü/Time Perception and Transformation of Time Perception With Mc Taggart	
Habibe AKTÜRK	163-180
Belleten Dergisi'nin Türk Tarihçiliğindeki Yeri ve Önemi/The Place and Importance of Belleten Magazine in Turkish Historiography	

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

Özgür YILMAZ	181-186
Adorno'dan "Yeni Sağ Radikalizm Veçheleri" ve Neofaşimin Sacayakları/"New Achievements of Right Radicalism" From Adorno and The Streets of Neofascism	
YAYIN İLKELERİ	187-188

ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ ÜTOPYASI

*Bora İYİAT**

Öz

Orta Doğu olarak adlandırılan bölge, Doğu ile Batı'yı, coğrafi olarak dünyanın üçüncü büyük okyanusunu, Akdeniz'e bağlayan, Rusya'nın sıcak denizlere ulaştığı nokta olmanın yanı sıra ekonomik ve kültürel faaliyetler açısından en yoğun bölgedir. Yerkürenin birçok barındırdığı özelliği ile en değerli parçası olarak tanımlayabileceğimiz Ortadoğu coğrafyası diğer yandan topraklarının altında mevcut yer altı kaynaklarının zenginliği ile özellikle de 20. yüzyıl başında petrolün keşfi sonrasında bir çatışma sahası haline gelmiş ve dünya egemenliği siyasetinde önemi kat be kat artmıştır. İşte tüm yönleriyle Orta Doğu kavramı bir coğrafi tanımlamadan çok bir politik ve stratejik tanımlamanın ürünü olmuş ve küresel hakimiyet mücadelesinin merkezine yerleşmiştir. Bu çatışma paradigmalardan birisi etnik-milliyetçi ekseninde cereyan etmektedir. Aynı eksen Ortadoğu'nun nüfus yoğunluğu bakımından en geniş kitlesini oluşturan Arapları milliyetçi düşünce etrafında birleştirmek çabalarının da temelini oluşturmuştur. 19. yy ile birlikte Arap dünyasında farklı ekoller etrafında gelişen milliyetçi eksenli akımlar, birbirinden bağımsız nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. İşte çalışmamız milliyetçilik olgusunu temel alarak, Arap milliyetçiliğinin tarihsel seyrini ve bu seyirler içinde ortaya çıkan ekolleri incelemek, bu çabaların neden sonuçsuz kaldığına yakından bakmak için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Milliyetçilik, Araplar, Arap İsyanı, Demografi

THE UTHOPIA OF ARAB NATIONALISM

Abstract

The region called the Middle East is the most intense region in terms of economic and cultural activities as well as being the point where Russia reaches the warm seas, connecting the East and West, the third largest oceans of the world geographically, to the Mediterranean. The vast Middle East geography, which can be defined as the most valuable geopolitical point of the world in this sense, on the other hand, has become a conflict area with the richness of underground resources available under its territory, especially after the discovery of oil at the beginning of the 20th century, and its importance in the politics of world domination has increased many times over. With all this special situation, the concept of the Middle East has become the product of a political and strategic definition rather than a geographical definition, and has been placed at the center of the struggle for global domination. One of these conflict paradigms takes place on an ethno-nationalist axis. The same axis formed the basis of efforts to unite Arabs, who constitute the largest mass of the Middle East in terms of population density, around nationalist thinking. With the 19th century, nationalist efforts that developed around different schools in the Arab world remained inconclusive for reasons independent of each other. Our study, based on the phenomenon of nationalism, has been prepared to examine the historical course of Arab nationalism and the schools that emerged in this course, and to look closely at why these efforts were inconclusive.

Key Words: Middle East, Nationalism, Arabs, Arab Revolt, Demography

* Öğretim Görevlisi, Amasya Üniversitesi, e-mail: bora.iyat@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9656-0915>

Giriş

Günümüzde Orta Doğu olarak adlandırdığımız topraklar, tarihin başlangıcından, insanoğlunun tarih yazmaya başladığı binlerce yıllık dönemden bu yana paylaşılabilen bir coğrafyadır. Bölgenin siyasi haritası, Roma İmparatorluğu ve Pers İmparatorluğu olarak iki parçaya ayrılmış iken günümüzden elbette çok farklıydı.¹ Kadim coğrafyanın üzerinde yaşananları anlamak, ancak o toprakların üzerinde yaşayan halkları bilmekle mümkün olabilir.

Demografik olarak değerlendirdiğimizde Orta Doğu coğrafyasının hakim nüfus yoğunluğunun Araplardan teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Ancak bu kadar yoğun bir dağılımın aksine Araplara ilişkin bir çalışma yapmak için temel başvuru kaynakları özellikle Helenistik dönemde oldukça yetersizdir. Bu anlamda çok az sayıda Araplara dair yazılı metin ancak M.S 4 yy öncesine gitmektedir ve bunlarda içerik olarak oldukça kısıtlıdır. Bu noktada Arapların tarihine ilişkin temel referans yabancı kaynaklar olmuştur. Asur-Babil literatürü Araplardan “Urbi-Arabi” diye söz etmekte ki birçok kaynağa göre Asurlular ve Babilliler etnik orijin ve kültürel olarak Arapların atalarıdır. Söz konusu bu belgeler M.Ö 9 yy’a tarihlenmiştir. Bölge Roma hakimiyetine girdikten sonra Araplar, Yunanca çadırda yaşayan anlamına gelen “Skene” teriminden esinlenilerek Skeni olarak adlandırılmışlardır.² Zaman içerisinde yürütülen bilimsel çalışmalar kapsamında sürdürülen arkeolojik faaliyetler Yemen’in Ma’rib bölgesinde M.Ö 10-15 yy. öncesine dayanan bir medeniyetin varlığını göstermiş ve eski Arap tarihçileri bu bölgeyi Arap milletinin en eski ana yurdu olarak kabul etmişlerdir. Arapların kutsal metinlerde ve başta Tevrat olmak üzere menkıbelerde anlatılan Nuh Peygamber’in oğullarından geldikleri rivayet edilmektedir.³

Teolojik çerçevede Nuh’un üç oğlundan Sam’ın soyuna dayandığı iddia edilen Araplar, bu yönüyle Sami İrk olarak tanımlanırlar. Arap tarihçilerine göre Sina Yarımadası’ndan başlayarak Hicaz’a kadar uzanan topraklarda hüküm sürmüş en eski Arap devleti, Amalıklardir. Alman Oryantalist Hammel’in çalışmalarında Arap tarihi ile ilgili İslamiyet öncesi döneme ait izler, sözlü rivayetler ağırlıklı olarak İslamiyet’in ilk dönem söylencelerinden elde edilmiştir. Yine, Tevrat’ta sıklıkla karşılaştığımız tespitlere göre de Arapların atası İsmail Peygamber ve onun soyudur.⁴

İslamiyet öncesi ağırlıklı olarak Hicaz, Necd (neresi olduğu kısaca yazılabilir) ve Yemen bölgelerinde yaşayan Araplar, sosyolojik olarak iki sınıfa ayrılmış olup Çöl Araplarına “Bedevi” kent Araplarına ise “Medeni” adı verilmiştir. Dinsel inanış İslamiyet’e kadar ağırlıklı olarak Putperselik olmuş bu dönemde dört büyük put olan Hubel, Lat, Menat ve Uzza Kabe’ye yerleştirilmişti. Yine dini açıdan Arap toplulukları içinde semavi dinlere (Yahudilik, Hıristiyanlık) inananlar da bulunuyordu. Araplar bölgede o tarihlerde bazı devletler kurmalarına rağmen çoğu kez kabileler halinde ve hakim devletlerin altında varlıklarını sürdürmüşlerdi.

Teolojik çalışmalardan farklı olarak Arapları, filolojik anlamda inceleyecek olursak, belirli kesin tespitlere ulaşmak mümkündür. Bu tespitlerden en önemlisi, Arapçanın yapısal analizinde gayet eksiksiz olarak bir Sami dili olduğudur. Bu dil birliği de farklı kabile ve topluluklar etrafında yaşayan Araplara ortak bir ad verilmesi için yeterlidir.⁵

Araplar üzerine yine sosyolojik bir yaklaşımla ve toplumsal hayat anlamında Arapları incelediğimizde özellikle çölde yaşayanlarda, Bedevi kültürünün hakim olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Zaman içerisinde çok fazla erozyona uğramadığını gördüğümüz çöl hayatı oldukça çetin ve sert bir yaşamdır. Bu durum tabiatıyla sosyal ve beşeri ilişkilerine de yansımaktadır. Topluluklar, aşiret halinde sürekli rekabet ve mücadele içinde olsa da kan dökme ve öldürme pek az rastlanan bir durumdur. Sourdel’in iddialarının dışında kan davasının yoğunluğuna yönelik farklı fikirlerin de bulunduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca, Arapların örfi hukuka olan bağlılığını da bize göstermektedir.⁶

¹ Bernard Lewis, *Orta Doğu – İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi* (Çev: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınları, Ankara 2015, S. 37

² Dominique Sourdel, *Arapların Tarihi* (Çev: Işık Ergüden), Dost Yayınları, Ankara 2017, S. 11

³ Neşet Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, T.C Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1957, S.1

⁴ Emine Sennur Özcan, *İslamiyet Öncesi (Cahiliye Devri) Arap Kültüründe Rivayet ya da Tarih Bilinci*, Tarih Okulu Dergisi, Eylül-Aralık, Sayı:XI, İzmir 2011, S.35

⁵ Sourdel, *Arapların Tarihi*, 13

⁶ Şeref Ökten, *Kan Davası: Kanın Öcü Ya da Şeref Uğruna Verilen Kollektif Savaş*, Antropoloji Dergisi, Cilt-Sayı: 24, 2010, S. 174

Arap sosyolojisi üzerine yukarıda yaptığımız özet değerlendirmeler, ileride değerlendireceğimiz milliyetçilik akımları ve çabaları ile bunların neticelerini anlamak için oldukça önemlidir. Çünkü, tüm dünyada özellikle Fransız İhtilali sonrasında oluşan milliyetçi fikirlerin ihracında, tarihsel temelde farklı etnolojiler ulus devletler haline gelebilmişken, Arapların çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu noktada milliyetçilik denilen olguyu anlamak da önemli bir açılım sağlayacaktır.

1. Millet Tanımı ve Milliyetçilik

Tek bir kelime ile “Millet” olarak isimlendirdiğimiz kavram hakkında geçmişten başlamak üzere bugüne kadar uzanan birbirinden bağımsız algılamalar ve ona bağlı mütalaalar bulunmaktadır. Millet olgusunun içeriğinde taşıdığı dinamik yapı, elbette kendisi hakkında yapılan tanımlamaların da özünü teşkil etmektedir. Bu alanda otorite isimlerden birisi kabul edilen Anderson’a göre; hem millet kavramı hem de ondan türeyen milletler gerçeklikte var olmayan, türetilmiş birer hayal ürünüdür. Anderson, bu iddiasını bir milletin üyesi olduğunu iddia eden bireylerin gerçek hayatta birbirlerini tanımadıkları argümanı ile desteklemekte, bir milletin üyesi olduğu iddiasında olanlar aslında tanışmamaktadır tezini ileri sürmektedir. Bireylerin birbirlerini tanımladıkları gibi ortak dedikleri kavramlar dahi Anderson’a göre sonradan yaratılmıştır.⁷

Anderson tarafından ortaya konan tez ilk bakışta rasyonel bir bakış gibi algılsa dahi aslında birçok yönüyle içeriğinde birçok eksikliği barındırmaktadır. Milletler veya onları bir araya getiren bileşen sadece tanıma/tanınma değildir. Çünkü millet sadece bir amaca hizmet etmek için sonradan yaratılamayacak kadar çok parametrenin bir araya gelmesi sonucunda oluşmuş, bu yönüyle romantizmden çok daha ileri düşünülmesi gereken bir olgudur. Aslında bilimsel bir değerlendirme için bu kadar farklı parametreyi aynı anda bir laboratuvar ortamında bile bir arada tepkimeye sokmak oldukça güç bir iştir. O halde başka bir tanıma ihtiyaç vardır. O tanımlamayı da Smith, “*Millet; tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kültürü, ortak bir ekonomisi ile aynı yasal hak ve zorunlulukları paylaşan topluluktur.*”⁸ ifadesiyle ortaya koymuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz bu bir araya gelen/gelmesi gereken parametrelerin her birisi aslında milletlerin göstergeleridir. İşte bu göstergelerden birincil, belki de en önemli olanı dildir. Bir topluluğu bir arada tutan, sosyal aidiyet duygusunu geliştiren, geçmişten-geleceğe doğru taşıyan, böylelikle bütünleştirici bir olgu yaratan unsur, kuşkusuz dildir. Antropologlara göre; Neandertal insan yok olmuş ancak Homo Sapiens yaşamıştır. Onun yaşamasının temel sebebi ise sosyalleşerek bir arada kalması ve o birlik sonucu grupla hareket etmesidir. Modern insanın en önemli özelliği, onun bu tarih öncesinden genetik kodlarının hafızasına kayıt olarak, güvende tutan sosyalleşmesidir. Bu sosyalleşmenin sonucunda ise bireyler kendisi ile aynı dili konuşan, aynı değerler etrafında birleştiği diğerleri ile etkileşim ve paylaşımda kalmaya ihtiyaç duyar ki dil bunun sağlanmasında en önemli araç, millet bilinci olarak adlandırdığımız kavramı oluşturan, nesilden nesle aktaran temel faktördür. İşte dilin başını çektiği bu faktörlerin tamamına milletin unsurları denilmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer bileşen ise bağlayıcı etkisi tartışmasız olan ortak kültür ve tarih bilincidir. Dil gibi, birincil faktörün ardından bir arada olan bireylerin, ortak yaşamları sırasında geliştirdikleri bilinç ve bir arada yaşanmışlıkların sonucunda kaydedilen ortak geçmiş, milletlerin oluşmasında tartışmasız çok kıymetli bir olgudur. Milletlerin hafızalarını tarih, kim olunduğunun ve diğerlerinden neden farklı olunduğunun cevabını ise kültür vermektedir. Gellner’e göre; “*Çağdaş dünyada kim olduğumuzu, müstereken paylaşılan eşsiz bir kültür aracılığıyla bilebiliriz. Bu kültürü keşfederek kendimizi, ‘otantik kendiyi’ keşfederiz.*”⁹

Milletin tespiti ve teşekkülü noktasında yer alan bir diğer kavram olan soy birliği, diğerlerine oranla en fazla tartışmaya açık olan parametredir. Bunun nedeni, ölçeksel tespitite ortaya çıkan muallak durumdur. Ölçek büyüdükçe, soya dayalı birliktelik daha az görünür bir durum ortaya çıkarsa da

⁷ Anderson Benedict, *Hayali Cemaatler “Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması”*, (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayıncılık, İstanbul 1993, S. 12

⁸ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* (Çev: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2002, S. 21

⁹ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak* (Çev: Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarı), İletişim Yayınları, İstanbul 1998, S. 33

günümüzde özellikle yazılı hukuk normları ile bu flu halin ortadan kaldırılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.¹⁰

Milleti meydana getiren unsurlardan bir diğeri de din unsurudur. Aslında din kavramı ve millet sosyolojisi birbirinden bağımsız olarak düşünülmesi gereken iki ayrı olgu olsa dahi bir arada yaşama güdüsü ile birlikte, din faktörünün önemli bir bileşen ya da ayırıştırıcı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Millet kavramı üzerinde değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli durumda söz konusu sosyal grubun birlikte yaşam iradesi ve isteğidir. Aynı ya da farklı coğrafyalar üzerinde bir arada yaşayarak, mensubu oldukları milletin sembolü olan bayraklarının dalgalanmasıyla gönenç duyan, vatan dedikleri toprakların hangi köşesinde bir sevinç veya keder olsa aynı hisleri kendisinde de taşıyan fertler aslında bir millet olarak kuvvetli görünmeyen bağlarla birbirlerine bağlıdırlar.

Alanda çalışmalar yapan bilim insanlarına göre; milletler ya da milliyetçiliğin oluşumuna ilişkin değerlendirmede üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu üç ekolden ilki Primitif ya da ilkçi yaklaşımdır. Bu yaklaşım özünü insanlığın var oluşuna kadar dayandırır. Yani milletler aslında yaratılıştan beri vardır. Temel tezlerini ise filolojik bir mantığa yaslarlar. Onlara göre dil milletleri oluşturan tek önemli temel öğedir. Böylece insanlığın başından beri farklı dilleri konuşan topluluklar, aslında ortak bir kültür ve geçmişin temsilcileridir. Diğer ekol ise etno-sembolcü yaklaşımçılardır. Onlara göre de milletler, tarihten gelen ortak kültürel kodların doğal sonucudur. Yani geçmiş paylaşım ve ortak kültür, ortak tarihten beslenirler. Üçüncü ve son ekol ise modernist ya da sözleşmeye dayalı ulus yaklaşımıdır ki bu yaklaşım temelde milletleri tek ve birleştirici bir yasa ile bağlı birliktelikler olarak tanımlar.¹¹

Hangi temelde ne şekilde ele alınırsa alınsın milliyetçilik denilen sosyal ve siyasal kavram temelini 1648 yılındaki Westphalia Anlaşması'ndan alır. Söz konusu anlaşmanın en önemli özelliği ise malum olduğu üzere ilk defa hakimiyet noktasında kilisenin dışarıda bırakılmasıdır. Bunun bir diğer anlamı da milliyetçiliğin seküler bir kavram olarak ilk defa ortaya çıktığıdır. Ancak milliyetçiliğin en kesin sonucu olan ulus devletleri tam anlamıyla tarih sahnesinde görmek için Fransız İhtilali'ni beklemek gerekecektir. İhtilal bu fikirleri hızla Avrupa ve tüm dünyaya ihraç edecek ve o güne kadar imparatorluklar yani monarşik bir düzenle çoğu kez de teokratik yönetimlerle iç içe geçmiş iktidarların parçalanarak yıkılmasına neden olacaktır. Bu anlamıyla da bir çatışma alt yapısı hazırlayacaktır. Ortadoğu ise hassas jeopolitik yapısıyla söz konusu akımdan nasibini alacak ve bu akımlardan etkilenen coğrafyalardan birisi olacaktır. Özellikle bölgenin tek hakim gücü olarak algılanan Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olarak yaşayan Araplar bu fikirlerle ayrılma noktasına evrilecektir. Şimdi bu sürece ve buradan doğan Arap Milliyetçiliği kavramına daha yakından bakalım.

2. Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Tarihsel Serüveni

Arapların siyasi tarihinde milliyetçilik anlamında bir milat koymak gerekirse, hiç kuşku yoktur ki bu miladın başlangıcını Müslüman Arapların değil Hıristiyan Arapların başlattığını rahatlıkla ifade etmek mümkündür. Özellikle, 1850'lerden itibaren Batı dünyası ile ticaret ve eğitim konularında sıkı işbirliği yapan Hıristiyan Arap dünyası bu vasıtalar aracılığı ile de yakın ilişkiler kurmuşlardı. Aslında bazı kaynaklar söz konusu süreci 1820 yılında özellikle Amerikalı Protestan misyonerlerin Beyrut-Lübnan ve Suriye'de faaliyete geçmesiyle ifade etmektedirler.¹² Bu anlamda Fransız Devriminin ihracı, yaklaşık 60 yıl sonra bölgeyi etkisi altına almayı başarmıştı. Fransız Devriminin, Arap coğrafyasına ihracı ilk olarak Lübnan, Suriye, Irak ve Mısır'a yönelmişti. Burada da kırılma noktası, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi ile yaşanacaktı. Bu işgalin ardından Mısır'da valiliği ele geçiren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Batı ile ticari ilişkiler yanı sıra kültürel-sosyal ilişkilere de önem vermiş ve başta Paris olmak üzere Avrupa'nın çeşitli kentlerine öğrenciler göndermeye başlamıştı. Böylece, bir Arap entellektüelizmi oluşmaya başlamış ve temel olarak Arap-İslam özdeşliğinin ötesinde Arapların, İslamiyet'ten önce de var oldukları fikri öne çıkmaya başlamıştı.¹³

¹⁰ Claude L. Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür* (Çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem), Metis Yayınları, İstanbul 1997, S.65

¹¹ Ahmet Karadağ – Haluk Yaman, *Üç Farklı Milliyetçilik*, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:9 Sayı: 2, 2018, S. 88

¹² Faruk Taşkın, *Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)*, Avrasya İncelemeleri Dergisi Sayı 6, İstanbul 2016, S. 150

¹³ Seda Özalkan, *Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği*, İNSAMER Araştırma No: 56, İstanbul 2018, S.2

Bu süreç ile birlikte, bazı önemli figürler de tarih sahnesine çıkacaklardı. Bunlardan ilki Rıfat el Tahtavi idi. Tahtavi; “Vataniye” kavramı çerçevesinde daha çok Arap dili üzerine yoğunlaşmış ve bir Arap Rönesans’ı başlatmıştı. Özellikle, Batı-Arap dili arasındaki çalışmaları ile milleti oluşturan faktörler arasında bahsettiğimiz dilin zenginleşip, gelişmesini sağlamıştı.¹⁴ Dönemin bir diğer önemli ismi ise hiç kuşkusuz Cemaleddin el Afgani idi. Afgani; Arap toplumunun gelişmesinin sadece eğitimle mümkün olabileceğini savunuyordu. Ancak bu eğitim reformu Batı’dan ithal edilecek siyasi akımlara bağlı olmadan yürütülmemeliydi. İslam’ın altın çağında zaten bu kodlar bulunuyordu. Üstelik, Batı’nın sekülerliği sadece İslam’ı bölerdi. İslam, en üst kimlik olmalıydı. Afgani, bu tezleri ile birlikte ayrılıktan ziyade hilafet altında birliği savunuyordu.¹⁵ Afgani sonrası Arap entellektüelleri ise milliyetçilik noktasında daha kesin çizgiler ortaya koymaya başlayacaklardı? Bu kesin hatlar belirginleştikçe de bağımsız Arap dünyası fikrinin zemini haline gelecektir. Örneğin, Reşid Rıza, Türklerin hilafeti zorla kendilerinden aldığı iddiasını ileri sürecek ve dini otoritenin Araplarda bulunması gerektiğini iddia edecek kadar düşüncelerini ileriye taşıyacaktı ki bu düşünce modern Selefî akımın da bir anlamda temelini atacaktı.¹⁶ İslam birliği üzerinden bir kültürel reform şeklinde başlayan Arabizm olgusu yukarıdan da anlaşılacağı gibi zamanla evrilerek, Osmanlı Devleti’ne karşı ayrılıkçı bir yöne seyredecekti. Elbette ki bu ayrılıkçı fikirlerin gelişmesi için Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumda etkisi büyüktü. Osmanlı karşısında bu ayrılıkçı fikirleri benimseyen aydınlardan birisi de Necib Azuri idi. Kendisi bir Hıristiyan olan Azuri, Türklerin, Araplara ciddi anlamda zarar verdiğini ileri sürüyordu. Ona göre bağımsız bir Arabistan mutlaka teşekkül etmeli ve kurulması düşünülen bu yeni devlet, Batılı hamileri gibi seküler olmak zorundaydı.¹⁷

Yine Arap milliyetçiliği fikri çerçevesinde kurulan bazı cemiyetler, Arap milliyetçiliğinin yayılmasında önemli rol oynayacaklardı. Bu noktada öne çıkan cemiyetler; Suriye İlim Derneği, el-Kahtaniye, el-Fatat ve el-Ahd’dı. Anılan bu kuruluşların ortak özelliği ise hemen hepsinin bağımsızlık iddiasının dışında daha çok otonomi talebinde şekillenmesiydi. Bu cemiyetlerin kuruluşunda konjonktürel gelişmeler etkin olmuştu. Fransız Devrimi ile Osmanlı Devleti idaresindeki Balkan coğrafyasında başlayan isyanlar karşısında Osmanlı, çözüm olarak merkezileştirme yoluna gitmiş, benzer çalışmalar Arap coğrafyasında da etkili olmuştu. Arap milliyetçiliği 19. Asırda bir entelektüel yapı olarak görülmüş, bir yüzyıl sonra da siyasal ve ayrılıkçı bir şekle bürünmüştür. 20. yy başında, Jön Türkler’in ideolojik eksende Türk milliyetçiliği yaklaşımı karşısında Arap milliyetçiliği fikri oluşmaya başlamış ve ileride değineceğimiz diğer faktörler öncesi bir arka plan oluşturmuştu. Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yarısı ise, Arapların ekseriyete yakınının, Osmanlı’ya karşı güvenlerinin, Batılı istihbarat faaliyetlerinin de katkısıyla büyük ölçüde kaybetmeye başlamışlar ve yine İngiliz istihbaratının saha elemanları bu durumu bir isyan için fırsat olarak değerlendirmişlerdi.¹⁸

Arap İsyanı öncesi tarihsel sürecin son halkasını ise 1913 yılında Fransa’da düzenlenen Paris Kongresi alacaktı. Osmanlı idaresinde yaşayan Arapların söz konusu yıl otonomi merkezli sorun ve taleplerini uluslar arası arenada tartışmak ve ilgiyi üzerlerine çekmek arzusu, Paris’te ikamet eden Suriyelilerin organizasyonu ile Arap dünyasına ve temsilcilerine davetiyeler gönderilecekti. Bunun kendi otoritesine bir başkaldırı ve ayrılıkçı bir hareket olarak değerlendiren Osmanlı Devleti süratle Paris’te mukim elçiliği kanalıyla Fransız makamlarından kongrenin iptalini isteyecek ancak bu talebi geri çevrilecekti. Üstelik, birçok Arap da benzer yönde görüş bildiren telgraflar çekerek, bu kongrenin Arap iradesini temsil etmekten çok Batılı güçlerin kendi topraklarındaki emperyalist emellerine alet edildiğini ifade edeceklerdi. Kongre tüm bu tepkilere rağmen toplanacak ve neticesinde Osmanlı topraklarında otonomi ve reform taleplerini dikte eden kararlar alacaktı.¹⁹ Bu deklarasyonu müteakip, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından süratle bir heyet görevlendirilecek ve Mithat Şükrü (Bleda) Bey başkanlığındaki bu heyet, Hıristiyan Arapların tüm itirazlarına rağmen Müslüman Araplarla görüşerek bir uygun protokol yapacaklardı. Ancak bu anlaşma tüm karşılıklı iyi niyetlere rağmen I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi üzerine uygulanamayacaktı. Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı’nın temel

¹⁴ Muhammed Sawat, *Rıfa’a Rafi’i et-Tahtavi ve Modern Arap Edebiyat Dilinin Leksikolojik Gelişimine Katkısı* (Çev: Soner Şahin), T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Bursa 2015, S.183

¹⁵ Bayram H. Soy, *Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar*, Bilig Dergisi, Sayı: 30 Yaz, Ankara 2004, S. 181

¹⁶ Birol Akgün –Gökhan Bozbaş, *Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, İstanbul 2013, S.12

¹⁷ Seda Özalkan, *Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği*, 2

¹⁸ Seda Özalkan, *Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği*, 3

¹⁹ Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, 182-186

nedeni, ekonomik eksenli küresel mücadele içinde hangi küresel gücün dünyayı yöneteceği mücadelesinin konvansiyonel bir savaşa dönüşmesi idi. Bu küresel mücadelenin önemli aktörlerinden olan İngiltere'nin doğu politikası iki temel ayağın üzerinde duruyordu. Bunlardan ilki, önemli sömürgesi Hindistan'ın deniz yolu güvenliğini sağlamak, diğeri ise sanayi devrimi ile ortaya çıkan, sanayi devrimi öncesi çağın en önemli keşfi kabul edilen petrolün kaynağı Arap yarımadasına hakim olmaktı.²⁰ Bu mevcut hal İngiltere'nin, Arap yarımadası üzerindeki nüfuz mücadelesi için bölgede bir aktöre ihtiyaç duyulmasına neden olmuştu. İngiltere'nin Osmanlı Orta Doğusu'na ilgisi ve nüfuzu çok daha önce başlamış ve o tarihlerden itibaren İngiliz istihbaratı tarafından sahada yapılan çalışmalar, Arap milliyetçiliği ideolojisinde değerlendirilmesi mümkün bir monarşik sistem kurma ve onu yönetme arzusunun yüksek olduğu bilinen Mekke Emiri Şerif Hüseyin isminin, İngiliz politikaları için en uygun araç olacağını göstermişti.²¹ Üstelik 1912 ve 1914 yıllarında oğlu Abdullah üzerinden iki defa da temasa geçmişlerdi. Bu görüşmelerin tamamında Şerif Hüseyin ve oğlunun Osmanlı'ya karşı bir isyan başlatma düşüncesi ve kararlılığı çok net görülebiliyordu ancak İngiltere, o tarihlerde Osmanlı'yı direkt olarak karşısına almak istemiyordu.²² Savaşın başlaması, İngiltere'nin karşısında yer alan Osmanlı Devleti'ne karşı tüm tedirginlikleri ortadan kaldıracak ve faaliyetlere hız verilecekti. Şerif Hüseyin ve oğullarının ayaklanması büyük savaşın tam ortasında patlak verdi. İsyan başladığında Şerif Hüseyin, ilk olarak diğer aşiretlerin de kendisi ile birlikte hareket etmesini sağlayabilmek için bir bildiri yayınlayacak ve mesajında, mukim bulunduğu Hicaz bölgesinde iktidar hakkının kendisine ait olduğu ve bu gerekçeye dayanarak Osmanlı Devleti'nin bu duruma saygı göstererek çekilmesi gerektiğini belirtecekti. Böyle bir isteğin Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmesi mümkün değildi ki zaten bu bildirin ardından Osmanlı idaresi süratle Şerif Hüseyin'i azlettiğini açıklayacak ve yerine Şerif Ali Haydar'ı tayin edecekti. Bu zaten başlayacak olan isyanın gerekçesi olmuştu. Başlayan isyanın ardından ilk olarak Mekke, asiler tarafından işgal edildi. Şerif Hüseyin'in amacı isyanı bütün Arap Yarımadası'na yaymaktı. Bu amaçla, Cidde asiler tarafından hem karadan hem de denizden kuşatıldı. Bir hafta süren bu kuşatma sonucunda Cidde düştü. Diğer kentler ise Galip Paşa tarafından aylarca savunulduysa da o da başlayan kıtlık yüzünden teslim olacaktı. Bir diğer kutsal şehir Medine ise, Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal tarafından kuşatılmış ancak Osmanlı kuvvetlerince savunulmuştu. İsyanın başlamasıyla Osmanlı idaresi ilk tedbir olarak Mekke'nin kurtarılmasına yönelik planlar yapsa dahi, gelişmeler karşısında bundan vazgeçilecek ve yeni plan savaş boyunca Medine ve demiryolu hattının korunması olacaktı. Ancak gidişat Osmanlı'yı Medine'yi tahliye etmeye zorlayacaktı. Aynı tarihlerde Akabe de isyancıların kontrolüne girecekti. İsyan başladığında Hicaz demiryolu hattı da önemli bir savunma sahası olarak düşünülmüş ve hattın açık, işler olması istenmişti. Bu noktada İngiliz kuvvetleri, destek verdikleri bedevi güçleri ile birlikte sürekli olarak patlayıcılar kullanarak ve hızlı baskınlar düzenleyerek, söz konusu demiryolu hattını hedef alıyorlardı. İlerleyen süreçte, Hicaz bölgesindeki aşiretlerin de desteğiyle isyanın periferisi daha da açılarak, Suriye topraklarını da içine alacaktı.²³ İsyandan önceki görüşmelerin tamamında Şerif Hüseyin ve adamlarına bölgede bağımsız bir devlet sözü verilmiş olmasına rağmen, 1919 yılında yapılan Paris Barış Konferansı sonrasında verilen sözlerin yerine İngiltere ve Fransa "Bereketli Hilal Bölgesi"ne²⁴ manda gücü olarak yerleşecekti. Sözde bir bağımsızlık dahi olsa Arabistan'da kral olarak iktidara sahip Şerif Hüseyin, karşısına çıkan Abdülaziz es-Suud liderliğindeki Vahhabi güçler karşısında kaybedecek, 1925 yılında Hicaz'ı ele geçiren Suud Ailesi, 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı'nı kuracaklardı.²⁵

Osmanlı'nın yıkılması sürecinde ve sonucunda gücünü, desteğini Batılı emperyalistlerden alan Arap Milliyetçiliği kendilerine özellikle uluslararası konferanslarda verilen sözlerin tutulmaması ile bir anda beslendiği kaynağı değiştirecek ve anti-emperyalizme doğru evrilecekti. Bu süreçte bilimsel

²⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, S. 99

²¹ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği* (Çev: Taşkın Temiz), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1988, S.155

²² Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1982, S. 78

²³ Yüksel Nizamoğlu, *1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı*, Bilig Dergisi, Sayı: 66, Yaz Sayısı, Ankara 2013, S. 142

²⁴ Bereketli Hilal olarak tanımlanan coğrafya; Mezopotamya ile Doğu Akdeniz kıyılarını (Lübnan, Filistin, Antakya vs) kapsar ve hilalin ortası Harran Ovası'na denk gelir. İlk uygarlıkların geliştiği söz konusu bu bölgenin alansal olarak hilal şeklinde olması nedeni ile Suriye ve Irak arasındaki bölgeden başlayıp Ürdün'e ve Arabistan'a doğru uzanan çöl, doğudan batıya tarihi Sümer, Akad, Asur, Fenike ve Filistin Bölgeleri'ni içermektedir.

²⁵ Yusuf M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi* (Çev: Fethi Aytuna), İnkılap Yayınları, İstanbul 2017, S. 362

tezlerde Arap milliyetçiliği konusunda ortaya sürülmüş bir Arap milleti kavramı tanımlanmaya çalışılmış, örneğin Satı el-Husri Arapları tanımlarken "Atlantik'ten Dicle ve Fırat'a kadar Arapça konuşan herkes Araptır. Değilim diyorsa farkında değildir." yaklaşımını öne sürmüştü. Anılan süreçle birlikte Pan-Arabizm olgusu hem Filistinlilerin durumundan hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün Osmanlı'dan bakiye kalan hilafet kurumunu ortadan kaldırmasıyla gelişmeye başlamıştı. Aslında özellikle II.Abdülhamid'den sonra, 20. Yüzyıl başları ve I.Dünya Savaşı'na gelindiğinde Hilafet kurumunun etkisini/nüfuzunu büyük ölçüde yitirdiği, tarihçilerin önemli bir kesimi için de genel kabul gören bir husustur. Öyle ki, büyük savaşa girildiğinde Sultan Reşad'ın padişah-halife sıfatıyla ilan ettiği "Cihad-ı Ekber" hemen hiçbir akis bulmamıştı.

Arap milliyetçiliğinin ve sosyal tezlerin yoğun olarak tartışıldığı ilk süreçten sonra Arap milliyetçiliği olgusu yeni bir evre olan "Toplumsal Arapçılık" adlı sürece geçecekti. Bu dönemin ana hatları, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Arap-Yahudi mücadelesi ve savaştan sonra oluşan ABD-SSCB güçlerinin yeni siyasi küresel sistemde iki önemli kutup olarak yükselişi belirleyecekti. Siyasi sistem ve idari yapı olarak incelendiğinde Arap ülkelerinin çoğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Aynı dönemde bazı Arap devletlerinin bir araya gelmeye yönelik çabaları da olacaktı. Bu çabalara ve birlikteliklere en güzel örnek ise Cemal Nasır'ın çabasıyla 1958 yılında kurulan ve sadece üç yıl sürebilen Mısır-Suriye Arap Cumhuriyeti birlikteliği olacaktı.²⁶ Arap Milliyetçiliği, Toplumsal Arapçılık adı verilen bu dönemde siyasetinin arkasında ciddi bir halk desteği de bulmuştu. Bu destek sayesinde kendi sosyo-kültürel ve ekonomik programlarını uygulayacak fırsatı yakalamıştı. Böylelikle artık Arap milliyetçiliği denildiğinde zihinlerde üç ayrı kavram çağırılıyordu. Bunlar; tek parti idareleri, sosyalizm ve Filistin'e özgürlüktü. Siyasi akım anlamında değerlendirildiğinde ise Arap milliyetçiliğinin üç akımla temsil edildiğini söylemek mümkündür.²⁷

Bu akımlardan ilki Baasçılık akımıydı;

BAAS Hareketi, Orta Doğu'da özellikle Suriye ve Irak'ta doğan siyasi ağırlığı güçlü olan bir cereyandı. Bu deyim "Diriliş" veya "Arap Sosyalist Diriliş Partisi" anlamında kullanılıyordu. İki farklı kimliğin tek çatı altında toplanması sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu iki kimlik, Irak'ta, başında Mişel Eflak'ın bulunduğu "Arap Diriliş Partisi" ve Ekrem Havrani'nin başkanı olduğu "Arap Sosyalist Partisi" idi. BAAS Partisi aynı şekilde her iki ülkede de ayrı kişilerce temsil ediliyordu. BAAS hareketinin temel amacı, Orta Doğu'daki yerleşik ve köklerini Arapların oluşturduğu tüm devletleri tek bir çatı altında toplamaktı. Sosyo-ekonomik manada da BAAS hareketinin amaçları sosyalist ideolojinin tezahürü şeklindeydi ki bu noktada amaç sosyal reformlar yapmak, sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak, mülkiyet hakları ve milli üretim araçlarına sahip olmak yoluyla kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmektir.²⁸ BAAS temel mantığıyla Batı sosyalizmine benzer özellikler gösteren yönleri olduğu gibi farklılıkları da bulunan karma bir akımdı. BAAS'çılar da bilimsel sosyalizme inanıyorlar ve sosyalist düşüncenin zeminini oluşturan sınıf mücadelesi teorilerini ve proletarya diktatörlüğünü reddediyorlardı. İktisadi konulardaki yaklaşımları ise benzerdi. Özellikle millileştirme politikası oldukça önemli bir parametre idi. Bunun yanı sıra ayrılan yönleri de daha çok Arap toplumunun özellikleri ile doğrudan ilişkili idi. Arap sosyalizmi, köylü sorunlarına daha büyük ilgi duyuyor ve daha milliyetçi özelliklerini ön plana çıkarıyorlardı. Arap dünyasında büyük bir köylü nüfusunun varlığına bağlı olarak köylü sorunlarına daha çok önem veriyordu. BAAS'çılık sosyalizm noktasından doğan ancak milliyetçiliğe daha yakın kabul edilebilecek bir cereyandı. Bu durum ise toplumsal yapıdan kaynaklanmaktaydı. Irak'ta devrik lider Saddam Hüseyin'in ardından, bugün ciddi bir iç savaşla uğraşan Esad, BAAS hareketinin son temsilcileri olmalarına karşın BAAS, hala bir akım olarak varlığına devam etmektedir.²⁹

Diğer önemli akım ise Nasırcılıktı;

Bu Arap milliyetçiliği yaklaşımı ise adını aldığı Mısır'ın devlet başkanı Cemal Abdül Nasır'ın ideolojik yaklaşımları üzerinden tanımlanan bir akımdır. Cemal Abdül Nasır, alt sınıftan olarak tanımlayabileceğimiz bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, küçük yaşta annesini kaybetmiş ilk olarak hukuk tahsili yapmaya karar vermiş ancak kısa süre sonra eğitimine bu alanda devam etmek yerine

²⁶ Choueiri, *Orta Doğu Tarihi*, 365

²⁷ Choueiri, *Orta Doğu Tarihi*, 366

²⁸ Mehmet Atay, *Arap BAAS Sosyalist Partisi Üzerine*, Avrasya Dosyası, Arap Dünyası Özel Cilt, Cilt: 6, Sayı:1, Ankara 2000, S. 131

²⁹ Atay, *Arap BAAS Sosyalist Partisi Üzerine*, 135-154

askerlik mesleğini seçmişti. 1938 yılında da muvazzaf subay olarak göreve başlamıştı. Bu noktada Nasır'ı, Mısır'da iktidara getiren sürece kısaca göz atmak, sonuçların değerlendirilmesi anlamında oldukça önemlidir. Mısır'ın egemenliği, 1936 yılında yapılan antlaşmalarla İngiltere tarafından sınırlandırılmıştı. Bu durum Mısır'ı, İngiltere'ye bağımlı kılıyordu. Üstelik Mısır, 1948 yılında İsrail'e karşı bir savaşa girmiş ve Kral Faruk'un ordusu bu savaşın sonunda yenilgiye uğramıştı. Ekonomik koşullar ise halk üzerinde çok ağır bir durum yaratıyordu ki bunun en önemli nedeni Mısır idaresinin seçkin bir elitten teşekkül etmesi ve toplumsal-sosyal sınıflar arasındaki makası açıyordu. Bu dönemle birlikte yaşanan hadiseler, gerçekleşen suikastlar ve giderek ağırlaşan koşullar karşısında 23 Temmuz 1952 tarihinde bir genç ve alt rütbeli bir subay grubu darbe yaparak, idareye el koyacaklardı. Liderliğini Albay Cemal Abdul Nasır'ın yaptığı bu cunta kendilerine "Hür Subaylar" adını koymuştu. Biraz rütbelerinin sağladığı dezavantaj, biraz da halk desteğini sağlamak amacıyla herkesin tanıdığı ve saygı duyduğu General Muhammed Necip'i liderlik için razı etmişlerdi. Hür subaylar teşkilatı artık cuntayı ilk kurduklarında belirledikleri bir manifestoyu yürürlüğe koyacaklardı. Bu manifestoya göre; İngiliz sömürgeciliğine son verilecek, onların hali hazırda Mısır makamlarını işgal eden yerli işbirlikçileri de derhal görevden alınacaktı. Feodalizm ve yabancı sermayenin baskısına son verilecekti. Sağlıklı bir şekilde işleyecek, demokratik bir yaşam mutlaka tesis edilecek ayrıca milli ve güçlü bir ordu kurulacaktı. Çok kısa süre sonra Necip ve Nasır arasında yaşanacak güç mücadelesinin galibi Nasır olacak, 1956 Haziran ayında hazırlanan anayasanın oylanması sırasında ilk kez kadın seçmenler de oy kullanacaktı. Seçim sonucunda Nasır oyların %99,9'unu alarak büyük bir zafer kazanmış ve Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştu. Artık Nasır, hayal ettiği ve Mısır'a tam olarak siyasi bağımsızlığını kazandırmayı hedeflediği hamlelerini yapmaya başlayacaktı. Böylelikle Nasır ve yönetiminin ulusal manifestosu hızla uygulanmaya konacaktı. Bu uygulamanın en fazla ses getireni hiç kuşkusuz Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi olmuş ve bu Nasır'ın Arap dünyası içerisindeki popülaritesini bir anda arttırmıştı. Üstelik bunun doğurduğu küresel sonuçlar oldukça önemliydi. Ortadoğu'nun XIX. Yüzyıl sonunda başlayan emperyal düzeninin baş aktörleri olan, İngiltere ve Fransa tarafında fonlanan, işletilen sermayeli Süveyş Kanalı şirketinin millileştirilmesi akabinde "Süveyş Krizi" adıyla bilinen bir dizi gelişmeyi de başlatmıştı. Nasır'ın aldığı bu karar karşısında önce bu kararı kınadığını belirten bir açıklama yapan İngiltere ve Fransa hemen akabinde İsrail ile birlikte bir anlaşma yaparak, bölgeye askeri bir harekât organize etmişlerdi. Soğuk Savaş'ın iki süper gücü konumunda olan ABD ve Sovyetler Birliği bu askeri harekâta karşı çıkmışlardı. Bu beklenmedik karşı çıkış karşısında İngiltere ve Fransa çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu gelişmeler Ortadoğu'da da ABD ve Sovyetler Birliği'nin etkinliği ve gücü ise hiç olmadığı ölçüde yükseltirken, İngiltere, Fransa'yı ikincil aktör konumuna atacaktı.³⁰ BAAS'a kıyasla, sosyalizm fikrini daha net bir ideolojik çıkış noktası olarak ortaya koyan Nasırcılık anlayışı, bizzat Nasır'ın karizmatik ve ideolojik kimliğinden besleniyordu ve 1970 yılında Nasır'ın ölümünün ardından da eski ulusal manifestonun güncellenerek uygulanmaya çalışılması sonuç vermeyecek ve kendisi ile birlikte ölecekti.³¹

Toplumsal Arapçılık bağlamında incelenmesi gereken üçüncü akım ise Arap Milliyetçi Hareketi'dir. Bu akıma adını veren örgüt, 1950'li yıllarda Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okuyan ağırlıklı olarak Filistin, Suriye ve Kuveytli öğrenciler tarafından kurulmuştu. Hareketin öğrencilerin dışında ruhani liderliğini de Ali Nasreddin üstlenmişti. Bu akım daha önce anlattığımız BAAS ve Nasırcılıktan farklı olarak ideolojik temelden ziyade aksiyoner kaygılar taşıyan bir yaklaşımdı ve özellikle İsrail-Filistin meselesi başta olmak üzere emperyalizmle her alanda mücadele etmeyi kendisine şiar edinmişti. Farklı Arap ülkeleri içerisinde, farklı noktalara evrilen hareket zamanla Arap milliyetçiliğinden uzaklaşacaktı.³²

Sonuç

Genel anlamda bir değerlendirme yapacak olursak, Arap milliyetçiliği düşüncesinin bir ütopyadan ibaret olduğunu iddia etmek, ayağı yere basan bir tez olacaktır. Bunun temel nedenleri ise Arap sosyolojisi içerisinde aranmalıdır. Arap sosyolojisinin temelini ise "Asabiyye" kavramı oluşturmaktadır. Sözlük itibariye bu kavram akrabalık, kan bağı yoluyla yakınlık anlamına

³⁰ Bürkan M. Serbest, *Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:4, Manas 2017, S. 689

³¹ Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, 367

³² Yusuf M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, 368

gelmektedir. Cahiliye dönemi olarak çerçeveselendirdiğimiz dönemde çok daha baskın olan bu psiko-sosyal güdü, dönemin ruhu içerisinde ele alındığında çatışmaların, savaşların ve anlaşmazlıkların yegane kaynağıdır. Bu baskın hal, bugünkü anlamda modern veya moderne yakın bir hukuk normu oluşmamasına bile neden olacak kadar üst bir durum yaratmış, ortaya çıkan anlaşmazlıklarda haklı-haksız kavramından çok bu aşiret bağlılığı duygusuyla hareket edilmiştir. Böylece bir arada bir Arap toplumundan ziyade, çok parçalı yapıda küçük topluluklar yaratmıştır. Bu durum İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in dini tebliği ile birlikte bir değişim göstermiştir. Orta Doğu coğrafyasını demografik, kültürel, ekonomik ve jeopolitik anlamda şekillendiren en önemli tarihi olay hiç kuşku yok ki İslamiyet'in doğuşu ve yükselişidir. Son din olan İslamiyet'in onun peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v)'e tebliği ve ardından başlayan baş döndürücü süratli gelişmeler ve değişimler başta Orta Doğu olmak üzere dönemin bölgesel güç merkezleri olan Bizans ve İran'da tüm politik dengeleri bir anda alt-üst etmiştir. Bu değişim başta Araplar üzerinde ciddi etkiler gösterecek, Arap toplulukları Hz. Muhammed'in sağlığında İslam eksenli bir millet olma çabası gösterse dahi genetik kodlarına işlemiş olan asabiye, hilafet döneminin daha başından itibaren yeniden ortaya çıkacaktır. Üstelik hilafet kavgalarında da temel parametre asabiye olmuştur. Arap Milliyetçiliği'nin pik noktasını ise hiç kuşkusuz 1952 yılında Cemal Abdülnasır'ın darbe ile Mısır'da iktidara gelmesi başlatmıştır. Bu sayede Arap milliyetçiliği bölgede resmi ideoloji haline gelirken bölgede varlığını sürdüren monarşiler kendilerine bu durumu tehdit olarak görmüşler ve Arap milliyetçiliği konusu yeni bir çatışma alt yapısı haline gelmiştir. Bölgede Arap unsurlar ve gayri Arap unsurlar daima çatışma konusu iken yukarıda belirttiğimiz özellikler zaten Araplar arası sorunların baş aktörüdür. Tüm bu önemli detayların yanında, suni sınırlara dayalı ve emperyalizm çağının bir siyasi ürünü olan söz konusu devletlerin siyasi kültürünün oluşmasındaki güçlükler ve sadece sosyolojik anlamda bir araya gelecek ulus-devlet olmayı çok mümkün kılmayan bir hal aldığından, bir milli devletin mümkün olamayacağını söylemek iddialı görünse dahi yerinde bir tespit olacaktır. Arap milliyetçiliğini bu yönüyle net şekilde tanımlamak mümkün değil iken bu çabada olanların uzmanlara göre önünde açıklığa kavuşturmaları gereken üç temel konu ise; Filistin sorunu, İslam ve Batılılaşmadır. Anılan tüm parametreler değerlendirildiğinde bir milli inşa süreci ve bu sürecin sonucunda oluşan ulus devlet yapısı bir ütopyadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, Birol – Bozbaş Gökhan, *Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, İstanbul 2013.
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler "Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması"* (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 1993.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Atay, Mehmet, *Arap BAAS Sosyalist Partisi Üzerine*, Avrasya Dosyası, Arap Dünyası Özel Cilt, Cilt: 6, Sayı:1, Ankara 2000.
- Bilgenoğlu, Ali, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007.
- Bostancı, M. Nadi, *Toplum, Kültür ve Siyaset*, Vadi Yayınları, Ankara 1995.
- Choueiri, Yusuf M, *Ortadoğu Tarihi* (Çev: Fethi Aytuna), İnkılap Yayınları, İstanbul 2017.
- Çağatay, Neşet, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, T.C Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara 1957.
- Gedikli, Ercüment, *İslam Asabiye Milliyetçilik*, Taş Medrese Yayınları, Ankara 1990.
- Gellner, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak* (Çev: Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarik), İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Karadağ, Ahmet – YAMAN Haluk, *Üç Farklı Milliyetçilik*, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:9 Sayı: 2, 2018i S. 88.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1982.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu – İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (Çev: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınları, Ankara 2015.

Nizamoğlu, Yüksel, *1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı*, Bilig Dergisi, Sayı: 66, Yaz Sayısı, Ankara 2013.

Ökten, Şeref, *Kan Davası: Kanın Öcü Ya da Şeref Uğruna Verilen Kollektif Savaş*, Antropoloji Dergisi, Cilt-Sayı: 24, 2010.

Özalkan, Seda, *Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği*, İNSAMER Araştırma No: 56, İstanbul 2018.

Özcan, Emine Sennur, *İslamiyet Öncesi (Cahiliye Devri) Arap Kültüründe Rivayet ya da Tarih Bilinci*, Tarih Okulu Dergisi, Eylül-Aralık, Sayı:XI, İzmir 2011.

Sawaie, Muhammed, *Rıfa'a Rafi'i et-Tahtavi ve Modern Arap Edebiyat Dilinin Leksikolojik Gelişimine Katkısı* (Çev: Soner Şahin), T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Bursa 2015.

Serbest, Bürkan M, *Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:4, Manas 2017.

Smith, Anthony D, *Ulusların Etnik Kökeni* (Çev: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2002.

Sourdel, Dominique, *Arapların Tarihi* (Çev: Işık Ergüden), Dost Yayınları, Ankara 2017.

Strauss, Claude L, *İrk, Tarih ve Kültür* (Çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem), Metis Yayınları, İstanbul 1997.

Soy, Bayram H, *Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar*, Bilig Dergisi, Sayı: 30 Yaz, Ankara 2004.

Taşkın, Faruk, *Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)*, Avrasya İncelemeleri Dergisi Sayı 6, İstanbul 2016.

Tibi, Bessam, *Arap Milliyetçiliği* (Çev: Taşkın Temiz), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1988.

Yenal, Serkan, *Arap Milliyetçiliği Düşüncesinin Oluşumu*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Sayı:14, İstanbul 2007.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE İLE ORTAK GÜVENLİK POLİTİKALARI

*Serden Onur KARACA**

Özet

Avrupalılık kimliği ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren her zaman kıta Avrupa'sındaki ülkelerin bir arada olması ve ortak değerler etrafında toplanması hedefiyle gündeme gelmiştir. Yüzyıllardır Avrupa'da süren çatışma ve savaş haline bir son vermek ve dış dünyaya karşı güçlü bir görüntü sunmak isteyen dönemin sanatçıları ve önemli düşünürleri dini değerler etrafında toplanılması fikrini ortaya atmışlardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise kıta devletlerinin yaşadığı büyük yıkım ve ekonomik sorunlar nedeniyle sadece dini temelli olmakla kalmayıp hemen hemen her alanda bir arada olunması gerektiği fikri doğmuştur. Türkiye de Tanzimat'tan beri gerçekleştirmek istediği Batılılaşma hamlelerini İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütlere katılmakla sürdürmüş, bu yüzden de Avrupa Birliği açısından önemli bir yer tutmuştur. Birliğin genişlemesi ve gelişmesi neticesinde güvenlik politikalarında önemli değişiklikler meydana gelmiş ve oluşturulacak yeni politikalarda Türkiye her zaman başat faktörlerden biri olmuştur. Bu makalede, Avrupa Birliği'nin oluşma evresi ve Türkiye'nin Birliğe dâhil olma çabaları anlatılacaktır ve son olarak ortak güvenlik politikalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, güvenlik politikaları, sınır güvenliği, Avrupa sınır ve güvenlik politikaları

THE EUROPEAN UNION'S COMMON SECURITY POLICIES WITH TURKEY

Abstract

From the period when the identity of Europeanism first appeared, it has always been raised with the goal of the countries in continental Europe to coexist and gather around common values. The artists and important thinkers of the period, who wanted to put an end to the state of conflict and war that have been going on in Europe for centuries and present a strong image against the outside world, came up with the idea of gathering around religious values. After the First and Second World War, due to the great destruction and economic problems experienced by the continental states, the idea that it is not only based on religion, but should be together in almost every field was born. Turkey also wants to accomplish since the Tanzimat period has continued to attend the westernization move to international organizations after the Second World War, so the European Union has kept an important place. Significant changes in the security policy of the Union in the expansion and development have occurred as a result and will be created in the new policy, Turkey has always held an important place. In this article, the stage of the formation of the European Union and Turkey's efforts to join the Union will be described and finally the common security policies will be discussed.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: serdenonur13@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5227-5108>

Keywords: European Union, Turkey, security policies, border security, European border and security policies

Giriş

Avrupa ve Avrupalılık kimliği ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren her zaman kıta Avrupa'sındaki ülkelerin bir arada olması ve ortak değerler etrafında toplanması hedefiyle gündeme gelmiştir. Yüz yıllardır Avrupa'da süren çatışma ve savaş haline bir son vermek ve dış dünyaya karşı güçlü bir görüntü sunmak isteyen dönemin sanatçıları ve önemli düşünürleri, bu kimliğin oluşabilmesi için ilk olarak dini değerler etrafında birleşilmesi gerektiğini, yani Hristiyanlığa ait değerler etrafında toplanılması fikrini ortaya atmışlardır. Dönem içerisinde bu fikrin oluşmasına neden olan faktörler düşünüldüğünde (Kilise'nin öneminin artması, İstanbul'un Fethi ve İslam Devletleri'nin Batı'ya doğru genişlemeleri) Avrupalı ülkeler açısından hem kendi güvenliklerini sağlamak hem de dinlerini koruyabilmek için birleşme fikri mantıklı gelmiştir. Kurulan düzen ilk başlarda Hristiyan değerler çerçevesinde ülkeleri bir araya getirmiş ve yaşanan savaşlara son vermiş olsa da daha sonra Avrupa'da yayılan emperyalist düşünceler ve ulusçuluk anlayışları ülkelerin bir kez daha kendi çıkarları peşine düşmelerine ve bu doğrultuda kıta içerisinde tekrardan çatışma ve savaşların başlamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve akabinde İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Avrupalı ülkeler ekonomiden kültüre, sağlıktan siyasete hemen hemen her alanda büyük bir yıkım yaşamış ve artık aralarındaki bu sonu gelmez savaşa son verebilmek için geçmişten gelen Birleşik Avrupa fikrine daha sıcak bakmışlardır. İlk başta kurucu altı ülke çerçevesinde sadece ekonomik temelli atılan bu adım ilerleyen dönemlerde yeni katılan ülkelerle birlikte hem sınırlarını genişletmiş hem de küresel sistem üzerinde önemli bir aktör olmuştur.

Türkiye, Tanzimat Dönemi'nden itibaren sürekli Batılılaşma ve Batı'ya yönelme politikaları izlemiş ve özellikle yakın çevresindeki bu gelişmeleri yakından takip etmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kendini Batılı olarak tanımlayan Türkiye, başta NATO ve Birleşmiş Milletler olmak üzere Batılı uluslararası örgütlere üye olmuş ve buralarla yakın temas halinde olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilgili gelişmeleri de her zaman yakından takip eden Türkiye, Topluluğun kurulduğu 1958 yılından hemen bir yıl sonra 31 Temmuz 1959'da Ortaklık Başvurusu'nda bulunmuştur. Ortaklık Başvurusu'nun yapıldığı 1959 yılından günümüze kadar birçok fasıl, kriter vs. gerçekleştirilmiş olsa da Türkiye hala Avrupa Birliği'ne tam üye sıfatıyla girememiştir.

Avrupa Birliği gelişme genişleme politikaları ile birlikte Avrupa'nın hemen hemen tamamına yayılmış ve küresel sistem üzerinde ciddi bir aktör olmayı başarmıştır. Ancak Birliğin bu denli genişlemesi ve gelişmesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir ki bunlardan belki de en önemlilerinden biri güvenlik alanında yaşanan sorunlardır. Bu makalede de öncelikle Avrupa Birliği'ne giden süreçten bahsedilip akabinde de Türkiye'nin üyelik serüveni ve Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde yaşanan güvenlik politikaları üzerinde durulacaktır.

1. Avrupa Birliği'ne Giden Süreç

Avrupalının kim veya kimler olduğuna yönelik tartışmalar MÖ.'ye kadar uzanan derin bir tartışmadır. MÖ. 7. yüzyıl civarı temelleri atılan Avrupa ve Avrupalılık kimliği tartışmaları, ilk başta sadece belirli bir toprak parçası üzerinden yürütülmüşse de daha sonraki dönemlerde tarih, kültür ve din gibi değerleri de içerisine alarak daha geniş bir perspektifte tartışılmaya başlanmıştır. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen ortaya net bir sonuç çıkartılamamış ve tartışmalar uzun yıllar boyunca gündemi hep meşgul etmiştir. Bu tartışmaların bir sonuca varamamasındaki asıl neden Avrupa kavramı ile aidiyetliği temsil eden Avrupa kimliğinin benzerliklerinden dolayı birbirlerine benzetilmesi ve ortaya bir karışıklığın çıkmasıdır. Esasında Avrupa kavramı ilk olarak MÖ 7. Yüzyılda eski Yunanlar tarafından kullanılmış ve Ege Denizi'nin batı kısmında kalan toprakları Avrupa olarak isimlendirmişlerdir. Avrupa kelimesinin anlamına baktığımızda da Yunan mitolojisinden ismini almıştır ve güneşin batışı anlamına gelmektedir. Yunan mitolojisine Fenike Kralı Phoeniks'in kızı olan Avrupa, boğa kılığına bürünmüş Zeus tarafından Girit adasına kaçırılır ve burada üç çocuk dünyaya getirir. Daha sonra Girit Kralı Asterion ile evlenen Avrupa, böylece Yunan mitolojisinde

prenseler olarak adlandırılır ve batı ülkesi anlamına gelen bir kara parçasına O'nun ismiyle hitap edilmeye başlanır (Tataoğlu, 2006). Yunan mitolojisine göre böyle olsa da yapılan araştırmalar sonucu Avrupa kelimesinin kökeninin Asur kaynaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Asur anıt ve yazıtlarında "asu" güneşin doğuşu, "ereb" ya da "irib" ise tam tersi olarak güneşin batışı olarak kullanılmıştır. Ya burada "asu" güneşin doğdu yer olarak Asya'yı ifade ederken "ereb" ya da "irib" ise güneşin battığı yer olan Avrupa'yı işaret etmektedir. Fenikeliler de bu kavramları Asurlardan alarak Yunan mitolojisine Europa kavramını kazandırmışlardır (Ercan, 2018).

Yunanlar ve sonrasında gelen Romalılar ise kendi yaşadıkları bölge olan Avrupa kıtası dışındaki diğer toplulukları barbar olarak nitelendirmiştir. Kendilerini "Helen" olarak görürken kıta dışındaki toplulukları yani Asya ve Afrikalıları ise "Helen olmayanlar" olarak isimlendirmişlerdir. Hippocrates gibi düşünürler de bu sınıflandırmayı yaparken Helenleri, yani kendilerini cesur, soğuk iklimde yaşayan, özgür, kendinden emin, yetenekli ve şehir devlet şeklinde bir siyasal yapıya kavuşmuş toplum olarak nitelendirir. Helen olmayanları ise tam tersi özelliklerle anlatıp kendilerine güvenmeyen, yeteneksiz, kulluk duygusu yüksek ve özgür olmayan topluluklar olarak belirtir. Yedinci yüzyıl ile birlikteyse Avrupa kavramı dönemin güçlü toplulukları olan Cermen ve Latinlerin etrafında bulunan bölgeler için kullanılmaya başlanmıştır. Yine o dönem içerisinde Avrupa kavramı Doğu Roma ve İslam hâkimiyetinde olmayan toprak parçasını ifade etmek için de kullanılmıştır ve bu dönemden itibaren Avrupalılık kavramı Hristiyanlık çatısı altında dillendirilmeye başlanmıştır. Özellikle Ortaçağ döneminde Hristiyanlığın etkisi ile birlikte, İslam Devletleri'nin Avrupa'ya yapmış olduğu fetih hareketleri kıta içerisinde ortak bir sorun olarak görülerek din merkezli bir aidiyet duygusuyla birlikte fetih hareketlerine karşı bir birliktelik sağlanmıştır (Kıraç ve İlhan, 2010).

Tarih boyunca insanlığın Avrupa olarak adlandırdığı yerler genelde dönemin kıta üzerindeki güçlü devletleri çevresindeki yerler olarak adlandırılmış ve böylece coğrafi konumu sürekli değişmiştir. Bunlara en güzel örnek ise Bizans, Roma, Alman ve Fransız Avrupa'sıdır. Ancak eski çağlardan yaklaşık Yirminci yüzyıla kadar Avrupa kimliğinden ve tüm Avrupa'yı tek çatı altında toplama fikri hiç gündeme gelmemiş, kıtada ki tek birleştirici unsur olarak din, yani Hristiyanlık gündemde olmuştur. Bugün Avrupa olarak adlandırdığımız kıtanın geçmişini incelediğimizde kendini Avrupalı olarak gören devletlerin birbirleriyle savaş halinde olmaları dikkat çekmektedir. Ya birbirleriyle sınır kavgasına girmişlerdir ya da sömürge yarışında diğer ülke topraklarına göz dikip buraları kendi hegemonyaları altına almak istemişlerdir. İşte tüm bunlardan dolayı bu dönemde din üzerinden bir kardeşlik ile kimlik oluşturma fikri dönemin ünlü şair ve düşünürleri olan William Penn, Dante, Victor Hugo, Pierre Dubois, Immanuel Kant, Abbe de Saint Pierre ve Jean Jacques Rousseau tarafından yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Bu kişiler yazmış oldukları eserlerinde Avrupa kıtasında yer alan ülkeler arasında Hristiyan değerler temelli ulus üstü bir örgütlenmenin kurulmasından bahsetmişlerdir. Bahsedilen Avrupa Birliği ya da Avrupa Birleşik Devletleri fikri, kendilerinden yüzyıllar sonra kıtanın geleceğine ışık tutacaktır. (Ercan, 2018)

On beşinci yüzyılla birlikte artık Avrupa ve Hristiyanlık birbirinden ayırt edilmeyip, tek bir parçaymış gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bunun da en önemli nedeni Osmanlı Devleti'nin, yani bir İslam Devleti'nin Avrupa'ya doğru genişlemesi ve Hristiyanlık için özel bir yeri olan İstanbul'un fethedilmesidir. Bu döneme kadar aralarında sürekli bir savaş ve çatışma halinde olan Avrupalılar, Osmanlı'nın bu hamlelerine karşılık Papa II. Pius'un ortak Hristiyan ordusu kurulması fikrini ortaya atmasıyla birlikte bu fikre olumlu yanıt vermişler ve Hristiyan ordusunu kurmuşlardır. Papa, bu çağrıyı yaparken "Avrupalılar", "bizim Hristiyan Avrupa" ve "bizim Avrupa" tabirlerini kullanarak Avrupalıların ortak bir kimlik etrafında toplanmalarını sağlamıştır ve bu dini değerler etrafında şekillenen Avrupalılık kavramı Reform ve Rönesans dönemine kadar aynı şekilde devam etmiştir (Kaya, 2013). Kurulan birlik, bu dönemden itibaren ise dönemin önemli düşünürleri olan Voltaire, Machiavelli ve Montesquieu'nün önderliğinde dini yapısından çıkıp siyasi bir görünüm elde etmiştir. Hristiyanlık, Avrupa'da sanat ve bilimin gerçekleşmesiyle birlikte artık sadece medeniyeti oluşturan parçalardan biri olmuştur. Yani On sekizinci yüzyıl ile birlikte Avrupa kimliğini oluşturan etmenler medeniyet, ilerleme ve Hristiyan olan toprakların geri alınması olmuştur. Ayrıca yine dönem içerisinde devlet ile kilisenin farklı görevleri olduğu belirtilerek, bu iki kurumun işlevlerinin birbirinden ayrılması gerektiği belirtilmiştir.

Fransız Devrimi ile birlikte ise Avrupalılık kavramı her ülke için farklı anlam ifade edecek şekilde birbirinden ayrılmıştır ve tek Avrupa anlayışı terk edilmiştir. Devrimciler daha akılcı,

özgürlükçü ve halkların eşitliğini benimseyen bir Avrupa toplumu hedeflerken, gelenekselciler ise gerçekleşen devrimler sonucunda ortak hukuk, ortak din ve ortak kültür düzeninin yıkıldığını ifade etmişlerdir. Gelenekselciler bu anlayışlarında haklıydılar çünkü 1789 devrimiyle birlikte eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik gibi kavramlar ortaya çıkmış ve bu da Avrupalılıkla özdeşleştirilen bağların kopmasına ve yeni değerlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Liberalizm ve Milliyetçilik ideolojileri Avrupa'ya yayılmış ve ulus devlet anlayışı ile birlikte yeni ulusal kimlikler ön plana çıkmıştır. Napolyon bu dönemde Avrupa'yı kendi ülkesi olan Fransa önderliğinde tekrar inşa etmek istemiş ve bu amaç doğrultusunda kendi ülkesinde feodalizmi kaldırıp yerine cumhuriyetin kurulması tezlerini desteklemiştir. Napolyon "kıta sistemi" olarak tanımladığı düşüncesiyle birlikte Avrupa'daki birlikteliğin ancak bu şekilde tekrar güçlenebileceğini savunmuştur. Ancak Napolyon'un baskıcı yaklaşımı ve kendi ülkesini ön plana çıkaracak şekilde dayatmak istediği bu sistem de başarılı olamamıştır ve ulusal egemenlik anlayışı Avrupa'da yayılmıştır. Bu ulus devlet/ulusçuluk anlayışları 19. Yüzyılın sonlarına doğru özellikle Almanya'nın Alman Beylikleri arasındaki Alman Zellverein (Alman Gümrük Birliği) ile birlikte ortak tarihleri olan ülkeler arasında bir siyasi birliğin kurulması yoluna kadar gitmiştir ve bu da Avrupa da tekrar çatışmaların artmasına neden olmuştur. (Ercan, 2018)

1800'lü yıllardan İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Avrupa kıtasında Avrupalılık değeri altında Avrupalılık kimliği oluşturulmaya çalışılsa bile, bu dönem içerisinde hem Avrupalılık kimliğini hem de Avrupa'yı tahrip eden bir süreç içerisine girilmiştir. Dönem içerisinde sanayileşme ile birlikte Avrupa'da ilerleme sağlanmış, öyle ki Avrupalılar bu dönemi Altın Çağ olarak bile adlandırmış olmalarına rağmen, öbür taraftan hızla yükselen milliyetçilik anlayışı ile birlikte Avrupa coğrafyasındaki ülkeler kendi güçleri çerçevesinde küresel sistemi etkilemek isteyen güçlü bir aktör olma yolunu seçmişlerdir. İşte bu düşünceler içerisinde de Avrupalılık anlayışı sekteye uğramış ve emperyalist düşünceler ülkeler için ön planda tutulmuştur. Bu yüzdendir ki emperyalist ve ulusçu politikalar Avrupalılık kimliğinin oluşması yolunda en önemli engeller olmuştur. Emperyalist ve ulusçu politikalar her ne kadar ortak kimlik ve beraberlikten söz etse de, günün sonunda her ülke kendi menfaatlerini göz önünde tutup Avrupa'yı tekrardan kendi içerisinde bir çatışma ve savaş ortamına çekmiştir ve bu çatışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar da devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın siyasetten ekonomiye, topraktan kültürlere kadar kıtada yarattığı korkunç yıkımın sonrasına kadar Avrupa'ya aidiyeti sağlayacak olan Avrupalılık kimliğini oluşturmak söz konusu dahi olmamıştır. Peş peşe gelen Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ekonomiden siyasete, kültürel anlamdan refaha hemen hemen her alanda büyük bir sarsıntı yaşayan Avrupa'da hem içerisinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulmak hem de Avrupa Devletleri arasındaki gerginliği ve savaş noktalamak için politikacılar tarafından bir çıkış yolu aranmaktaydı. Tüm bu sıkıntılardan kurtulmak için ana karadaki tüm ülkeleri içine kapsayacak şekilde bir ortak değer yaratılmalı ve tüm Avrupa'nın refah düzeyini eski günlerdeki gibi artırabilmek için ekonomik bir işbirliğine gidilmesi gerekmektedir. Bu fikir yaşanan sıkıntılar neticesinde her geçen gün biraz daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanınca eskiden sadece filozof ve şairlerin dile getirdiği bu söylemler artık Avrupalı önde gelen siyasetçiler tarafından da gündeme getirilmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki kısa dönemde ortaya bazı fikirler atılmış olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu bu fikirler hayata geçirilememiş ve var olan düzen daha da kötüye gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise geçmişten gelen bu fikirler Avrupalı devletler tarafından artık hayata geçirilmesi gereken elzem fikirler olarak tekrardan gündeme getirilmiş ve bu ortak fikirler çerçevesinde hareket edilmeye başlanmıştır

Dönemin Avrupa'sının en önemli ve önde gelen ülkelerinden olan Almanya, Belçika, Fransa, Lüksemburg, İtalya ve Hollanda tüm bu ortak gayeler ışığında bir araya gelerek 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu ve 1957 yılında ise Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuracak olan Roma Antlaşmasının altına imzalarını attılar. 1951 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde Avrupalı devletler sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki işbirliklerini güçlendirerek, başlangıçtaki 6 ülkeden daha geniş kesimlere doğru yayılma fırsatı elde etmiştir. Bir araya gelinen tarihten itibaren çeşitli dönemlerde genişleme politikalarıyla birlikte Avrupa Birliği şu an tam 28 ülkeyi bir araya getirmeyi başarmış ve Avrupa'nın hemen hemen tamamını birlik içerisine dâhil etmeyi başarmıştır. Avrupa Birliği'ne üye olan 28 ülkeyi üye olma tarihlerine göre sıralayacak olursak bunlar; Almanya, İtalya, Lüksemburg, Belçika, Hollanda, Fransa, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Çek

Cumhuriyeti (Çekya), Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'dır.

Günümüzde Avrupa Birliği, tüm kıtayı kapsayacak şekilde ortak değer, ilkeler ve idealler kapsamında hayata geçirilmiştir. Bahsettiğimiz ortak değer ve ilkeler özellikle son yüzyılda kısa aralıklarla meydana gelen savaşlara son verip Avrupa'da kalıcı barışı temin etmek, dayanışma, özgürlük, toplumsal refah, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasidir. Avrupa Birliği'nin saymış olduğumuz tüm bu ilkeleri Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2. Maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir; *“Birlik, insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler; çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır. Bu değerleri benimseyen ve geliştirme idealine hizmet edebilecek her Avrupa devleti Avrupa Birliği'ne üye olabilir”*. (www.ab.gov.tr)

Günümüzdeki faaliyetlerine baktığımız zaman Avrupa Birliği bir devlet değildir ancak hem yapısı hem de içerdiği kurumlar sayesinde tıpkı bir devlet gibi hareket edebilme niteliğine sahiptir. Diğer uluslararası kuruluşlarla kıyasladığımız zaman daha geniş ve bir o kadar da karışık bir yapıyı içermektedir. Bu özelliği neticesinde de diğer uluslararası örgütlere kıyasla daha fazla yetki alanı bulunmaktadır. Bu duruma en önemli örneği ise Birliğe üye devletlerin yetki haklarını ve egemenliklerini Avrupa Birliği kurumlarına devretmesi olarak gösterebiliriz. Hatta yetki devri konusunda tüm uluslararası örgütler içerisinde bunu yapan tek örgüt niteliğine sahiptir. Avrupa Birliği'nin klasik ulus devlet örneklerinde olduğu gibi bir hiyerarşik, otoriter ve merkezi kurullarla çerçevelenmiş bir hükümeti yoktur. Birliğin sahip olduğu kurumlar, üye devletlerin nüfus oranlarına göre belirlenmiş ve yine üye ülkelerin temsilcileri vasıtasıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Tüm karar alma mekanizmaları ve yürütme yetkisi oluşturulan bu kurumlar ve kurumlara yüklenmiş yetkiler ile birlikte faaliyetlerini sürdürmektedirler. Avrupa Birliği sahip olduğu tüm bu misyonlar neticesinde uluslararası bir şekilde faaliyetlerde bulunduğundan tıpkı bir devlet gibi, yani tekil bir görüntü vermekte ancak üye devletlerin hiçbirinin kendi başlarına bir aktör olması söz konusu değildir.

Ulus devletin en tipik özelliği egemenliğinin bulunması, sınırları belirlenmiş bir toprak parçasına sahip olması ve egemenlik ile sınırları belirlenmiş toprak parçası içerisinde bir hükümete sahip olmasıdır. İşte Avrupa Birliği'ni ulus devlet yapısından ayıran en temel özellikler bunlardır. Avrupa Birliği bugün sahip olduğu 28 üyeye rağmen sınırları belirsizdir. Çünkü tıpkı Türkiye gibi hala üyelik süreçleri devam eden birçok ülke bulunmaktadır ve durum böyle olunca sınırlar her geçen gün biraz daha genişlemektedir. Yine Birliğin merkezi otoriteyi sağlayan bir hükümeti söz konusu değildir. Sadece kendi sınırları içerisinde bir takım karar alma mekanizmalarının bulunması O'nun kararları tek bir merkezden alıyor gibi görünmesine yol açmaktadır. Bunun en belirgin örneği gelişme ve genişleme anlamında hayata geçirilen politikalarıdır. Özellikle kurucu antlaşmalar olarak bildiğimiz Roma ve Maastricht Antlaşmaları, Avrupa Birliği ne zaman bir duraklama içerisine girse her seferinde revize edilerek tekrarda Birliğin güç kazanmasını sağlamıştır. Bu yenilik ve genişleme süreçleri Birlik için her zaman faydalı olmuştur. Genişleme politikasının belki de en olumsuz yanı ise, Birliğe üye devlet sayısı arttıkça Birlik içerisinde politika oluşturma ve oluşturulan bu politikaların hayata geçirilme sürecinin uzun ve sancılı olmasıdır. Özellikle Avrupa Birliği'nce alınan dış politika kararları, üye devletlerin kendi ulusal çıkarlarını düşünmesi ve yine her üye ülkenin alınan kararları veto etme hakkına sahip olması ile birlikte Avrupa Birliği'nin bu anlamda tek bir vücut gibi hareket etmesinin önüne geçmektedir. İşte bu saydıklarımız da Avrupa Birliği'ni dış politika yapma ve uygulama anlamında güçsüz kılmaktadır. Avrupa Birliği'nin içeride ve dışarıda egemenlik hakkına sahip olma özelliği ise üye devletlerin tüm egemenlik alanlarını Birliğin ilgili kurumlarına bırakması ile gelmektedir. Sahip olduğu bu egemenlik yetkilerinden sadece münhasır yetkileri kendi başına tıpkı bir ulus devlet gibi kullanabilmekteyken, diğer bazı egemenlik yetkilerini belirli koşullar çerçevesinde yetki ikamesi (subsidiarity) ile birlikte kullanabilmektedir. Avrupa Birliği üye ülkelerin güvenlik, enerji gibi ulus devletlere ait egemenlik yetkilerine müdahale etmemekte, sadece bu konularda uygulanan politikaları destekleyici bir görüntü vermektedir ve kesinlikle bu alanlara müdahale etmemektedir. İşte tüm bu özelliklerinden dolayı Avrupa Birliği belki bir ulus devlet değildir fakat tıpkı bir ulus devlet gibi hareket etmektedir. (Ercan, 2018)

Avrupa Birliği'nin bir ulus devlet olmadığını söyledik. Peki, Birliğin uluslararası bir örgüt olduğunu söylediğimizde nelere değinmemiz gerekir? Bunları kısaca açıklayacak olursak; evet Avrupa

Birliği uluslararası bir örgüttür ama sahip olduğu haklar neticesinde diğer uluslararası örgütlerden farklı bir konumdadır. Misal, Birleşmiş Milletler-NATO-Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler sadece belirli ve dar bir alanda faaliyette bulunmak için kurulmuşlardır. Yetki alanları faaliyet gösterdikleri alan kadar sınırlı, yani ya askeri ya ekonomik ya da insan hakları ile ilgili konuların dışına çıkmamaktadırlar. Avrupa Birliği ise, üye devletlerden aldığı yetki devri neticesinde askeri, ekonomik, insan hakları vs. gibi hemen hemen her alanda söz sahibidir. Yani yetki alanı diğer kuruluşlara karşı çok geniştir. Avrupa Birliği'ni diğer uluslararası örgütlerden ayıran bir diğer önemli özelliği ise kurumsal yapısının farklılık göstermesidir. Avrupa Birliği dışındaki diğer örgütler oldukça basit bir kurumsal yapıya sahipken, Avrupa Birliği tam tersine bürokratik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Birliğin sahip olduğu 7 farklı resmi kurum (Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Birliği Zirvesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Sayıştay, Avrupa Merkez Bankası) ve yine bu kurumların karar alma süreçlerinde farklı organlar bulunmaktadır. İşte böyle birden fazla kuruma sahip olması Avrupa Birliği'ni diğer uluslararası örgütlerden ayıran en temel özelliklerinden biridir. Yine diğer uluslararası örgütlerde kararlar örgüte üye olan ülkelerin hükümetlerine bağlıdır. Üye ülkelerden biri alınan karara uymaz ve alınan bu kararı faaliyete geçirmezse, örgütte alınan bu karar hayata geçirilmezken Avrupa Birliği'nde bu durum tam tersidir. Çünkü Avrupa Birliği'nde kararlar nitelikli oy çoğunluğu yoluyla alındığından dolayı herhangi bir üye oylanmış karara uymasa bile bu sadece o ülkeyi bağlamaktadır. Bu durum da yukarıda değindiğimiz yetki devri ile hayata geçirilmektedir. Avrupa Birliği'ni diğer uluslararası örgütlerden ayıran bir diğer önemli özellik de tıpkı ulus devletlerde olduğu gibi bir hukuk organına sahip olmasıdır. Avrupa Birliği'nin bu hukuk organı üye devletlerin kendi ulusal hukuk sistemlerinin üzerinde bir konumdadır. Birliğe üye ülkeler, üye olduktan itibaren Avrupa Birliği hukukuna uymak zorundadır. Bu kural da Avrupa Birliği'nin ulus üstü bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir. (Ercan, 2018)

Avrupa Birliği günümüzde üye ülkeleriyle birlikte ortak para biriminden vizesiz dolaşıma, ekonomi politikalarına, sosyal politikadan eğitime, gıda güvenliğinden taşımacılığa, çevreci politikalarından, bilim ve teknolojiye, enerji arzı ve güvenliğinden fikri mülkiyete, dış politikadan göç-sığınma politikasına kadar aklımıza gelebilecek hemen hemen her alanda ortak politika üretip bunları hep birlikte hayata geçirme hedefindedir. Tüm bu ortak politikaların hayata geçirilmesindeki amaç Avrupa Birliği'nin vatandaşlarını adalet, rekabetçi sosyal ekonomi ve güven-huzur içinde yaşatmak ve belki de en önemlisi küresel sistem içerisinde sistemi etkileyen ve söz sahibi olmak isteyen bir aktör konumuna gelme isteğidir.

Tüm bu bahsettiklerimizden yola çıkarak diyebiliriz ki; Avrupa Birliği tüm Avrupa'yı kapsayan siyasi ve sosyal kaynaşma hareketidir. Bu amaçlar içerisinde Avrupa Birliği'ne üye ülkeler saydığımız her alanda birbirleri ile bir dayanışma içerisinde olmaya özen göstermektedirler. Yine üye ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel kaynaşması Avrupa Birliği'nin en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Tüm bu bahsettiklerimizin yanından son olarak Avrupa Birliği'nin önem verdiği diğer hedef ve politikalar şu şekildedir;

- Küresel sistemde etkili ve bir o kadar da güçlü bir dış politika aktörü olmak,
- Avrupa Birliği'nin en çok önem verdiği dört başlık olan demokrasi, insan hakları, özgürlük ve hukukun üstünlüğünü Birlik içerisinde garanti altına alıp, bu ilkeleri yaymak,
- Kadın-erkek eşitliğini Birlik içerisinde sağlamak ve yine olabilecek her türlü ayrılıkçı hareket ile mücadele etmek,
- Sadece Avrupa'nın değil Dünya'nın da en büyük sorunlarından biri olan ekoloji sorunu ve iklim değişikliği ile mücadele etmek,
- Ekolojiye saygı gösterirken ve onu korurken var olan ekonomik büyümeyi de artırıp, sürdürülebilir bir hale getirmek,
- Enerji arz ve güvenliğini sağlayabilmek,
- Her türlü kaçakçılık (insan-silah-uyuşturucu), uluslararası terörizm ve yasadışı göç gibi suçlarla her alanda mücadele ederek bu bağlamda gerçek bir adalet, özgürlük ve güvenlik alanı olabilmek,
- Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler içerisindeki sosyal hakların ve istihdamın artırılıp, geliştirilmesine katkıda bulunmak,

-Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında bölgesel, ekonomik ve sosyal uyumun artırılıp, geliştirilmesini teşvik etmek,

-Sadece Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin değil aynı zamanda tüm Avrupa vatandaşlarının sağlanabilecek en üst düzeyde yaşam ve kalite standartlarına sahip olunmasını sağlamak.

Özellikle 1950 sonrası Avrupa Birliği'ni bugünkü konumuna getiren en önemli hamleler yapılmış olduğu gelişme ve genişleme politikaları olmuştur. Avrupa Birliği gelişme politikası ile birlikte üye ülkelerin karar alma gibi katılım mekanizmalarını geliştirmiş, genişleme politikası ile birlikte ise sınır ve üye sayısını geliştirerek hem tüm Avrupa'ya yayılmaya başlamış hem de küresel sistem üzerindeki ağırlığını artırmayı başarmıştır. Bir başka ifadeyle tüm bu amaçları anlatacak olursak Avrupa Birliği yaptığı hamlelerle birlikte hem üye devletleri birbirinden ayrılmaz, bağımlı bir hale getirmiş hem de geçmişten beri aralarında yaşanan sorunları en alt seviyeye indirmeyi başarmıştır. Bu sorunların en alt seviyeye indirilmesi ile birlikte de yıllardır Avrupa kıtasında süre gelen savaş ve sıkıntılar yerini barışa ve istikrara bırakmıştır.

2. Türkiye'nin Avrupa Birliği Serüveni

Dönemin Avrupa'sının 6 ülkesi Fransa, İtalya, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 1957 yılında Roma Antlaşmasını imzalayarak, aralarındaki ekonomik gelişmeleri ortak bir değer içerisinde topladılar. Bu yüzden oluşturulan ilk aşama bir gümrük birliğinin faaliyete girmesiydi. Gümrük birliğinin sağlanması ile birlikte hem aralarındaki ekonomik anlaşmazlıklar çözülecek hem de bunun da ilerisinde bir siyasal birlik sağlanmış olunacaktı. Oluşturulacak bu Gümrük Birliği antlaşması ile birlikte saydığımız 6 ülke arasında mal ve hizmet alışverişi sırasında oluşacak her türlü dış ticaret engeli ortadan kalkacak ve dış dünyaya karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmış olunacaktı. Yine ortak bir tarım politikası hayata geçirilerek, tarım ürünlerinin ülkeler arasındaki serbest dolaşımı sağlanacak ve emek-sermaye hareketleri serbest bir hale gelecekti.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte hayata geçen Batı kurumlarına üye olan Türkiye, Avrupa'daki bu yeni örgütlenmeye de kayıtsız kalmadı. Söz konusu ülkelerle sadece aynı kurum içerisinde işbirliği yapmakla yetinmeyen Türkiye, aynı zamanda bu ülkelerle sıkı bir dış ticaret ilişkisi de sürdürüyordu. Tarih boyunca Türkiye ile hep bir çekişme halinde bulunan Yunanistan'ın aynı pazara girmek istemesi ve adaylık başvurusunu 31 Temmuz 1959'da Türkiye izledi. Bu yeni örgütlenmeye başvuru yaptığı ilk andan itibaren Türkiye, amacının sadece ticari faaliyetlerde bulunmak değil, daha sonrasında gerçekleştirilmek istenen Avrupa Siyasal Birliği'ne katılmak olduğunu daha ilk baştan belirtmişti. 4 yıl boyunca süren müzakerelerden sonra Türkiye ile Topluluk arasında 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma 1 Aralık 1964'te faaliyete girmiş oldu. Ankara Antlaşması ile Türkiye tıpkı Yunanistan gibi, Topluluğun asıl kurucu 6 üyesinin taşıdığı tam üye statüsüyle değil de ortak üye statüsünü aldı. Buradan da anlayabileceğimiz gibi Ankara Antlaşması bir ortaklık antlaşması statüsündedir. Yani üye devletlerle bir Gümrük Birliği antlaşması yapılabilmesidir. Yine Antlaşmanın 28. Maddesiyle birlikte ortaklık statüsünden tam üyeliğe geçiş için gerekli şartlar hükme bağlanmıştır. Bu maddeye göre "*Antlaşmanın işleyişi Topluluğu kuran Antlaşmadan(Roma Antlaşması) doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.*"(Ankara Antlaşması md. 28) Yani bu maddeden de yola çıkarak Ankara Antlaşması, Türkiye'nin ortak üyelik statüsünden tam üyelik statüsüne geçiş yapmaya her yönüyle hazır hale geldikten sonra kurucu ülkeler tarafından bu durumun incelenmesi yükümlülüğünü getirmektedir (Kazgan, 1983).

Ortak üyelik, tam üyeliğe göre farklı bir statüdedir. Ortak üyenin Topluluğa karşı olan sorumluluğu ve yükümlülüğü tam üyeninkilere kıyasla daha sınırlı olduğu gibi, Topluluğun tam üyelere sağladığı faydalardan yararlanması ve Topluluğun karar alma mekanizmasına etki etmesi daha kısıtlı bir haldedir. Roma Antlaşması ile üyelik için getirilen şartların (siyasal rejimin demokrasi olması, Avrupalı olmak ve diğer ekonomik sorumluluklar) tam anlamıyla yerine getirilmesi kaydıyla Türkiye'nin tam üyeliğinin sağlanabileceğini belirtilmiştir. Yine Türkiye ortak üye statüsünde olduğu için, Topluluğun kendi organlarına katılamamıştır ve görüşmeler ortaklık rejimini yürütmüş olan

organlar tarafından (Ortaklık Konseyi, Türkiye – Topluluk Karma Parlamento Komisyonu) sağlanmıştır.

Türkiye ile Topluluk arasında kurulmuş olan ortak üyelik statüsünün temel amacı, ilişkilerin belirli bir aşamaya gelmesinin sağlanması ve sonunda bir gümrük birliğinin kurulması olmuştur. Ankara Antlaşması 2. Maddesinde bu sürecin üç aşamasının bulunduğunu belirtilmiştir. Bunlardan ilki olan Hazırlık Dönemi içerisinde antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren geçecek beş yılı kapsar ve gerekli görüldüğü halde en uzun 11 yıl olacak şekilde uzatılabileceğini belirtir. Ancak uzatmaya gerek kalmamıştır ve Türkiye, Hazırlık Dönemi'ni beş yıl içerisinde tamamlamıştır. Bu dönem boyunca Türkiye, Topluluğa herhangi bir taviz vermek zorunda kalmamıştır ve kendisine düşen görevlerini yerine getirebilmek için Topluluk tarafından ekonomik destekte bulunulması gerektiğini belirtmiştir ve böylece ekonomisini güçlendirmeye çalışmıştır. Hazırlık Döneminden sonra gelen Geçiş Dönemi'nde ise sınırlı bir şekilde de olsa Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'ye tek taraflı olarak bazı tavizler vermiştir. Dönem içerisinde Türkiye'nin kendini, Topluluğun tarım politikalarına uyum sağlayabilmek için hazırlaması, emeğin serbest bir şekilde dolaşımında olması ve Türkiye'de hayata geçirilecek olan ekonomi politikalarının Topluluğa uyumlu bir şekilde yapılması dönemin en temel hedefleri olarak görülmüştür. Tüm bu saydığımız hedeflerin hayata geçirilebilmesi ve bunu sağlayacak yöntemlerin belirlenmesi Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan Katma Protokol adıyla anılan protokolde belirtilmiştir. Bu protokol 23 Kasım 1970 tarihinde taraflarca imzalanmış ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından "Lozan Antlaşması'ndan sonra imzalanmış en önemli uluslararası anlaşma" olarak görülmüş ve 5 Haziran 1971 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 149 olumlu, 69 olumsuz oy ile birlikte kabul edilmiştir (Kazgan, 1983).

Katma Protokolün faaliyete girmesiyle birlikte Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması beklenirken, 1974 yılından itibaren bu beklentinin tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Giderek soğumaya başlayan ilişkiler, 1970'lerin sonuna doğru "dondurma" noktasına kadar gelmiştir. İlişkilerin bu şekilde gelişmesindeki etkenlere bakacak olursak ilk olarak karşımıza Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üye sayısını giderek artırması ve karşılıklı verilen tavizlerin yarattığı sonuçlar çıkmaktadır. 1 Ocak 1973'te Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin Topluluğa katılmasıyla birlikte tam üye sayısı dokuza yükselmiştir ve Türkiye'nin genişleyen Topluluğa ayak uydurabilmesi için yeni bir anlaşma gerekmiştir. Taraflar arasındaki bu yeni durumu sağlayabilmek için 1 Ocak 1974 tarihinde Tamamlayıcı Protokol hayata geçirilmiştir. Bu protokoldeki asıl amaç tarafların kendi parlamentolarında imzalanmış olan ticari hükümlerin faaliyete girmesini sağlamak olmuştur. Hâlihazırda Türkiye'nin sanayi ürünleri için altı üyeye vermiş olduğu tavizler ülke içerisinde belirli bir kısmın endişesini uyandırmışken, yeni katılan üç ülkeye de aynı tavizlerin uygulanacak olması tam anlamıyla bir huzursuzluk ortamı yaratmıştır. 1960'lı yılların sonundan itibaren Topluluğun, Akdeniz ülkeleriyle girmiş olduğu ticari ve ortaklık anlaşmalarıyla birlikte ticari alan daha da genişlemiş oluyordu ve Topluluğun, Türkiye'ye vermiş olduğu tavizlerin aynısını buradaki ülkelere (İspanya - Portekiz – Yunanistan) vermesiyle Türkiye'nin tarım alanında almış olduğu tavizler değerini yitirmiş oluyordu. 1975 yılı itibarıyla Yunanistan, İspanya ve Portekiz Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuş ve Türkiye ile hemen hemen aynı ihracat kalemine sahip olan bu ülkelerin başvuruları Türkiye'nin içerisinde bulunduğu sıkıntıyı daha da derinleştirmiştir. Yunanistan'ın 1 Ocak 1981 tarihi itibarıyla tam üye olmasının tüm bu etkenler dışında belki de en ciddi sorunu geçmişten gelen Türk-Yunan çekişmesinin Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik için yapacağı başvurularda Yunanistan'ın veto edebilecek olmasıydı. Tüm bunların sonucunda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun diğer ülkelerle olan ilişkileri Türkiye'nin Topluluktan beklediği imkânları daha da sınırlamış oluyordu. Yaşanan bu yeni gelişmeler Türkiye'nin sanayi ülkelerine karşı olan sorumluluklarını artırıp, sanayi kesimi için bu mücadeleyi daha da şiddetli bir hale getirirken, bir yandan da tarım ürünleri ihracatı, emek ihracatı ve yeni sermaye girdileri sağlama konusundaki önemli avantajlarını baltalamış oluyordu (Özdemir ve Aytekin, 2016).

1980'li yıllara geldiğimizde ise 1980'lerin ilk yarısında Avrupa Topluluğu özellikle insan hakları ve demokrasi sorunlarıyla ilgili Türkiye'yi yoğun bir şekilde eleştiriyordu. Avrupa Topluluğu'nun bu yaklaşımına karşı Türkiye, yapılan bu eleştirileri kendi iç meselelerine müdahale şeklinde yorumluyor ve 1970'lerden itibaren zaten kopma noktasına gelen ikili ilişkiler daha da yara alıyordu. Dönem içerisinde ikili ilişkilerin böyle gergin bir hal almasındaki bir diğer önemli etken ise

Kıbrıs sorununa Avrupa Topluluğu ve Türkiye'nin farklı bakış açılarıydı. 1980'li yıllarda Türkiye, sanayileşme politikasını ithal ikameci anlayıştan ihracata doğru değiştirmesi de hem Avrupa Topluluğu'nun hem de Türkiye'nin ikili ilişkilere olan bakış açısını değiştiriyordu. Çünkü Türkiye'nin sanayi politikasının ihracata yönelik bir hal almasıyla birlikte Avrupa sermayesini ülke içerisine çekmesi önemli bir hal alıyordu. Böylelikle Dünyaya ihracat yapan Türk sanayisi rekabetten de korunamayacak bir konuma gelmiş oluyordu. (Balkır, 1995)

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişki sadece siyasal ve ekonomik açıdan düşünülemez. Çünkü Topluluk için bir diğer önemli etken kimlik sorunudur. Tanzimat'tan beri Batılılaşma hamleleri yapan ve özellikle Cumhuriyet dönemi ile birlikte Batı ittifakına dâhil olabilmek için NATO, OECD ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlara katılan Türkiye için, bu hedef doğrultusunda Avrupa Topluluğu'na da tam üye olabilmek en önemli unsurlardan bir tanesidir. Bu amaçlar ışığında 1980 ve sonrasındaki dönemde İslam ülkeleri ile ekonomik ve ticari anlamdaki yakınlaşmaların artması ve bunun sonucunda ülke içerisindeki İslami akımların güç kazanması, ülke içerisinde kimlik tartışmalarının yaşanmasına da hız vermiş oluyordu. Bu bağlamda Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvuru yapması aynı zamanda bu konudaki kararlılığının da bir göstergesi niteliğindeydi. Ülke içerisinde de Topluluğa tam üyeliğin hem politik hem de ekonomik anlamda birçok fayda sağlayacağı hakkında ortak bir görüş hâkimdi. Buna sadece aşırı sol ve aşırı sağ örgütlenmeler karşı çıkıyordu. Türkiye'nin yapmış olduğu tam üyelik başvurusunu kabul etmeyen Avrupa Topluluğu ise ülkedeki ekonomik ve siyasal sorunları birlikte ele alıyordu. Ancak Türkiye, konunun bu şekilde değerlendirilmesini bir türlü anlamlandıramıyordu. Avrupa Topluluğu, Türkiye'nin tam üyeliğini reddettiği dönem içerisinde eski Doğu Avrupa ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları yaparak bu ülkelere olan ilgi ve alakasını her fırsatta gösteriyordu. Yine Kuzey Kıbrıs'a bir çeşit ambargo diyebileceğimiz yaptırımları yapması Türk toplumunda Avrupa'ya karşı olan kırgınlık ve kızgınlığı daha da arttırmaktaydı. Bu duygular futbol karşılaşmalarındaki "vur vur inlesin, Avrupa dirlensin" tezahüratlarında kendini açıkça göstermekteydi.

Avrupa Birliği, Maastrich'te imzalanan ve yine aynı ismi alan Maastrich Anlaşması ile birlikte hem ismini değiştirmiş hem de birlik olma yolunda daha da genişlemesini sağlayacak kararlara imza atmıştır. Özellikle EFTA üyesi ülkeler olan Finlandiya, Avusturya ve İsveç ile 1 Ocak 1995 yılından itibaren tam üyelik anlaşmaları imzalayarak ve bunun dışında da yine Orta Avrupa ülkeleriyle üyelik müzakerelerine başlayarak bu genişleme politikasını hayata geçirmeye başlamıştı. Birlik, hem genişlemeyi hem de derinleşmeyi eş zamanda yaşarken, Türkiye bir türlü bu süreçte gündeme dahi gelememekteydi. Avrupa Birliği'nin 2000 yılından beri gerçekleştirmeyi planladığı bir diğer genişleme politikası, büyük ölçüde ekonomik, siyasal ve hatta coğrafi belirsizliklerle doludur. Ancak belirli olan tek bir şey varsa o da, sadece ekonomik koşullar dahi dikkate alınsa Türkiye'nin beklenen gelişmeyi göstermesi bir nevi imkânsız bir görüntü çizmekteydi. Buna karşın Türkiye'nin elindeki en önemli koz ise Avrasya eksenini üzerinden Birliğe sunacağı ekonomik ve siyasal açılım olsa da, Türkiye bu kozu istediği ölçüde kullanamamıştır. (Balkır, 1995)

8-9 Aralık tarihinde gerçekleştirilen Essen'deki Avrupa Konseyi Toplantısı ve Gümrük Birliği'nin ertelenmesi sonucunda Avrupa Birliği ile Türkiye'nin ilişkileri yeni bir gerginlik dönemine girmiş oluyordu. Bunlara ek olarak Yunanistan'ın DEP davasını ve insan hakları sorununu bahane ederek Avrupa Parlamentosu'nca Ortaklık Konseyi'nin ileri bir tarihe alınması yönünde tavsiye kararı almıştı. Bu toplantı gerçekleştirilmediği takdirde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin askıya alındığı izlenimi oluşacaktı ki bu da Türkiye'nin Avrupa'dan giderek uzaklaşması anlamına gelecekti. Bu oluşan krizin daha da derinleşmesini önlemede ve oluşabilecek tehlikeyi önceden fark eden Almanya'nın rolü büyüktür. Ancak tüm bu önlemlere rağmen Avrupa Birliği-Türkiye Ortaklık Konseyi maalesef istenilen sonucu verememiştir. Buradaki en önemli nedenler ise Yunanistan'ın vetosunun yanı sıra Avrupa Parlamentosu'nun DEP davası konusu ve Kıbrıs sorunu ile ilgili almış olduğu karar olmuştur. Yine de toplantının bir şekilde de gerçekleştirilmiş olunması ikili ilişkilerde Gümrük Birliği hedefinden vazgeçilmediğini göstermesi açısından oldukça değerliydi. Tüm bu gelişmeler neticesinde de Gümrük Birliği, 6-7 Mart 1995 tarihinde toplanacak Ortaklık Konseyi'nin sonuna kadar ertelenmiş oldu.

Türkiye'nin 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması çerçevesinde başlayan Avrupa Topluluğu ile ilişkileri, 1987 yılına gelindiğinde Türkiye'nin siyasal tercihini kullanıp, Roma

Antlaşması'nın 237. maddesine dayanarak "Tam Üyelik" başvurusu ile yeni bir döneme girmiştir. Türkiye'nin bu kararı almasındaki nedenlere maddeler şeklinde bakacak olursak:

- Sanayileşmiş ülkelerle aynı düzeyi yakalamak, modernleşme sürecini hızlandırmak, Avrupa sermayesini ve teknolojisini ülke sınırlarına çekebilmek,
- 340 milyonluk bu devasa ve alım gücü yüksek pazara dâhil olabilmek,
- Avrupa Topluluğu'nun güney ülkelerine doğru genişlemesiyle birlikte oluşan olumsuz etkileri ortadan kaldırmaktır.

Türkiye bu fikirler çerçevesinde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvuru yaparken ülke içerisinde de bu durum olumlu bir gelişme olarak görülmüş ve 6 madde şeklinde üyelik başvurusu desteklenmiştir. Bunlar:

- Avrupa Topluluğuna üye devletlerin ulusal parlamentolarına baktığımızda bunların önemi azalıyor ve yerlerini Avrupa Parlamentosu almaya başlıyor. Türkiye, eğer Avrupa Topluluğuna üye olabilirse, nüfus çokluğu nedeniyle 88 üyeyi Avrupa Parlamentosu'na gönderecek ve böylece beşinci büyük ülke konumuna gelerek, Avrupa'nın karar mekanizmasında etkili bir rol oynayacaktır.
- Avrupa, nüfusunun yaşlı olduğundan dolayı uzun vadede yabancı emeğe gereksinim duyacağından şimdiden hangi ülkeden ne kadar göç alabileceğiyle ilgili kota hazırlamaktadır. Kafkas ve Orta Asya ülkeleri bu kotaya dâhilken Türkiye henüz bu kotaya dâhil değildir. Eğer tam üyelik sağlanabilirse serbest dolaşım hakkı elde edileceğinde bu kotaya da dâhil olunabilecektir.
- Sosyal ve bölgesel fonların önemi artacağından Türkiye de bu fonlardan yararlanabilecektir.
- Avrupa Birliği'ne EFTA ülkelerinin 1994'te tam üye olmasıyla birlikte 380 milyonluk devasa bir pazar oluşmuş olacak. Türkiye'nin böyle bir pazarın dışında kalmaması gerekmektedir.
- Türkiye için diğer uluslararası örgütlere de baktığımızda Avrupa Birliği kadar iyi bir seçenek görünmemektedir.
- Avrupa Birliği, Türkiye'ye dört önemli engel getiriyor. Bunlar; sosyal ve ekonomik anlamdaki sorunlar, Kıbrıs sorunu, azınlıklar sorunu ve insan hakları sorunudur. Tüm bu tartışmalar yaşanırken Birlik içerisinde olabilirsek daha iyi bir çözüm yolu bulup, sorunları daha kolay çözümlenebiliriz. (Balkır, 1995)

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğuna tam üye sıfatında katılmak için Avrupa Topluluğu Konseyi'ne yapmış olduğu başvuruyu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 98. maddesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 237. maddesi ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 205. maddesi temel alınarak yapmıştır. Bu maddelerin ortak anlamı her Avrupalı ülkenin Topluluğa tam üye olmayı isteyebileceğidir. İşte saydığımız bu maddeleri kullanarak Türkiye, Avrupa Ekonomi Topluluğu ile ortak üye olma konumundan bağımsız, bir "Avrupa Devleti" sıfatıyla tam üyelik başvurusunda bulunabilme hakkını kullanabilmiştir.

Avrupa Topluluğu Komisyonu, Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik statüsüyle yaptığı başvuruyu Görüş Raporu adlı bir ana metinle cevaplamıştır. Rapora göre Topluluğun belirli bir süreliğine yeni gelişmelerden çok kendi iç sorunlarını çözüme kavuşturmasına öncelik vermesi gerektiğini ve bu sebepten dolayı herhangi bir istisna dışında 1992 yılından önce herhangi bir katılma müzakeresinin başlatılmaması gerektiği görüşünü almıştır. Alınan bu karar, sadece Türkiye için değil diğer aday ülkelerin de Topluluğa katılma amaçlarından sapmamaları anlamına gelmekte ve bu ülkelerle Topluluk arasında daha sıcak bir ilişkinin gelişmesine yarayacak imkânların oluşturulmasını hedeflemektedir. Ayrıca yine raporda, özellikle 1980 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler, Topluluğun genelinin ortalamasından çok daha fazla bir büyüme hızı, ekonomi alt yapısındaki değişimler, sanayileşme hızının artması ve modernleşmeyle birlikte uluslararası ekonomiyle daha çok iş birliğinin gerçekleştirilmesi olumlu bir görüş olarak belirtilmekte ancak, sadece bunların tam üyelik için yeterli olmayacağı ve hala bir takım eksikliklerin bulunduğunu belirtilmektedir. Raporda sözü geçen eksiklikler ve aşılması gereken güçlükler şu şekilde sıralanmıştır:

- Makro-ekonomik dengesizlikler,
- Gerek sanayi, gerekse tarım alanlarındaki çok ciddi yapısal farklılıklar,

- Üst düzeyde sınaî korumacılık,
- Sosyal koruma hizmetinin düşük seviyede olması. (Balkır, 1995)

Raporda belirtilen bu güçlükler neticesinde hem tam üyeliği sağlandığı takdirde Türkiye'nin bu eksiklikleri giderirken zorlanacağı hem de Topluluğa ciddi bir mali yük yükleyeceği belirtilmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğinin, Avrupa Topluluğu'na getireceği bu yükün üzerinde durulmakta ve hâlihazırda zaten işsizlik seviyesi yüksek olan Toplulukta işgücü piyasasına bir de Türklerin eklenmesiyle birlikte ortaya çıkacak durumun ciddi bir sorun teşkil edeceği belirtilmektedir. Raporda, bu sorunların ortadan kaldırılması için Ortaklık Anlaşması çerçevesinde dört başlık belirtilmiştir. Bu dört başlık ise şunlardır:

- Gümrük Birliği'nin 1995 yılına kadar tamamlanması ve böylece Türk mallarına ilişkin düzenlemelerin tekrardan gözden geçirilmesi ve böylece Türkiye'nin de Topluluğun ortak politikalarına uymak zorunda kalacağı belirtilmektedir.

- Altıncı Mali Protokol kaynaklarının serbest bırakılması ve böylece Avrupa Yatırım Bankası Statüsü'nün 18. maddesi gereğince, her iki tarafında yararına olacak altyapı projelerinin finansmanı için kredi sağlanmış olunacaktır.

- Topluluğun risk sermayesi başta olmak üzere elindeki çeşitli imkânları kullanarak güçlü bir sınaî işbirliğini ve böylece doğrudan yatırımları teşvik edecektir. Yine tarafların arasındaki teknoloji ve bilim alanlarında ortak hareket kabiliyetini güçlendirerek Topluluğun Türkiye'nin ihtiyaçlarını ve kaynak eksikliğini giderecek şekilde Topluluk araştırma programlarına katılması sağlanacaktır.

- Kültürel ve politik bağların kuvvetlendirilmesi göz önünde tutularak, Topluluk ile Türkiye arasındaki diyalog mekanizmasının daha güçlü bir hale getirilmesi sağlanacaktır. Her iki tarafı ilgilendiren konularla ilgili ad-hoc prosedürleri oluşturulmalıdır. Yine kültür ve eğitim bağlarının güçlendirilmesi hedefiyle, Türkiye'nin belli başlı Topluluk programlarına katılmasının yararlı olacağı belirtilmiştir.

Tüm bu maddelerden de anlayacağımız gibi Avrupa Topluluğu Komisyon'u, Türkiye'nin tam üyeliğine onay vermemesine rağmen, verilen cevap da tamamıyla bir ret olmamıştır.

1996 yılına geldiğimizde ise Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte ikili ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır, çünkü Gümrük Birliği Anlaşması Türkiye'nin, Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecindeki en önemli kriterlerden biri olarak görülmüştür. Bir başka kırılma noktası ise 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi olmuştur. Bu zirveyle birlikte Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmakla birlikte Türkiye'nin diğer adaylarla eşit seviyede olduğu kesin ve açık bir dille belirtilmiştir. Bu amaç kapsamında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanmıştır. Türkiye de tüm bu gelişmeler neticesinde Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yapması gereken reformlara hız vermiş ve demokrasi, düşünce, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel hak ve özgürlükleri güçlendiren ve bunları güvence altına alan adımlar atmaya devam etmiştir. (www.stratejikortak.com) Yapılacak reform ve yasalar 19 Mart 2001 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçmiştir. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesinde ise Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni eksiksiz bir şekilde yerine getirmesiyle birlikte, katılım müzakerelerinin derhal başlayacağı belirtilmiştir. Yine ayrıca zirvede, Türkiye'yi Avrupa Birliği yolunda desteklemek amacıyla var olan Katılım Stratejisi'nin daha da güçlendirilmesi ve Komisyon'un mevzuatı inceleme işine yoğunlaşması kararı verilmiştir. Son olarak ise, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği anlaşmasının çerçevesi daha da genişletilerek, Türkiye'ye yönelik katılım öncesindeki mali yardımın önemli bir miktarda artırılması planlanmıştır. (www.avrupaanaliz.com)

Tüm bu gelişmeler neticesinde 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'yle birlikte Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye ile Avrupa Birliği arasında görüşülmesi gereken 35 fasıl belirlenmiş ancak bunlardan sadece 13'ü açılabilmiş, geri kalan fasıllar ise askıya alınarak iptal edilmiştir. Özellikle 2013 yılından itibaren ikili ilişkilerdeki göçmen ve mülteci sorunu ipleri defalarca kopma noktasına getirmiş ve karşılıklı restlerle dolu bir döneme geçilmiştir. Yine dönem içerisinde sadece göçmen ve mülteci sorunu ikili ilişkilerdeki tek sorun olmamış ve Kıbrıs sorunu da geçmişte olduğu gibi hala bir sorun olarak görülmeye devam etmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Türkiye'nin tanımamasından kaynaklanan bu sorunlar, 8 müzakere faslında yerine

getirilmesi gerekenlerin (Yerleşme ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Malların Serbest Dolaşımı, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Mali Hizmetler, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler ve Ulaştırma Politikası) Türkiye tarafından tamamlanmamasına neden olmuştur. Avrupa Konseyi de toplantısında Türkiye'nin gerekli adımları atana kadar 8 müzakere faslının askıya alınacağını bildirmiştir.

3. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Güvenlik Politikaları Kısmı

Avrupa kıtasında toprağı bulunan ve bulunduğu coğrafi konum itibarıyla geçmişten beri stratejik bir öneme sahip olan Türkiye, Avrupa Birliği özelinde Avrupa'nın da güvenlik politikaları açısından son derece önem arz etmektedir. Türkiye, Asya-Avrupa-Afrika arasında merkezi bir konuma sahip olduğundan kültürel ve ekonomik anlamda merkez devlet konumuna yükselebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Avrupa Birliği de bu önemin farkında olup, bölgesel ve küresel istikrara katkıda bulunabileceğini düşündüğü Türkiye ile kurulduğu tarihten itibaren ilişkilerini hep belirli bir seviyede tutmayı amaçlamıştır. Türkiye'yi Birlik ile işbirliği içerisinde tutarak böylece siyasi anlamda da bir fayda sağlamayı planlamaktadırlar. Çünkü toprak yakınlığıyla birlikte, Avrupa Birliği'nin izlemiş olduğu güvenlik politikaları Türkiye'den başlamakta ve ikili ilişkilerde dış ve güvenlik politikaları bağlamında çeşitli avantajlar sunabilmektedir. (www.tuicakademi.org)

Avrupa Birliği genişleme politikaları sonucunda Avrupa'nın büyük bir kısmına yayıldıktan sonra kendi sınırlarını koruyabilecek politikaları üretme zorunluluğunu hissetmiş ve bu bağlamda üye devletlerce Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı gerçekleştirmiştir. Bu politikanın oluşturulmasında ve geliştirilmesinde Avrupa Birliği üyesi devletler arasında da iki farklı görüş oluşmaktadır. Bunlardan bir grup "Atlantikçi" bakış açıсындаyken, diğer bir grup ise "Avrupalı" olarak adlandırılan görüşü benimsemektedir. Atlantikçi görüşü benimseyen başta İngiltere olmak üzere, Hollanda, Portekiz ve Danimarka gibi ülkeler Atlantik İttifakı'nın güçlendirilmesini ve aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa ile ilgili güvenlik politikalarının benimsenmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Avrupalı görüşün en kuvvetli savunucularından ve Avrupa Birliği'nin kurucu üyelerinde olan Belçika, Fransa ve Lüksemburg ise, herhangi bir başka ülkeye ya da başta NATO olmak üzere herhangi bir uluslar arası örgüte gerek kalmadan Avrupa Birliği'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ile birlikte kendi imkân ve kapasitesini arttırması görüşünü öne sürerler. Bu yüzden Birliğe üye her ülkenin kendi vazifelerini yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Avrupa Birliği'nin resmi kaynaklarından yapılan açıklamalarda oluşturulmaya çalışılan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları'nın, hiçbir zaman NATO'ya rakip olacak bir askeri yapıya bürüne amacı taşımamaktadır. Buradaki temel hedef NATO ile birlikte Avrupalı müttefiklerin de Avrupa'nın güvenliğinde aktif bir şekilde rol oynamalarıdır. Bunun içindir ki Avrupa Birliği'nin önünde iki sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Avrupa Birliği üye ülkelerin savunma politikaları için harcamış oldukları ekonomik değere bakıldığında sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma harcamaları ile arasında ciddi uçurumların olduğudur. İkinci sorun ise, NATO ve Amerika'nın, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları'na karşı ilerde nasıl bir tepki verecekleridir. Bilindiği üzere Amerika, NATO dışındaki her türlü askeri örgütlenmeye karşı bir tavır almaktadır. İşte tüm bu içerisinde bulunan sorunlardan kurtulabilmek amacıyla Avrupa Birliği'nin önünde Türkiye gibi stratejik bir fırsat bulunmaktadır. Türkiye hem jeostratejik anlamda hem de Avrupalı devletler ile kıyaslandığında askeri güç anlamında önemli bir yer edinmektedir. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya da üye olmasından dolayı Avrupa'nın savunulmasında soğuk savaş döneminden itibaren ciddi bir role sahip olması Birlik için bir avantaj niteliğindedir. (Gençalp, 2004)

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları'nın, NATO ülkesi olması nedeniyle dışında tutulan Türkiye, Avrupa'nın güvenliğiyle ilgili alınacak kararlarda ve politikalarda faydalı olabileceği görüşünü her zaman Avrupa Birliği'ne açıkça ifade etmiştir. Türkiye'nin tezlerine göre yapılacak olan politikalar tüm Avrupa'yı kapsayacak şekilde ortak bir güvenlik ve savunma çerçevesinde olmalıdır. Ancak tüm NATO üyesi ülkelerin Avrupa Birliği karar alma süreçlerinin dışında tutulması Türkiye'de ciddi bir endişe yaratmıştır. Bu duruma tepki göstermek amacıyla Türkiye, Avrupa Birliği'nin NATO imkânları çerçevesinde gerçekleştireceği her türlü operasyonlara karşı veto hakkını kullanacağını belirterek kendi tepkisini göstermiştir. Türkiye'nin bu veto hakkını kullanacak olması sadece Avrupa Birliği'ni endişelendirmemiş, aynı zamanda NATO üyeliği ile Avrupa'ya müdahale etme fırsatını

elinde bulunduran Amerika Birleşik Devletleri de süreci endişeyle takip etmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki bu gerilimi ortadan kaldırmak için adım atan Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde, Türkiye ile İngiltere arasında 2 Aralık 2001 tarihli Ankara Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakata göre; Avrupa Birliği, Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla yakın çevresinde yapılacak her operasyon öncesinde Türkiye'yi karar alma mekanizmasına dâhil edecektir. Yine Türk-Yunan arasındaki uyuşmazlıklarda Avrupa Birliği'nin hiçbir unsuru görev almayacaktır. Bunlara karşılık olarak da Türkiye, Avrupa Birliği'nin NATO imkânlarında faydalanarak yapacağı operasyonların hiçbirinde veto yetkisini kullanmayacaktır. Mutabakat'ın çıkan sonuçlarına baktığımız zaman açıkça diyebiliriz ki Avrupa Birliği'nin yapacağı her türlü askeri müdahaleye öyle ya da böyle Türkiye'nin bir şekilde dâhil olması gerekmektedir. Buradaki asıl neden ise Avrupa Birliği'nin gerçekleştireceği muhtemel askeri operasyonların çoğunun Avrupa'nın kendi sınırları içerisinde değil de, Türkiye'nin jeopolitik konumuyla yakından temas halinde bulunduğu Kafkaslar, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya da gerçekleşme ihtimalidir. İşte bu sebeptendir ki Avrupa'nın güvenliği için Türkiye tartışılmaz ve vazgeçilmez bir öneme sahiptir ve jeopolitik konumu itibarıyla daha uzun yıllar boyunca da aynı önemini koruyacaktır. (Hürsoy, 2005)

Tüm bunlara baktıktan sonra karşımıza Türkiye'nin Avrupa'nın güvenliği için nasıl bir rol oynayabileceği sorusu çıkmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin hem askeri alanda hem de sivil güç anlamında elini rahatlatılabilecek bir ülke konumundadır. Yine birlikten dışlanması halinde bu sadece Türkiye için bir kayıp olmayacak, Avrupa Birliği için de ciddi maliyetler yükleyecektir. Çünkü Türkiye'nin üyelik başvurusu sonuçsuz kalır ve Türkiye Avrupa Birliği'nin dışında bırakılırsa geçmişten beri batıya doğru bir politika izleyen Türkiye için kültürel bir kayıp olacaktır. Aynı zamanda Avrupa Birliği de dış politikaları anlamında ciddi zarar görecektir. Yani kısacası karşılıklı bir etkiden söz edilmektedir. Birlik üyesi ülkeler ile Türkiye'nin askeri gücünü kıyaslayacak olursak Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye birçok ülkeden askeri anlamda çok daha gelişmiş bir konumda bulunmaktadır. Türkiye bu güçlü askeri gücü ile birlikte Avrupa Birliği'nin içinde bulunmasıyla birlikte, Birliğin de askeri güç anlamında caydırıcılığı artacak ve küresel dış politika belirleme konusundaki kapasitesi artacaktır. Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin komşu olduğu coğrafi bölgeler üzerinde gerçekleştireceği askeri operasyonlarının ana kilit noktası Türkiye'nin vereceği destek ve lojistik yardımına bağlı haldedir. Nitekim 2006 yılında Lübnan da yaşanan olaylar neticesinde orada bulunan Avrupa Birliği üyesi ülke vatandaşlarının tahliyesi konusunda Türkiye önemli bir rol oynamış ve üye ülke vatandaşları sorunsuz bir şekilde ülkelerine dönebilmiştir. (Baç, 2006)

Türkiye'nin Avrupa Birliği Güvenlik Politikaları için bir diğer önemli katkısı, Türkiye'nin laik bir cumhuriyet olarak, Müslüman değerler ile Avrupa demokratik değerlerinin bir arada olabileceğini göstermesi nezdindedir. Türkiye, Avrupa Birliği'nin bir parçası haline geldikten sonra Avrupa ile Müslüman normlarının sembolik olarak kaynaşmasını sağlamış olacaktır. Bunun da en önemli sonucu 11 Eylül saldırıları sonrası Müslümanlar üzerinde bulunan terörist imajının ortadan kaldırılması olacaktır. Türkiye'nin hem Avrupalı hem de Müslüman olması ile birlikte uluslararası mekanizmalarda terörizm ile mücadelede Avrupa Birliği'nin sivil gücünü arttıracaktır. Türkiye'nin üyeliği ile birlikte İslami ve Avrupalı değerlerin de çatışmadan bir sentez oluşturabileceği mesajı tüm dünyaya verilecektir. Bu açıdan baktığımızda Avrupa Birliği için Türkiye'nin önemi özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele ve teröre sebep olan sorunların ortadan kaldırılması bağlamında kültürler arası diyalog yolunun açılmasını sağlayacak olmasıdır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin güvenlik politikaları bağlamındaki öneminin bir diğer göstergesi de 2003 Irak krizi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a yönelik müdahalesinin başarısız bir sonuç vermesindeki en önemli etkenlerden biri, Ortadoğu'da yapılacak her türlü operasyonda en kritik noktalardan birinin Türkiye'nin desteği ve ne ölçüde katılım sağlayacağıyla ilgili olmasıdır. Bu açıdan da Avrupa görmüştür ki Ortadoğu'da yapılacak her türlü faaliyette Türkiye'nin rolü kritik bir önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği ile Türkiye'nin güvenlik politikaları açısından bir diğer önemli nokta ise, Avrupa bütünleşmesine son zamanlarda etki eden ve insanlığı tehdit eden terörizm sorunu ile ilgili gelişmelerdir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması ile birlikte Birliğin, teröre olan bakış açısı ve terörle mücadelesi bütün dünyaya gösterilecektir. Terörizm sorunu ile mücadele edilirken bir taraftan da demokratikleşme ve ekonomik gelişme ekseninde yeni açılımların yapılmaya çalışıldığı bir

dönemde, Avrupa Birliği tecrübesi ve Türkiye'nin oluşturacağı sinerji, başta Avrupa'nın çevresinde olmakla birlikte tüm dünyada barış ve istikrara katkıda bulunacaktır(Günyel, 2011).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği ile birlikte, Birliğin yeni sınırları İran, Irak, Suriye ve Güney Kafkasya'ya ulaşmış olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin üyeliği Kafkasya, Ortadoğu, Orta Asya, Akdeniz ve Balkan bölgeleriyle ilgili olarak Avrupa Birliği'nin İyi Komşuluk Politikası'nın daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına neden olacaktır ve bu da inanırlığını artıracaktır. Bu sayede de hem Türkiye küresel dengeler bağlamında özel bir yer edinmiş olacaktır hem de Avrupa Birliği sınırlarını stratejik açıdan daha da genişletmiş olacaktır. Türkiye'nin Güney Doğu Avrupa ile Balkanlar'daki rolü de önemlidir. Çünkü bu bölge 1990'lardan itibaren Avrupa'nın güvenliği ve istikrarı açısından ciddi sorunlar doğurmuştur. Türkiye bu bölgede olumlu ve yapıcı bir rol oynayarak Avrupa Birliği'nin enerji arzı konusunda ilk kaynaklarından olan Orta Asya'ya gerek coğrafi, gerekse kültürel açıdan yakınlığı sebebiyle daha kolay bir şekilde sorunların çözülmesini sağlayabilecektir. Türkiye'nin Karadeniz İşbirliği bağlamında hem kurumsal açıdan, hem de Hazar ve Orta Doğu'daki ile Batı Avrupa'daki pazara yakınlığı ile enerji arzı hattı olarak bölgesel bir konumda olması ile birlikte Avrupa Birliği'nin enerji arzı konusunda da güvenliğini üstlenebilecektir(Tan, 2013) .

Türkiye'nin Avrupa Birliği için bir diğer önemli noktası ise sınır güvenliği konusundadır. Özellikle 2011 yılında patlak veren Arap Baharı süreci ile birlikte düzensiz bir göçmen akını Avrupa sınırlarına dayanmış, buralara geçişteki ilk nokta ise Türkiye olmuştur. Yine uyuşturucu kaçakçılığı gibi bir diğer sorun da sınır güvenliği politikalarında etkili bir rol oynamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan "İlerleme "Raporların"da da sınır güvenliği konusunda Türkiye'den beklentilerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olduğu andan itibaren Birliğin doğu sınırlarını oluşturacağından, sınır güvenliği konusundaki ilerleme ve gelişmeler sadece Türkiye'yi değil Avrupa Birliği'ni de yakından ilgilendirmektedir. Özellikle İran ve Irak ile sınır komşuluğu, küresel siyaseti etkileyecek enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ve Orta Asya ile yakın olması nedeniyle Türkiye, Avrupa Birliği'nin her zaman yakın temas da bulunması gereken bir ülke konumunda olmaktadır. Yakın çevre ve sınırlardaki ülkelerde uzun yıllardır yaşanan sorunlar ve terörist faaliyetler Türkiye'nin ve dolayısıyla Avrupa'nın sınır güvenliğini daha önemli bir yere getirmektedir. Avrupa Birliği, üye ülkeler arasındaki geçişlerde vize zorunluluğunu kaldırdığından beri, Birliğe komşu olan ve üye olmayan diğer ülkelerin sınır güvenlikleri için daha fazla kaygı duymaya başlamıştır. Üyelik süreci devam eden Türkiye'nin üye olmasıyla birlikte diğer Birlik üyesi ülkelerle vizesiz geçiş hakkına sahip olacağından, burada yaşanan gelişmeler Avrupa Birliği tarafından da yakından takip edilmektedir. Amsterdam Antlaşmasından itibaren Avrupa Birliği, güvenlik, adalet ve özgürlük alanı oluşturabilme hedefini her fırsatta tüm dünyaya bildirmiştir. Yine bununla birlikte uluslararası göç, organize suç, terör ve küreselleşmenin damga vurduğu günümüzde sınırların etkili bir şekilde korunabilmesi, Avrupa Birliği için önem taşıyan siyasal bir öncelik halini almıştır. (Yurtsever, 2016)

Son birkaç yıla baktığımızda Avrupa Birliği için en ciddi güvenlik sorunu sınırlarda yaşanan güvenlik sorunlarıdır. Sınır güvenliği ile ilgili en önemli sorun ise sınırlardan gerçekleşecek olan göç ve mülteci sorunudur. Bu sorunların Arap Baharı ile kızışması sonucunda Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde de gerginlik meydana getirmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaş ile birlikte milyonlarca insan Irak, Ürdün ve Türkiye sınırına kaçarak hayatlarını kurtarmaya çalışmıştır. Yaşanan bu göç akını Avrupa Birliği üyesi ülkeleri de derinden etkileyerek büyük bir göç krizi yaşamalarına sebep olmuştur. Göçün bu denli düzensiz bir şekilde artmasıyla birlikte başta sağcı Avrupa liderlerinin ve medyasının olumsuz söylemlerine hedef olmuştur. Düzensiz göçün Avrupa'ya ciddi bir tehdit olduğu görüşü altında toplanan bu fikirler, yaşanan durumun Avrupa'daki siyasi yapıyı da olumsuz etkileyeceği yönünde birleşmiştir. Dönem içerisinde Birlik üyesi ülkelerin özellikle Kuzey Afrika, Asya ve Ortadoğu ülkelerinden göç almaya başlamasıyla birlikte Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde de ilk gündem maddesi haline gelmiştir. Bu anlamda Avrupa Birliği, göçü önleyici politikaları ve yaşanacak göç dalgasını kendi sınırları dışında tutmaya yönelik kararlar alarak kendi güvenlik politikalarını belirlemiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde oluşturulan politikaların en kritik alanını Türkiye ile gerçekleştirilecek temaslar oluşturmaktaydı çünkü Avrupa Birliği'ne yapılan göçlerin büyük bir kısmı Türkiye üzerinden gerçekleşmekteydi. Göç sorunu karşısında Avrupa Birliği, Türkiye ile ortak şekilde hareket ederek göç dalgasını sınırlarına ulaşmadan durdurabilmeyi hedeflemiştir. Türkiye ile temas kurularak yaşanan bu göç hareketinin engellemesi konusunda ortak atılacak adımlar

masaya yatırılmış ve hâlihazırda zaten 3 milyondan fazla göçmeni toprakları içerisinde bulunduran Türkiye'nin bu konuda daha fazla sorumluluk alması istenmiştir. Türkiye de üstlendiği bu zor görev karşısında diğer uluslar arası örgütlerle olduğu gibi Avrupa Birliği'nden de daha fazla maddi ve manevi destek beklediğini belirtmiştir. Avrupa Birliği dönem boyunca göçü sınırları dışında durdurmanın politikalarını üretirken, Türkiye'den de sınır güvenliğini arttırmasını ve sınırlardaki geçişlerin engellenmesi yönünde adımlar atmasını istemiştir ve bu isteklerini yerine getirebilmesi için Avrupa Birliği fonları tarafından ciddi maddi kaynak akışında bulunulmuştur. (Özcan, 2017)

Sonuç

Avrupa Birliği kurulduğu ilk günden itibaren küresel siyasette önemli bir aktör olma hedefiyle sürekli gelişme ve genişleme politikaları izlemiştir. Birlik gelişip genişledikçe gün yüzüne yeni sorunlar çıkmış ve bu sorunlarla başa çıkabilmek için yeni politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Bunlardan da en önemlisi her zaman güvenlik konusunda atılan adımlar olmuştur. Türkiye de bu bağlamda Avrupa Birliği'nin güvenlik politikalarında önemli bir yere sahiptir. Türkiye, Avrupa Birliği'nin yumuşak gücüne katkı yapabileceği gibi sert gücüne de katkı yapabilecek bir ülke konumundadır. Türkiye'nin bu bağlamda yapacağı katkı hava, deniz ve kara gücü toplamda Almanya, Fransa ve İngiltere'den sonra dördüncü sırada gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye, hem NATO'ya üye olması hem de jeopolitik konumu itibariyle Avrupa Birliği'nin vazgeçemeyeceği bölgesel bir aktör konumundadır. Özellikle sahip olduğu jeopolitik konum itibariyle Türkiye, günümüzde iç savaşların ve karışıklıkların yoğun bir şekilde yaşandığı Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelere sınır komşusu olması itibariyle bu durum hem kendi güvenliğini tehdit ediyor hem de Avrupa Birliği'ne komşu olması sebebiyle O'nun da güvenliğini tehdit ediyor. Özellikle Arap Baharı süreci ile birlikte Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde tüm Avrupa'ya ciddi bir göç akımı olmuş ve Avrupa ülkeleri kapılarını bu göçmen akımına karşı kapatmıştır. Avrupa'ya geçiş sırasında en rahat güzergâh olan Türkiye, bu göç akımına karşı kapılarını Suriyeli mültecilere açmış ve onların Avrupa'ya geçişini bir nevi kolaylaştırmıştır. Ancak Avrupalı ülkeler Türkiye'nin uyguladığı bu göçmen politikasına şiddetli bir şekilde karşı çıkmış ve mültecilerin Avrupa'ya geçişini engellemeye yönelik politikalar almasını istemiştir. şu an Türkiye'de 4 milyonu aşkın bir mülteci bulunmakta ve Avrupa Birliği bu insan yığınının kendi ülkelere kaymaması için Türkiye'ye maddi anlamda karşılaştığı sorunlardan kurtulabilmesi için gerekli yardımı yapmaktadır. Bu bağlamda Birlik, Türkiye ile tam üyelik aşaması hangi aşamada olursa olsun Türkiye'nin bu bölgelerle ilgili attığı adımları yakından takip edip maddi destek sağlamaktadır. İkili ilişkilerin en kötü olduğu dönemde dahi Türkiye'den vazgeçemeyen Birlik de iyi bilmektedir ki Türkiye'nin güvenliği Avrupa'nın da güvenliğidir. Türkiye de bu konuyu bir fırsata çevirerek atacağı her türlü adımı tam üyelik başvurusu çerçevesinde bir avantaja dönüştürerek uzun yıllardır çabaladığı Avrupa Birliği tam üyelik hedefini gerçekteştirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

<https://ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

<https://avrupanaliz.wordpress.com/2010/05/22/turkiye-ab-iliskileri/>

<https://www.stratejikortak.com/2020/05/ab-turkiye-iliskileri-tarihi-uyelik-sureci.html>

Aytekin Koç, Güner ve Özdemir, Yavuz, (2016), Avrupa Birliği Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 5, Sayı 9, ss. 45-59.

Baç, Müftüler Meltem, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış, TESEV Yayınları, İstanbul 2006.

Balkır, Canan, Türkiye-AT İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 11, ss. 66-86, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Ercan, Murat, Avrupa Birliği ve Türkiye İle İlişkileri, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2018.

Gençalp, Ebru, (2004), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO İle İlişkileri, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı, ss. 44-54.

KARACA, S. O. (2021), Avrupa Birliği'nin Türkiye İle Ortak Güvenlik Politikaları, AUSBD, 4 (8), 113-128

Günyel, Cihan, (2011), Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hürsoy, Siret, (2005), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Kıskaçında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı 1, ss.34-47.

Kaya, Ayhan, Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013.

Kazgan, Gülten, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, ss. 98-104, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

Kıraç, Selda ve İlhan, Buket, (2010), Avrupa Birliği'nin Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar, Milli Eğitim Dergisi, Cilt 40, Sayı 188, ss. 191-201.

Özcan, Mesut, (2017), AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma 40.

Tan, Özlem, (2013), Avrupa Birliği ve Türkiye Güvenlik ve Savunma İlişkileri, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4.

Tataoğlu, Emin, (2006), Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951-1995), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yurtsever, Fatih, (2016), Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sınır Güvenliği Konusu, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 32, ss. 415-441.

SOSYAL DEMOKRAT REFAH DEVLETLERİNİN ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARI: İSVEÇ ÖRNEĞİ

*Turgut ÇILGIN**

Özet

Dünya genelinde engelli insanlara yönelik sosyal refah politikaları yürütülmektedir. Bu politikalar ülkelerin benimsediği sosyo-ekonomik anlayışlara ve ülkenin ekonomik gücüne göre değişiklikler göstermektedir. Devletlerin sosyal refah politikaları, günümüzde dezavantajlı gruplar için hayati önem arz etmektedir. Dezavantajlı gruplar içerisinde belki de en savunmasız olan grup engelli insanlardır. Bu çalışmada Esping-Andersen'in sınıflandırmasına göre Sosyal Demokrat Refah Rejimleri grubunda yer alan İsveç'in engelli insanlara yönelik sosyal refah politikalarının başarılı olduğu noktalar ve devam eden sorunlar literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda genel anlamda başarılı uygulamaların olduğu görülse de, özellikle engelli kadınların cinsel taciz, tecavüz ve şiddet gibi problemler yaşadıkları ve bu problemlerin ilgili birimlere iletilmesi noktasında iletişim sıkıntısı yaşandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İsveç Engelli Politikaları, Sosyal Politika, Refah Devleti,

DISABILITY POLICIES IN SOCIAL DEMOCRATIC WELFARE STATES: THE SWEDISH STATE'S POLICIES FOR PERSONS WITH DISABILITIES

Abstract

Social welfare policies for people with disabilities are carried out around the world. These policies vary according to the socio-economic understanding adopted by the countries and the economic power of the country. Social welfare policies of states are of vital importance for disadvantaged groups today. Perhaps the most vulnerable group among disadvantaged groups are people with disabilities. In this study, the successful points and ongoing problems of Sweden's social welfare policies for disabled people, which is in the Social Democratic Welfare Regimes group according to Esping-Andersen's classification, were examined by literature review. As a result of the research, although it is seen that there are successful practices in general, it has been observed that especially disabled women experience problems such as sexual harassment, rape, and violence, and there is a communication problem in communicating these problems to the relevant units.

Keywords: Swedish Disability Policies, Social Policy, Welfare State,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Kocaeli Türkiye, e-mail: 205221021@kocaeli.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1629-9759>

Giriş

İnsanlar için en önemli refah unsurlarının başında şüphesiz sağlıklı olmak yer alır. Hayatı sıkıntısız bir şekilde yaşayabilmek için vücut ve ruh sağlığının optimum düzeyde olması gerekir. Bu bütünlüğü bozacak en ufak bir aksaklık, insanların yaşam kalitelerinin bozulmasına, zorlaşmasına ve hatta sonlanmasına kadar varabilecek tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Günümüzde gerek doğuştan, gerekse sonradan bazı hastalıklar, iş kazaları, trafik kazaları ve benzeri tehlikeli durumlar neticesinde milyonlarca insan bedensel ve ruhsal bütünlüklerini yitirerek yaşam kalitelerini ve refahlarını kaybetmektedirler. Bu durum toplumsal yaşam akışı içerisinde vücut bütünlüğünü veya yeti bütünlüğünü yitirmiş insanların aleyhinde birçok alanda eşitsizlikler doğurmaktadır. Dezavantajlı gruplardaki insanların sosyal yaşama normal insanlar düzeyinde katılabilmelerinin, refah devletlerince sağlanması gerektiğinin farkındalığına varılması gerekmektedir. Engelliler dezavantajlı grup içerisinde desteğe en çok ihtiyacı olan insanlardır. Birleşmiş Milletler (UN) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından geçmişi 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne kadar uzanan ciddi çalışmalar neticesinde günümüzde bu farkındalığın tam anlamda istenen düzeyde olmasa dahi devletlerin yasal mevzuatlarında yerini aldığı, sosyal güvenlik ve mekânsal erişim boyutu ile ilgili çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Bu hakların ve farkındalığın sağlanmasında refah devletlerinin sosyal politikaları ile beraber engelli sivil toplum kuruluşlarının çabaları mücadeleye hem yön vermiş hem de güç katmıştır. Günümüzde de bu sivil toplum kuruluşları etkin bir şekilde engelli insanların sosyal hayatta engelsizce var olabilmelerinin önündeki hukuki veya fiziki engellerin kaldırılması yönünde ve sosyal toplum ile entegrasyonlarının sağlanması adına yoğun gayretler göstermeye devam etmektedirler.

Bu mücadelenin en büyük ayağı refah devletlerinin sosyal politika uygulamaları ile beraber toplumun farkındalığıdır. Toplumun engelliler ve engellilik konusunda bilinçlenmesi mücadeleyi daha kısa sürede başarıya ulaştıracak ve bu başarının sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Toplumsal bilincin ve farkındalığın oluşmasının önündeki en büyük engeller ise ön yargı ve empati yoksunluğudur. Bu farkındalıkların yanı sıra devletlerin sosyal refaha olan bakış açıları ile beraber ekonomik ve siyasi sistemleri de bu mücadelenin başarısını etkileyen çok önemli etkenlerdir. Dünyada farklı ülkelerde farklı şekillerde ekonomik ve siyasi anlayışa sahip refah devleti sistemleri bulunmaktadır. Benimsenen bu refah devleti anlayışları sonucunda o ülkenin sosyal politikaları da değişiklikler göstermektedir. Bu nedenle çalışmada Esping-Andersen¹ tarafından sınıflandırılan üç ekolden yola çıkarak bir sosyal demokrat modeli ülkesi olan İsveç'in engellilere yönelik sosyal politikaları incelenmiştir. Öncelikle, literatür taraması sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, sosyal politika, refah devleti ve engellilik kavramları hakkında bilgiler vererek, sosyal demokrat bir sosyal refah devleti olan İsveç'in, toplumun en korunmasız dezavantajlı gruplarından olan engellilere yönelik sosyal politikalarının, sosyal demokrat refah devletleri modeli kriterlerine uygunluğu incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sosyal Politika

Sosyal politika, ekonomi ile sosyal yaşamın kesiştiği ortak alanlarda etkin olan, ekonomi bilimi ile toplum bilimi arasında yer alan ama bunlardan bağımsız olan ve daha çok politika üretme yönü ağır basan yeni bir disiplin olarak işlev görmektedir. Ekonomik işleyişin etkilediği insanlar arası ilişkileri bütüncül bir toplumsal bakış açısı ile inceler. Sosyal politikanın konularını, ekonomik hadiselerin birey ve toplum yaşamı üzerinde oluşturduğu etkiler ve sosyal sorunlar oluşturur. Bu açıdan sosyal politika sosyoloji ile ekonomiyi buluşturmakta ve toplumsal gerçeklerin ekonomiye dair taraflarını bütüncül bir şekilde ele almaktadır.²

Dar anlamda sosyal politika, yalnızca çalışma hayatını, dolayısıyla işçi sınıfını ele alan ve temel olarak işçi ile işveren arasındaki çatışmaların çözümünü amaçlayan politikalar.³ Sosyal politika

¹ Gosta Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Policy Press, Cambridge, 1990, s.1

² H. Sami Güven, *Sosyal Politikanın Temelleri*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2001, s.5-8

³ Osman Tezgel, *Sosyal Politika*. Türk-İş Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2, Aydoğdu Ofset, Ankara, 2013, s.1

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

geniş anlamda ise; adalet, eşitlik ve sosyal vatandaşlık fikrinden hareketle devletin toplumun ortak menfaatlerini ve toplumun tüm kesimleri arasında barışı ve dengeyi sağlaması gerektiğine inanır.⁴ Geniş kapsamdaki sosyal politikanın hedefi dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik bakımdan yaşam kalitelerinin iyileştirilmeleri amacına yönelik olarak, toplumun sosyal ve ekonomik açıdan temel haklarından ve özgürlük kavramından yola çıkarak sosyal eşitliği ve adaleti sağlamaktır.⁵ Ekonomik sahada cereyan eden gelişmelerin neticelerinin topluma ve bireye olan etkilerini ele alan sosyal politika, sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan sorunları inceleyerek, sosyal sınıflar arasındaki yaşam kalitesini ve refahı etkileyen eşitsizlikleri minimize etmeye dair politikalar üretir. Geniş anlamda sosyal politika, toplumun tüm kesimlerinin sağlıklarından eğitimlerine, güvenliklerinden hak ve özgürlüklerine varana kadar tüm sosyal haklarının, ekonomik haklarının, demokratik haklarının ve insan haklarının hukuk zemininde sağlanması için gayret gösterir.⁶ Gerhard Kessler ise kavrama başka bir pencereden bakarak, sosyal politikanın sosyal sınıfların eylemleri, çelişkileri ve mücadelelerine karşılık olarak devletin kendi varlığını ve hukuk düzenini ayakta tutmak ve sürdürmek için uyguladığı politikalar şeklinde tanımlamıştır.⁷

Sosyal politika, toplum yapısının problemsiz bir şekilde sürdürülmesi ve sistemin aksamaması için çok önemli bir etkidir. Sosyal politikaların yürütülmesini ve gelecek zamanlarda da sürdürülebilmesini sağlayacak olanlar bireylerdir. Son yıllarda Batı toplumlarında uygulanmaya başlanan sosyal politikaların en önemli gayesi tarafları ve toplumu birbirleriyle uyumlu hale getirmektir. Bu yeni anlayış sisteminde bireylerin yükümlülükleri açıkça, içerisinde yer aldığı sosyo-politik çevresinin niteliğini yükseltmektir.⁸

1.2. Refah Devleti

Refah devleti kavramı dar anlamda refah devleti ve geniş anlamda refah devleti olmak üzere iki tür bakış açısıyla ele alınmıştır. Kavrama dar perspektiften yaklaşanlar, refah devletini, devlet gelirlerinin toplumun tüm grupları arasında adil dağıtımını ve muhtaç durumdaki dezavantajlı gruplara sağlanan aynı ve nakdi destekler gibi klasik şekilde toplumsal hayata destek olma açısından değerlendirmektedir. Bunlara ilave olarak konut ve barınma desteğini bu klasik değerlendirmenin içerisine dahil edenler de bulunmaktadır. Kavrama geniş bir perspektiften yaklaşanlar ise, genellikle politik ekonomi ekseninde devletin ekonomiyi yönetme ve organize etme şeklindeki daha üst ve kapsayıcı rolüne işaret ederek tanımlamaktadır. Refah devletini geniş bir bakış açısı ve perspektif ile değerlendirenler, istihdamı, ücretleri ve genel makro-ekonomik sevk ve idareyi devlet kompleksinin bütüncül bileşenleri olarak kabul etmektedir.⁹

Günümüzün refah devletlerinin çoğu zorluklar yaşamaktadır. Refah hizmetlerinin ileri düzeylerde sürdürüldüğü Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri, refah düzeyi yüksek olan ekonomilerinin farklılığını yaşamlarındaki pozitif yönlü değişimlerle gözler önüne sermektedir. Bununla beraber, Avrupa'lı refah devletleri, teknolojik ilerlemelerin vasıfsız çalışanlara olan talebi düşürmesine bağlı olarak artan işsizlik, vasıflı çalışanların yüksek maliyetleri ve bu etkenlerin uluslararası rekabette dezavantaj yaratmasından dolayı tehdit altındadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki emek piyasası daha esnek bir yapıya sahipken, Kıta Avrupası'nın emek piyasası daha katı bir karakterdedir. Bu nedenle bu ülkelerde vasıfsız çalışanlardan oluşan işsizlik, vasıflı çalışanların yüksek maliyetleri ve daha az bir vergi tabanından bahsedilebilir.¹⁰

Sosyal refahın devletinin amacı, kendi başlarına hayatlarını idame ettiremeyen ve ihtiyaçlarını destek almadan gideremeyen yetimler, engelliler, yoksullar, akli dengeleri bozuk olanlar ve hastalar gibi bir toplumdaki tüm bireylerin sosyal, mali, sağlık gibi tüm temel gereksinimlerini karşılamaktır.

⁴ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.27-28.

⁵ Ömer Zühtü Altan, *Sosyal Politika Dersleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006, s.4.

⁶ Güven, a.g.e., s.11.

⁷ Aziz Çelik, *Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s.17.

⁸ Abdulkadir Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.56.

⁹ Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.5

¹⁰ Antony B. Atkinson, "The Economics Of The Welfare State In Today's World". *Int Tax Public Finance*, Volüm:15, 2008, s.3.

Piyasa ve aile gibi toplumsal kurumların bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda, sosyal devlet tarafından sağlanan sosyal hizmetlere ihtiyaç duyulur.¹¹

1.3. Engellilik

İnsanları engelli olarak tanımlamanın en yaygın yollarından biri işlevsel sınırlamalara göre tanımlamaktır. Engelliliği tanımlamanın bu yolu, engelliliğin görememe, sağırılık veya bedensel yapılarıdaki diğer tür değişiklikler olarak anlaşıldığı tıbbi bir engellilik anlayışından kaynaklanmaktadır.¹² Bu tür bedensel ve zihinsel anlamda bir tanımlamaya biyolojik veya tıbbi tanımlama da denilmektedir. Sakatlığın kendisinin tıbbi ve biyolojik olarak nasıl bir engellilik haline geldiğine odaklanmaktadır.¹³ Bu modele göre engellilik müdahale ve tedavi edilerek düzeltilmesi gereken bir olgudur. Bu modele göre biyolojik beden, engelliliğin ana zeminidir.¹⁴ Sakatlığın sadece bireysel ve bedensel bir problem olarak tanımlanması ve algılanması olayın toplumsal ve sosyal yönünü görmezden gelmeyle eşdeğer bir bakış açısidir. Engelliliğin bu şekilde bireysel ve tıbbi boyuta küçültülmesi, engelli kişinin bu sorunu aşamayacağı karamsarlığına ve yalnızlık algısına yöneltmektedir.¹⁵ Tıbbi modele bir eleştirel yaklaşım olarak, 1970' li yıllarda İngiltere' de başka bir tanım ortaya çıktı. Genellikle sosyal model olarak adlandırılan bu tanıma göre engelliler için sorun yaratan şey çevredeki engellerdir.¹⁶ 1975'te, Ayrıştırma Karşıtı Ortopedik Sakatlar Birliği (UPIAS) tarafından düzenlenen toplantının birinci maddesi olarak, sakatlığın toplumsal koşullardan kaynaklı bir olgu olduğunun, sakat kişilerin izole halde tedavi edilmeleri yerine çevresel engellerin (fiziki ve psikolojik toplumsal engellerin) düzeltilerek, engelli bireylere uzman desteği sağlanarak engellerin ortadan kaldırılması gerektiği fikrini güçlendirmiştir.¹⁷ Çevrede engeller olduğu için, engelliliğe ilişkin sorunların sosyal modele göre çözülebilmesi de toplumsal yaşamdaki fiziksel ve zihinsel değişiklikler yoluyla olmaktadır.¹⁸ Sosyal model tanımının ana amacı sosyal ve kültürel ayrımcılıkların izini sürmek ve sosyal engellerin neler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Kendi özgün bağlamları gözetilerek engellilik ve bozukluk terimleri bu modele göre sırasıyla "Sosyal dışlanma" ve "Fiziksel sınırlama" olarak tanımlanmıştır.¹⁹ Bununla beraber, sosyal modelin engelli bireylerin hak ve hukuk mücadelesinde iyi bir etkisi olsa da, kısa süre içinde meselenin tıbbi yönünü geri plana atması ve engelliliği tanımlarken salt sosyal çevresel nedenlere odaklanması yüzünden eleştirilerin hedefi haline gelmiştir.²⁰ Bir taraftan engelliliğin sosyal modeli tıbbi bozukluğu göz ardı ederken, tıbbi modelin de engellilere yönelik ayrımcılığın sosyal taraflarını dışlaması, engelliliğin sosyal ve bireysel tanımlarının aralarında ki kopukluğun ve ayrımcılığın başka bir kavramsal zemin üzerinden hareket ederek artmasını sağlamıştır.²¹

Engellilik, bir birey ile çevresi arasında ortaya çıkan bir mesele olarak anlaşılır. Dolayısıyla bir engellilik ne bireysel bir özelliktir (tıbbi veya bireysel model) ne de çevreyle ilgili sosyal bir şeydir

¹¹ Charles Zastrow, (). "Introduction to Social Work and Social Welfare. Empowering People", Cengage Learning, Canada, 2015, s.2.

¹² Harlan Hahn & Angela Pool Hegamin, "Assessing Scientific Measures Of Disability". *Journal Ofdisability Policy Studies*, Volüm:12, Issue:2, 2001, s.1.

¹³ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], "A Report On The Standard Of Living For The Disabled, Hearing İmpaired, Deaf And Visually İmpaired [Living Condition Survey 2005]", Stockholm, 2005, S.11.

¹⁴ Bill Hughes & Kevin Paterson, (). "The Social Model Of Disability And The Disappearing Body: Towards A Sociology Of İmpairment". *Disability & Society*, Volüm:12, Issue:3, 1997, s.328.

¹⁵ İdil Işıl Gül, "Engelliliğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolü" *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler, Örnek Dersler* içinde, K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.),Karekök Akademi, İstanbul, 2015, s.8.

¹⁶ Lars Grönvik, "Definitions Of Disability in Social Sciences: Methodological Perspectives", *Doctoral dissertation*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 2007, s.12-14.

¹⁷ UPIAS & The Disability Alliance, *Fundamental Principles of Disability*, London, 1976, s.4.

¹⁸ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.11.

¹⁹ Tom Shakespeare, "The Social Model of Disability". (Ed. Lennard J. Davis) *The Disability Studies Reader*. Routledge. New York, 2010, s.268.

²⁰ Mike Oliver, "The Social Model Of Disability: Thirty Years On". *Disability & Society*. Volüm:28, Issue:7, 2013, s.1025.

²¹ Lars Grönvik, "Definitions Of Disability İn Social Sciences: Methodological Perspectives", Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 2005, s.14.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

(sosyal model). Bunlardan ziyade engellilik bir olgunun açıklamasıdır. Bu tanımlamalara karşılık refah devleti ve refah sistemi içinde üçüncü bir tanım olarak idari tanım ortaya çıkmıştır.²²

İdari tanım, engelliliğin yasal veya idari tanımlar eşliğinde tanımlanmasıdır. Böyle bir tanım, refah yardımlarının engellilere dağıtımında belirlenen kıstaslardan kaynaklanmaktadır. Destek almaya uygun olan ve olmayan kişileri belirlemek için, devlet mevzuatı genellikle belirli bir fayda ile ilgili olarak neyin engellilik olarak kabul edildiğinin tanımlarını içerir.²³ Engelliliği tanımlamanın bu yolu, refah sistemleri arasında büyük farklılıklar gösterir, ancak aynı zamanda belirli bir sistem içinde de değişiklikler gösterebilmektedir. Farklı faydaların farklı uygunluk kriterleri vardır ve bu da çok çeşitli tanımları meydana çıkarır.²⁴ Engelliliğin bir azınlık grubu olarak algılanması ise engellilik çalışmalarına ayrı bir kulvar daha açmıştır.

Hahn'ın yaptığı sosyo-politik engellilik tanımlamasına göre; engellilik kişi ve çevresel faktörler arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Bu nedenle engellilere karşı her türlü alçaltıcı davranış ayrımcılık kabul edilmektedir.²⁵ Harlan Hahn tarafından geliştirilen bu anlayışta, engelin tıbbi seviyesi ve buna bağlı toplumun engellilere yaklaşımları karşısında, engelliliğin bireysel ve politik bir kimlik olarak kabul edilmesi amaçlanmıştır. Engellilerin toplum nezdinde değersizleştirilen fiziksel farklılıklarının bu anlayış ile politik bir kimliğe dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Kronik yeti yitimlerinin engellilerin çalışma hayatına katılımları için bir dezavantaj olması üzerinden, azınlık modelini sosyo-ekonomik anlamda politikleştirmiştir. Mevcut koşulların tamamen sakatlığı olmayan kişiler için avantaj sağladığını, politik direnme ile engelliler adına eşitliğin sağlanabileceğini savunmuştur. Engelliliğin azınlık grubu olarak her türlü tedavi yaklaşımına karşı durmakla birlikte bir sakatlıktan onur duyma tavrı takınmaya sevk etmektedir. O'na göre engelliler için engelleri ile yaşamak bir avantajdır ve engelleri onlara bir kimlik oluşturmaktadır. Bedensel engellerinin olumsuz bir durum olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır.²⁶

Son engelli tanımı ise öznel bir tanımdır. Bu, kişinin kendisini engelli olarak algılaması anlamına gelir. Dolayısıyla, bu tanıma göre, 'engelliler' kategorisine dahil edilme kişinin kendisini tanımlaması sonucu oluşan kişisel isteğine bağlıdır. Bu yaklaşım, engelliler kategorisine ait olarak kişinin öznel bir tanımı ile sonuçlanır.²⁷ İsveç İstatistiklerinin engellilerin işgücü piyasasındaki durumunu izlemesinde de öznel tanım uygulanır.²⁸ Farklı engel türleri ve sakatlıklar vardır. Kavramların tanımları hem siyasi bağlamlarda hem de araştırmada çeşitlilik göstermiştir ve algılar hangi ismin tercih edilebilir olduğu konusunda farklılıklar göstermektedir. İsveç Ulusal Sağlık ve Refah Kurulu'nun terminolojisinde engellilik; fiziksel veya zihinsel sağlığın bozulması anlamına gelir.²⁹

Mart 2021'de Avrupa Komisyonu, 2021-2030 engelli hakları Stratejisini kabul etmiştir. Strateji, engelsiz bir Avrupa'ya giden yolu açan ve engellileri haklarından yararlanabilmeleri ve topluma ve ekonomiye tam olarak katılabilmeleri için güçlendiren önceki Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020'nin sonuçlarına dayanmaktadır. Bu sonuçlara göre; geçtiğimiz on yılda kaydedilen ilerlemeye rağmen, engelli kişiler hala önemli engellerle karşı karşıyadır ve daha yüksek bir yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine sahiptir.³⁰

²² Grönvik, a.g.m., 2007, s.12-14.

²³ Marianne Hedlund, "Disability As A Phenomenon: A Discourse Of Social And Biological Understanding", *Disability & Society*, Volüme:15, Issue:5, 2000, s.8.

²⁴ Lars Grönvik, "Defining Disability: Effects Of Disability Concepts On Research Outcomes", *International Journal Of Social Research Methodology*, Volüme:12, Issue:1, 2009, s.3.

²⁵ Harlan Hahn, "Antidiscrimination Laws and Social Research on Disability: The Minority Group Perspective", *Behavioral Sciences and the Law*, Volüme: 14, 1996, s.1.

²⁶ Anna Bruce, *Which Entitlements And For Whom? The Convention On The Rights Of Persons With Disabilities And Its Ideological Antecedents*, Printed by Media-Tryck, Lund University, Sweden, 2014,

²⁷ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m.,

²⁸ Grönvik, , a.g.m., 2009, s.4.

²⁹ National Center for Women's Peace, [NCK], "Report On Violence Against Women With Disabilities", *Uppsala University Academic Hospital, National Women's Peace Center*, Uppsala, 2013, s.1.

³⁰ European Commission. "Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030". *Employment, Social Affairs & Inclusion*, 2021a.

1.4. Esping Andersen Sosyal Refah Devletleri Sınıflandırması

Esping-Andersen, modern sanayileşmiş kapitalist toplumların politika alanına ve kurumsal yönlerine odaklanmaktan daha ziyade, ağırlıklı olarak sosyal tabakalaşma, sosyal haklar, kaynakların dağılımı, çalışma hayatı ve istihdamın evrimi gibi daha gerçekçi temel konularda ki gerçek göstergeler üzerinden, refah kapitalizminin üç modelinin sınıflandırmasını yapmıştır.³¹

Karşılaştırmalı bir yaklaşımla her biri kendine özel örgütlenme mantığı, tabakalaşma ve toplumsal bütünleşme şekillerine sahip, oldukça çeşitlilik arz eden refah devletlerini sınıflandırarak üç rejim türünü tanımlamıştır. Bu sınıflandırmaya göre üç farklı refah rejimi;

1-Muhafazakâr model (İtalya, Almanya, Avusturya, Fransa ve Belçika)

2-Liberal refah modeli (Avustralya, Kanada, Japonya, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri),

3-Sosyal demokrat model (İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka, Hollanda) olarak sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırmada bir ülke üç sınıfın da özelliklerini taşıyabilmektedir. Hiçbir devlete salt bir grup çerçevesi çizilemez. Örneğin sosyal demokrat bir ülke aynı anda liberal ve muhafazakâr-korporatist modelin özelliklerini de taşıyabilir. Sınıflandırma Tablo-1 de görüldüğü gibi belli ağırlık puanları çerçevesinde baskın olan özelliklere göre yapılmıştır.³² (Andersen, 1990: 73-74).

Tablo 1: Refah devletlerinin muhafazakâr, liberal ve sosyal demokrat olarak sınıflandırması.

Rejim Karakterinin Görünümü	Muha fazakâr	Kümülatif Puan	al Liber	Kümülatif Puan	Sosyal Demokrat	Kümü latif Puan
Kuvv etli	Alman	8	ABD		İsveç	8
	Avust	8	Kanad		Danimar	8
	Fransa	8	İsviçre		Norveç	8
	Belçik	8	Japon		Finlandi	6
	İtalya	8	Avustr		Holland	6
Orta	Finlan	6	Fransa	8	Avustral	4
	İrland	4	Hollan	8	Belçika	4
	Japon	4	Alman	6	Kanada	4
	Hollan	4	Danim	6	Almany	4
	Norve	4	İngilte	6	Yeni	4
Hafif	Kanad	2	İtalya	6	İsviçre	4
	Danim	2	Avust	4	İngiltere	4
	Yeni	2	Belçik	4	Avustur	2
	İsveç	0	Finlan	4	Fransa	2
	İsviçre	0	İrland	2	İrlanda	2
	İngilte	0	Yeni	2	Japonya	2
	ABD	0	İsveç	0	İtalya	0
	Avustr	0	Norve	0	ABD	0

Kaynak: Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990, s. 74

Tablo 1’de muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm için kümülâtif özet puanlar sunulmuştur. Bu puanlamanın çıkartılması öncesinde bir dizi ön hesaplamalar yapılmıştır. Puan ne kadar yüksekse, sırasıyla muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm derecesi o kadar yüksektir. Tablo ayrıca, rejimin karakterini gösterme derecesine göre yüksek, orta ve düşük kümelere ayrılmıştır. Yaşlılık aylıkları, hastalık yardımları ve işsizlik sigortası gibi sosyal hakların metalaşma oranları hesaplanmıştır. Korporatizm, devletçilik, piyasa etkisi, evrenselcilik ve fayda eşitliği alanlarında puanlama yapılmıştır. Rejim kümelerinin ne ölçüde var olduğunu belirlemeye yönelik sıfır derece korelasyon matrisi

³¹ Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.222.

³² Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.73-74.

kullanılmıştır. Refah devleti için tabakalaşma niteliklerinin iki değişkenli korelasyon matrisi çıkarılmıştır. Rejimlerin var olabilmesi için, rejimi tanımlayan belirli özellikler arasında güçlü bir ilişki olması gerekir. Bunlar alternatif rejimlerin nitelikleriyle negatif olarak ilişkilendirilmeli veya ilişkisiz olmalıdır.³³

1.4.1. Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Özellikleri

Sosyal demokrat refah rejimleri, devlet ile piyasa arasında, işçi sınıfı ile orta sınıf arasındaki bir kutuplaşmaya karşıdır. Temel ihtiyaçların eşitliğini, başka yerlerde uygulanan şekli karşılaştırarak değil, mümkün olan en yüksek standartlarda eşitliği teşvik edecek bir refah devleti amaçlanmıştır. Bu, hizmet ve faydaların standardının, orta sınıfın en ayırt edici zevkleriyle bile orantılı seviyelere yükseltilmesi anlamına geliyor. Bu sisteme göre, eşitlik, tüm çalışanların, toplumdaki daha iyi durumda olanların yararlandığı hakların kalitesine tam erişimleriyle sağlanır. Sistem, emeğin metalaşmasının olmadığı sistem ile evrenselci sistemin programlarının bir karışımına dönüşmüştür. Böylelikle, beden gücü ile çalışanlar, maaşlı beyaz yakalı memurların haklarına benzer haklardan yararlanmaktadır. Tüm katmanlar tek bir evrensel sigorta sistemi altında toplanmıştır. Sosyal yardımlar kazançlara göre derecelendirilir. Bu model piyasayı sınırlandırır ve piyasa ile devlet arasında, refah devleti lehine bir dayanışma inşa eder.³⁴

Bu tip rejimler korporatist ikame modelinin aksine, ailenin yardım etme kapasitesinin tükenmesini beklemek yerine, ailenin maliyetlerini önceden toplumsallaştırır ve devlet güvencesinde ele alır. Ailedeki bağımlılığı en üst düzeye çıkarmak değil, bireysel bağımsızlık kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. Bu anlamda model, liberalizm ile sosyalizmin kendine özgü bir birleşimidir. Çocuklara, yaşlılara ve çaresizlere bakmanın doğrudan sorumluluğunu alan bir refah devletidir. Yardım transferini çocuğun velisi durumundaki ebeveynine değil direk çocuğa aktarır. Buna göre, sadece ailenin ihtiyaçlarına hizmet etmek için değil, aynı zamanda kadınların ailesine bağlı olmadan serbestçe kendi işlerini seçmesine izin vermektedir. Buna karşılık muhafazakar gelenekte, kadınların çalışmaktan caydırıldığı, liberal sistemde toplumsal cinsiyet kaygılarının piyasanın kutsallığından daha az önemli olduğu bilinmektedir. Sosyal demokratik rejimin belki de en göze çarpan özelliği, refah ve çalışmayı kaynaştırmasıdır. Tam istihdam garantisine gerçekten bağlıdır ve tamamen kazanılmasına çalışır.³⁵

2. İsveç Sosyal Demokrat Refah Devleti

Refah devletince yürütülen sosyal haklardan bütün bireylerin eşit bir şekilde faydalanması esasına dayanan bir model olan, İsveç Modeli'nin ortaya çıkışına dair değişik iddialar vardır. Kimileri 1930'lu yıllarda Sosyal Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini başlangıç olarak değerlendirmişlerdir. Kimilerine göre ise, İsveç Modeli Refah Devletinin doğuşunu 1890'lara dayandırabiliriz.³⁶ Sermaye, işgücü, devlet, ve dayanışma örgütlerinin ahenkli birlikteliği ve devletin müdahaleleri ile ücret politikalarının uyumlu işleyişi neticesinde İsveç Modeli, ekonomik anlamda büyüme ve adalet anlamında eşitliği sağlamıştır.³⁷ İsveç'te on dokuzuncu yüzyılda başlayan ve yirminci yüzyılın ilk çeyreği sonunda doruk noktasına varan sosyo-ekonomik yapılanma süreci İsveç toplumunu tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüştürmüştür. Bu dönüşüm esnasında, özellikle istihdam alanında sıfır işsizlik hedefine yönelik sosyal ve ekonomik politikalar sayesinde, İsveç'te bugün dünyaca örnek gösterilen refah devletinin temelleri atılmıştır. Refah devletinde, bireylerin sosyal korumasının sağlanması; işgücü piyasasına yönelik sosyo-ekonomik koruyucu politikalar, sağlıklı ve sürdürülebilir bir sosyal sigorta sisteminin kurulması, toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir sosyal hizmetler

³³ Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.49, 52, 69, 75.

³⁴ Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.26-27.

³⁵ Ghosta Esping-Andersen, a.g.e., s.28

³⁶ Lennart Magnusson, "Swedish Model In Historical Context", *Kobe University Economic Review*, Volüme: 52, 2006, s.1-9.

³⁷ Assar Lindbeck, "The Swedish Experiment", *Journal of Economic Literature*, Volüme: 35, 1997.

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

sisteminin sürdürülebilir kılınması ve küresel ekonomik arenada rekabet edebilecek güce sahip bir ekonominin oluşturulması gibi politikaların bir kombinasyonu ile başarılmıştır.³⁸

2.1. Sağlık Sistemi

İsveç sağlık hizmetler sistemi ulusal, bölgesel ve yerel olmak üzere üç seviyeden müteşekkildir. 1982 Sağlık ve Tıbbi Hizmetler Yasası, İsveç'te yaşayan herkesin iyi sağlık hizmetlerine erişimini sağlama sorumluluğunun il meclislerine, bölgelere ve belediyelere ait olduğunu belirtir. Kanun, il meclislerine ve belediyelere sağlık hizmetlerinin organizasyonu ile ilgili olarak hatırı sayılır özgürlük tanımak üzere tasarlanmıştır. Devlet, Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı aracılığıyla, genel sağlık hizmetleri politikasından ve finansmanından sorumludur. 290 belediye, yaşlıların ve engelli kişilerin bakım ve barınma ihtiyaçlarını yasal olarak karşılamakla yükümlüdür. Herkese açık ve özel sektöre ait sağlık tesisleri bulunur, ancak bunlar genellikle kamu tarafından finanse edilmektedir. Sağlık, tıbbi bakım ve halk sağlığı alanlarıyla doğrudan ilgilenen sekiz ana devlet kurumu vardır. Bunlar: Ulusal Sağlık ve Refah Kurulu, Tıbbi Sorumluluk Kurulu (HSAN), İsveç Sağlık Teknolojisi Değerlendirmesi Konseyi (SBU), Tıbbi Ürünler Ajansı (MPA), (TLV), İsveç Sağlık ve Bakım Hizmetler Ajansı, Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü, İsveç Sosyal Sigorta Kurumudur.³⁹

Bunlarla birlikte, yerel yönetimlerde bir "belediye sosyal kurulu" oluşturulmuştur. Belediyelerin sosyal kurulları;

- Belediye sınırları içerisinde ki yaşam koşullarını inceler ve araştırır,
- Belediyenin yürüttüğü sosyal hizmetler hakkında vatandaşları bilgilendirme çalışmaları yürütür,
 - İyi yaşam koşullarını geliştirmek için fırsatlar yaratır,
 - İhtiyaç sahiplerine ve ailelerine bakım hizmeti verir,
 - Muhtaç insanları gözetir ve destek verir,
 - Her türlü bilgilendirme, danışmanlık hizmeti verir,
 - Bireyin, yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çalışır.
- Çocuklar, gençler, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplar için sosyal çevrenin uygun hale getirilmesi ve yaşam koşullarının kalitesinin artırılması için çalışır,
- Toplumun, özellikle de dezavantajlı bireylerin, istihdam edilmeleri, konut edinmeleri ve eğitimini sürdürmeleri için destek olur.

Belediyelerde, yetişkin engelli ve psikiyatrik hastalığı olanlar için mesleki rehabilitasyon merkezleri aktif olarak görev yaparlar. Bu merkezlerde, el becerisine ve yeteneğine dayalı bir takım faaliyetler yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin diğer gayeleri ise bir taraftan engellilerin gelir elde etmesi, üretim ve çalışma alanında var olmaları ve diğer taraftan özgüvenlerini kazanmalarınıdır.⁴⁰

2.2. İsveç'in Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları

İsveç'te "engellilik" çevredeki engelleri ve sınırlamaları adlandırmak için kullanılır. Bu nedenle, eski tanım çerçevesinde, bir kişi sakat veya engelli olabilir. Ancak, Ulusal Sağlık ve Refah Kurulu'nun yeni tanımlaması ile engellilik artık bireysel bir özellik değildir. Engellilik denilince, bireylerin sakatlıkları hakkında değil, bunun yerine sakat bireyin sosyal yaşama katılmasını engelleyen, engelli ortamlar veya sosyal süreçler kastedilmektedir.⁴¹

³⁸ Süleyman Erdal, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2012, s.175.

³⁹ Doina Popescu Ljungholm, "Public Health System In Sweden", *Agora International Journal Of Juridical Sciences*, Cilt:8, Sayı:1, 2014, s.1-2

⁴⁰ Urhan, a.g.m., s.11-14.

⁴¹ National Center for Women's Peace, [NCK], a.g.e., s.13.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

İsveç Parlamentosu Riksdag, “Ayrımcılık Yasası”, “Eşitlik Ombudsmanı Yasası”, “Eğitim Yasası” ve “İşçilerin İşe Alım Yasası”nda "engellilik" kelimesinin "engeller" kelimesiyle değiştirilmesine karar verdi. Bu yeni tanımlama ile kişilerin uzuvsal veya zihinsel yetersizliklerinin değil, çevredeki engellerin asıl problemi oluşturduğu ve sakat bireylerin bu çevredeki engellerden dolayı engellendikleri kabul edilmiş oldu. Değişiklikler ile birlikte, engelli kişiler için sosyal hayata yetersiz erişim, yeni bir ayrımcılık biçimi olarak kabul edildi. Yetersiz erişilebilirlik kavramı; bir işletmenin, herhangi bir tıbbi sakatlığı olan kişinin, hiç bir sakatlığı olmayan kişilerin yararlandığı koşullardan yararlanmasını sağlamak için erişilebilirlik için makul önlemler alınmaması nedeniyle, engelli bir kişinin dezavantajlı bir konuma düştüğü durum olarak tanımlanmıştır.⁴²

Daha açık bir ifade ile erişilebilirlik; bilgiye, ürünlere, hizmetlere ve ortamlara erişmek söz konusu olduğunda farklı engel türlerine sahip kişilerin de diğer sağlıklı kişiler gibi bu unsurlara erişebilmeleri ve kullanabilmeleri anlamına gelir. Buna engelli bireylerin sosyal hayata katılımını ve eşitliğini sağlayan her şey dahildir. Engellilik, başka bir deyişle, bedensel veya zihinsel kısıtlamaları olan kişilerin de bir işte çalışabilmeleri için çalışma ortamında yer alan engellerin kaldırılmasını ifade eder.⁴³

İsveç’te engelliliğin tanımı görece değişiklik göstermekte ve bir gruba kimlerin dahil olduğunu etkilemektedir. İsveç’te bireylerin kendini engelli olarak kabul edip etmediklerine göre kayıtlarda ki sayılar değişebilmektedir. Bedensel engeli olduğu halde kendisini engelli olarak kabul etmeyen ve bu nedenle rakamlarda yer almayanlar olduğu gibi, bazı iç hastalıklar sınıfına giren kronik hastalıklarından dolayı engelli olarak kayıtlarda yer alanlar da bulunmaktadır. Bu tamamen tanımlamalar ve bireysel kabullerle ilgili göreceli bir durumdur. Bu nedenle İsveç’te net bir engelli sayısının tespit edilmesi mümkün görülmemektedir. İsveç’te engelli kadın ve erkeklerin sayısı, kullanılan tanıma bağlı olarak yaklaşık 1,3 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴ İsveç’te bedensel engelliliğin yanı sıra zihinsel ve psikolojik rahatsızlıklar, en yaygın engellilik şekli olarak tahmin edilmektedir. Yaklaşık 10 kişiden 4’ü, psikolojik rahatsızlıklarının olduğu tahmin edilmektedir. Yetişkin nüfustan, yaklaşık 1,9 milyon kişi okuma güçlüğü, yaklaşık 1,5 milyon kişi kronik mide ve bağırsak sorunları, yaklaşık 1.8 milyon kişi de kronik astım veya alerji problemiyle mücadele etmektedir. Ayrıca, yaklaşık 1,3 milyon kişinin kollarında, ellerinde veya ayaklarında hareket kabiliyetinde azalma olduğu tahmin edilmektedir. 1,2 milyonun biraz üzerinde çalışma çağındaki kişi şiddetli ağrılarla yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Çalışma çağındaki bulunan yaklaşık 780 000 kişi kronik romatizma hastalığı ile mücadele ederken, yaklaşık 700 000 kişi de işitme problemi yaşamaktadır. Yine çalışma çağındaki yaklaşık 700 000 kişinin ise kalıcı olarak bilişsel/zihinsel engeli bulunduğu tahmin edilmektedir. Çalışma çağındaki tüm nüfusun yaklaşık yüzde 50’sinin, çalışma hayatının bir noktasında geçici bir sakatlığa sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁵

Herkes için eşit haklar ilkesi, İsveç’in engelli politikasının temelini oluşturur. Engelli bireylerin sosyal güvenlik, maddi destek, bireysel bağımsız yaşama olanaklarının artırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi noktasında sorumluluk ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler arasında dağıtılmış şekilde yürütülmektedir. İsveç engelli politikası, engellilerin sosyal hayata katılımını, üretim ve kültürel saha gibi tüm toplumsal hayatta, özürsüz olmayan bireyler gibi yaşamalarını sağlamayı hedeflemiştir.⁴⁶ Bu nedenle birçok alanda sosyal destek politikaları ayrı mercilerce yürütülmektedir.

İsveç’te sosyal destek politikaları özel ve kamu sektörünce yürütülmektedir;⁴⁷

• *Özel sektör tarafından;* Belediyenin sorumlu olduğu ve ödemesi belediye tarafından yapılması gereken, ancak bir şirket, vakıf veya kooperatif tarafından sağlanan sağlık ve sosyal bakım hizmetleri yürütülmektedir.

• *Belediye yönetimi tarafından;* Belediye tarafından istihdam edilen kamu personeli tarafından sağlanan sağlık ve sosyal bakım hizmetleri yürütülmektedir.

⁴² Ministry of Culture Sweden, “Inadequate Accessibility Became A New Form Of Discrimination In 2015”, 2015.

⁴³ Swedish Work Environment Authority, “An Accessible Work Environment”, 2021.

⁴⁴ National Center for Women’s Peace, [NCK], a.g.e., s.12

⁴⁵ Swedish Work Environment Authority, a.g.e., 2021.

⁴⁶ Urhan, a.g.m., s.21.

⁴⁷ The National Board of Health and Welfare, Sweden, “Statistics on Elderly and Persons with Impairments. Management Form 2020” 2020.

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSB, 4 (8), 129-152

Sosyal yardımlar doğrudan yardım ve genel yardım olmak üzere iki tür yardım sınıfından oluşmaktadır:

- *Doğrudan yardım*; gıda, giyim, kira, faturalar (elektrik, telefon, gaz vb.), seyahat masrafları (iş için), ev sigortası ve sendika üyelik masrafları gibi günlük yaşam masraflarının karşılanmasını kapsamaktadır.

- *Genel yardım*; çocuk bakımı, sağlıkla ilgili ilaç ve diş bakımı için gerekli diğer masrafları kapsamaktadır.

Belediyelerde yer alan sosyal kurul, fiziksel, ruhsal veya başka nedenlerle engeli olan ve bundan dolayı günlük yaşamda zorluklarla karşılaşanlara, sosyalleşme ve sağlıklı insanların yaşadığı koşullarda yaşama imkânı sağlar. Ayrıca bir iş ve uğraş bulmakla beraber, kişinin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış kendi özel konutunda kimseye bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilmesi için gerekli ortamın sağlanmasından sorumludur. Belediyelerin sosyal kurulları, sürekli bir hastalığa sahip kişilerin ya da fonksiyonel bir engele sahip olan kişilerin bakımını üstlenenlere de destek olmaktadır.⁴⁸

2.2.1. Engelli Kişilere Yönelik Sosyal Yardım Çesitleri

Engellilik nedeniyle yani büyük ve kalıcı bir sakatlığı nedeniyle kişisel asistanlara ihtiyaç duyan 65 yaşın altındaki engelliler için İsveç Sosyal Sigortalar Kurumu, Destek ve Hizmet Yasası (LLS) kapsamında yardım tazminatı ödemektedir. Yardımlar 65 yaş sonrasında da devam etmektedir. Bu hizmetin sağlanması belediyelerin yetki ve sorumluluğundadır. Yardımın kapsamı, solunum desteği, kişisel temizlik, yemek yedirme, soyunma ve giyinme ile başkalarıyla iletişim kurma gibi destekleri kapsamaktadır. Bu tür bir kişisel yardımı almaya hak kazanmak için, engellilerin Destek ve Hizmet Yasası (LSS) kapsamında belirtilen kriterleri karşılamaları gerekir. Engelli Kişiler İçin Destek ve Hizmet Yasasına (LSS) göre bu destekleri hak etmek için kişinin;

- Gelişimsel engelli, otizmli veya otizm benzeri rahatsızlıklara sahip olması,
- Bir dış etkence şiddete bağlı veya bir fiziksel hastalık nedeniyle yetişkinlikte beyin hasarından sonra önemli ve kalıcı zihinsel engelinin olması,
- Normal yaşlanmadan kaynaklanmayan diğer kalıcı fiziksel veya zihinsel engellerinin olması,
- Yaşlıysa ve günlük yaşamda önemli zorluklar yaşaması ve bir desteğe ihtiyaç duyması gerekmektedir.

Bu ihtiyaçlar için haftada 20 saatten fazla yardıma ihtiyaç duyulduğunda, İsveç Sosyal Sigorta Kurumu devreye girmekte, eğer 20 saatten az desteğe ihtiyaç duyuluyorsa, yerel belediyelerin yetki sahasına girmektedir. Tazminat miktarı, her bir saatlik yardım için 315 kron dur. Daha yüksek maliyetleri faturalandırarak, daha yüksek tazminat için başvurma imkânı bulunmaktadır. Tazminatın tavan sınırı saatte 352,80 kron dur. Yardım tazminatına başvurmak için bir doktor raporu olarak internet üzerinden Sosyal Sigortalar Kurumuna ait bir form doldurmak yeterlidir. Engellilere hizmet veren özel destek kuruluşları ve sertifikalı destek personelleri İsveç Sağlık ve Bakım Müfettişliği tarafından rutin bir şekilde denetlenirler. Destekler belli bir yıl sınırlanması olmadan engellilik halinin devam ettiği sürece devam eder. Eğer geçici süreli bir engellilik durumuysa ve iyileşme sağlanmışsa, engelli kişi engellilik hali ortadan kalktığı zaman bunu Sosyal Sigortalar Kurumuna bildirmek zorundadır.⁴⁹

Belediyelerin engelli ve yaşlı bakımının temelini “Evde bakım hizmeti” oluşturmaktadır. Bu hizmet çerçevesinde belediyelerce, çeşitli engelli sınıftaki insanlara günlük yaşamlarını kendi konutlarında yürütme imkânı sağlanır. Evde bakım hizmetleri 24 saat esasına göre sağlanmaktadır. Hangi müdahalelerin gerektiği ve ne sıklıkla yardım edilmesi gerektiği bireysel talebe göre şekillenir. Evde bakım hizmetinden sorumlu personelin en az yardımcı hemşire eğitimi alması zorunludur. Bu destek çalışması bölge aile hekimliği ile belediyenin rehabilitasyon birimi tarafından işbirliği içinde yürütülmektedir. Evde bakım hizmetleri ihtiyaca göre farklılıklar gösterebilir.⁵⁰

⁴⁸ Urhan, a.g.m., s.23.

⁴⁹ Swedish Social Insurance Agency, “Assistance Allowance For Adults With Disabilities”, 2021a.

⁵⁰ Municipality of Sala, “Initiatives According to the Social Services Act.”, 2020a.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

Resmi kayıtlara göre, 2020 Ekim ayı itibariyle yaklaşık 258.000 kişi normal konutlarda evde yardım hizmetinden faydalanmıştır. Bunların 236.000'i yaşlı (%92) ve 21.000'i engelli kişilerdi. Bu genel durumun, yerel yönetimlerin sorumluluğuna düşen payı olarak yaklaşık 40.000 yaşlı (%17) ve 5.100 (%24) engelli kişi, belediyeler tarafından karşılanan evde yardım hizmetlerinden faydalanmıştır. Yerel yönetimler, yaşlılar için dört hizmet saatinden birinden ve engelli kişiler için üç hizmet saatinden birinden sorumludur. Yerel yönetim altındaki engelli kişilere yönelik evde yardım hizmetlerinin saat oranı 2007'de %13 iken 2020'de %34'e çıkmıştır. Yaşlılar için aynı aralıkta ki artış %12'den %24'e çıkmıştır.⁵¹

Bir sakatlık nedeniyle ek maliyetleri olanlar, ek maliyet tazminatı alabilmektedir. Ek maliyetler ile bireyin engelliliğine bağlı olarak sağlıklı insanların yaşam standartlarına kavuşmaları için gereken tüm harcamalar kastedilmektedir. Tazminat, beş tazminat seviyesinde verilmektedir. Tazminat vergiden muaftır. Emekli maaşı ile bağlantısı yoktur. Ek maliyetler şunları kapsar;

- Bakım ekipmanı ve yardımların kiralanması veya satın alınması,
- Fizyoterapi, tıbbi bakım ve tedavi,
- Bir doktor veya diyetisyen tarafından verilen ilaçlar ve özel diyetler,
- Dış bakımı,
- Engelsiz ev aletleri,
- Hasta ve tedavi gezileri,
- Kıyafetlerde ekstra aşınma,
- Ev hizmeti ücreti,
- Satın alma veya kiralama ve sigortalama işlemleri yardımları,
- Ev değiştirmek, fazladan bir oda veya daha büyük bir yaşam alanı, bakım ekipmanı, yardımcılar veya tedavi odası için gerekli maliyetler,
- Taşıt desteği.

Kalıcı bir sakatlığı olanlar ve toplu taşıma araçlarıyla hareket veya seyahat etmede büyük zorluk çekenler, taşıt desteği alabilirler. Taşıt desteği, bir aracı satın almak veya ihtiyaçlarınıza göre uyarlamak için çeşitli hibelerden oluşur. Hibe oranları şu şekildedir;

- Otomobil için 30.000 Kron,
- Motosiklet için 12.000 Kron,
- Moped için 3000 Kron.

Ayrıca satın alınan araç için engelliliğe özel ek donanımsal özelliklere ihtiyaç duyuluyorsa;

- Engellilik nedeniyle uyarlanması gereken bir araba satın almak gerekiyorsa 50.000 Kron,
- Yolculuk sırasında tekerlekli sandalyede seyahat edilecek bir araba satın almak gerekiyorsa, 60.000 Kron civarında ek bir sübvansiyon alınabilmektedir.

Ne kadar ek maliyet olduğuna bağlı olarak, ayda 1.190 ila 2.777 kron arasında bir miktar alınabilir. Ek masraflar yıllık 11.900 kronun altındaysa tazminat alınamaz. 2021 için geçerli olan güncel tutarlar aşağıda verilmiştir. Yıllık ek maliyetler için taban sınır ve verilebilecek aylık tazminat miktarları şöyledir;

- Ek masraflar yılda en az 11.900 kron olursa, aylık 1.190 kron ek tazminat,
- Ek masraflar yılda en az 16.660 kron olursa, ayda 1.587 kron ek tazminat,
- Ek masraflar yılda en az 21.420 kron olursa, aylık 1,983 kron ek tazminat,
- Ek masraflar yılda en az 26.180 kron olursa, ayda 2.380 kron ek tazminat,
- Ek maliyetler yılda en az 30.940 kron olursa, ayda 2.777 kron ek tazminat,

⁵¹ The National Board of Health and Welfare, Sweden, "Statistics on Elderly and Persons with Impairments. Management Form 2020" 2020.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

Bu masrafların bir kısmı, belediye veya ilçe meclisi tarafından karşılanabilir. Bu durumda, merkezi yönetimden de ayrıca bir sakatlık tazminatı alınmaz. Çünkü, ilgili mevzuat gereği bir durum için çifte tazminat alınmaz.⁵²

Aktivite ödeneği, en az bir yıl çalışamaz hale getiren bir hastalığı veya sakatlığı olan 19 ile 29 yaşları arasında olan bireylerin alabileceği bir tazminattır. Aktivite tazminatı, işçinin çalışmaya başlayabilmesi için destek ve yardım sağlar. Hastalık ya da sakatlık çalışırken olduysa, işçinin son yıl ki ortalama gelirin yüzde 64,7'sini karşılar. Ancak en fazla aylık 19.248 kron alınabilir. Çalışmayan veya düşük bir geliri olanlar ise garanti tazminatı alırlar. Ne kadar garanti tazminatı alınacağı, yaşa ve ne kadar süredir İsveç'te yaşadığına bağlıdır.⁵³

Uzatılmış eğitim için aktivite ödeneği, ilk veya ortaokulu bitirmek için daha fazla zamana ihtiyaç duyulmasına neden olan bir engelin veya hastalığın olması halinde ödenen tazminattır. İlk ve ortaokulda, belediye yetişkin eğitimi kurslarında, halk lisesinde, özel bir kolejde öğrenimini uzatmak zorunda kalmış engellileri kapsamaktadır.⁵⁴

İsveç'te maluliyet tazminatı, artık hastalık tazminatı olarak adlandırılmaktadır. Hastalık tazminatı, birey 19 ile 64 yaşları arasındaysa ve bir hastalığı veya engeli varsa alabileceği bir yardımdır. Asla çalışmayacak olanlara verilecek bir yardımdır. Amaç, hastalık, yaralanma veya sakatlık nedeniyle muhtemelen hiçbir zaman tam zamanlı çalışmayacak olan kişilere gelir sağlamaktır. Sosyal Sigortalar Kanunu'nun ilgili maddelerine göre, çalışma yeteneği en az % 25 olmak kaydıyla, bir kişi, engellilik düzeyindeki oranın artışına bağlı olarak en az % 25 ve sırasıyla %50, %75 veya %100 oranlarında hastalık tazminatı alabilir. Çalışma yeteneği, kişinin geçim kaynağı olan iş ile bağlantılı olarak değerlendirilir. İşin mahiyetine göre, destekli çalışma ve korumalı çalışma yöntemleri ile çalışmaya devam edilemeyeceği, kişinin çalışma yeteneği değerlendirilirken göz önünde bulundurulur. Ayrıca bu tarz bir uyarılmanın işverenin bakış açısında makul kabul edilip edilemeyeceği çalışma yeteneği belirlenirken dikkate alınır. Hastalığın veya engelliliğin kişinin geçimini etkileyip etkilemediğinin değerlendirilmesi varsayımsal olmalıdır. Belirli mesleki alanlardaki somut işlerle veya belirli iş türlerinin kıstas olarak alınmasına gerek yoktur. Çalışma tazminatı için, tıbbi ve mesleki tüm rehabilitasyon tedavileri uygulandıktan sonra çalışma yeteneğinin kalıcı olarak azaldığı kesinleşmelidir. Hastalık tazminatı, 30 yaşından itibaren başlar ve 65 yaşına kadar ödenebilir. Bazı durumlarda, kişi 19 yaşından itibaren de bu tazminata uygun bulunabilir.⁵⁵

2021 yılı için tazminat miktarları,⁵⁶

- 1. Düzey: Aylık 1.428 Kron
- 2. Düzey: Ayda 2.102 Kron
- 3. Düzey: Aylık 2.737 Kron olarak kararlaştırılmıştır

Ek konut ödeneği, aktivite tazminatı veya erken emeklilik tazminatı alanların, bu tazminatlarının hem barınma masraflarını hem de diğer geçim masraflarını karşılamayacak düzeyde yetersiz olması halinde, barınma masraflarına destek olmak amacıyla verilen bir tazminattır. Vergiden muaftır. Eviniz için ne kadar ödendiğine ve ne kadar gelir elde edildiğine göre ayarlanır. Evli veya evlilik dışı bir şekilde birlikte yaşayanların, eşlerinin veya partnerlerinin geliri de alınabilecek tazminat miktarını etkiler. Ebeveynleri ile birlikte yaşayan engellilerin, yaşadıkları tüm evin maliyeti belirlenir ve evde yaşayanlar arasında dağıtılır. Konut maliyetinin engelli bireye düşen kısmı, konut ek tazminatının hesaplanmasında esas teşkil eder. Bireyin bankada veya diğer varlıklarda parası varsa da konut ek ödeneğine hak kazanabilir. Karavanda veya yüzen bir evde yaşayanlar da konut ek yardımı alabilirler. Bu durumda, ek konut tazminatının miktarı, kurulum ücretine, karavan veya tekne evinin kirasına, ısınma maliyetine göre değişir.⁵⁷

⁵² Swedish Social Insurance Agency, "Additional Cost Compensation For Adults With Disabilities", 2021c.

⁵³ Swedish Social Insurance Agency, "Activity Compensation", 2021d.

⁵⁴ Swedish Social Insurance Agency, "Activity Compensation for Long Term Education", 2021e.

⁵⁵ Swedish Social Insurance Agency, "Sickness Compensation and Invalidity Pension in Sweden.", 2021f.

⁵⁶ Swedish Social Insurance Agency, "Disability Compensation", 2021b.

⁵⁷ Swedish Social Insurance Agency, "Housing Supplement", 2021g.

2.2.2. Erişilebilirlik

İsveç'te engellilerin topluma katılımı yasal olarak temel bir insani hak olarak kabul edilir. Bu prensip gereği toplumun her kesimi için kanun önünde eşitliğin hakim olması gerektiği ve her alanda tüm insanların eşitliğine saygı gösterilmesi gerektiği benimsenmiştir. Buna göre, tüm insanların eşitliğinden yana olan bir toplum, herkese kendi bireysel nitelikleri ve koşulları temelinde, kendi yetenek ve tercihleri doğrultusunda gelişme fırsatı veren bir toplum olarak tanımlanmıştır. Engelli bireylerin toplumda eşit şartlarda yer alma hakları gereği erişilebilir bir sosyal ve fiziki çevre yasal bir zorunluluktur.⁵⁸

İsveç'te ulusal düzeyde, erişilebilirlik 1959'dan beri yasa ve yönetmeliklere tabidir.⁵⁹ İsveç Hükümeti tarafından 1999'da yayınlanan bir eylem planının uygulanmasıyla birlikte erişilebilirlik konusu daha fazla ilgi görmeye başladı. Bu eylem planı, tüm insanların, her yaştan ve her türlü engelle birlikte topluma katılımını sağlamayı amaçlıyordu.⁶⁰ Eylem planında, en geç 2010 yılına kadar kolayca kaldırılan tüm engellerin ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca eylem planında, çevresel engellerin ortadan kaldırılmasından büyük ölçüde belediyelerin sorumlu olması gerektiği belirtildi. Düzenlemeler ve yönergelerin Planlama ve İnşaat Yasasına bağlanması ile amaçlanan, hangi engellerin kaldırılması ve bunların nasıl kaldırılması gerektiğine ilişkin bilgilerin alttan yukarı doğru tüm planlayıcılara ulaşmasını sağlamaktır.^{61,62} "Kolayca kaldırılan engeller", yeni Planlama ve İnşaat Yasası ile ilgili olarak güncellenen belgelerden biridir. Hangi engellerin kaldırılması gerektiğine ilişkin kararlarda merkezi bir rol oynamaktadır.⁶³

Bu çerçevede, konut, kamu binaları ve çalışma alanları inşa edildiğinde, yapılan yerin, hareket kabiliyeti kısıtlı kişiler için bile erişilebilir ve kullanılabilir olması gerekir. Bu durum aynı zamanda halka açık yerler için de geçerlidir. Bu tesislerin ve yerlerin mevcut halleri de, kolayca düzeltilebilen engeller kaldırılarak mümkün olduğu kadar erişilebilir ve kullanılabilir hale getirilmesi yasal bir zorunluluktur. Kolaylıkla giderilebilecek engellerle ilgili düzenlemeleri kapsayan "HIN1,BFS.2003" standartları 2003 yılında yürürlüğe girdi. İsveç'te evlerin, kamu binalarının ve çalışma alanlarının yenileme inşaatı (Restorasyon) için gereksinimler, Ulusal Konut, İnşaat ve Planlama Kurulu'nun bina yönetmeliğinde belirlenmiştir. Yapı ruhsatları, binanın erişilebilirliği kontrol edilerek verilir. Binalar restore edilirken, yeni bir inşaatla aynı kriterlere uyulması zorunludur. Yüksek düzeyde bir erişilebilirlik, engelliler için toplumda özgürce hareket edebilme ve çalışabilme demokratik hakkı ile ilgilidir. Mevcut Planlama ve İnşaat Yasası (2010: 900)'nda, erişilebilirlik ile ilgili tüm gereksinimler açıklığa kavuşturulmuştur. Bununla beraber, tüm engellerin 2010 yılında kaldırılması hedefine ulaşamamıştır. Ancak, bu engellerin bir an önce kaldırılması ve erişilebilirlik hedefine ulaşmak için çalışmalar devam etmektedir.⁶⁴

Belediyeler düzeyinde çevresel engellerin ortadan kaldırılması yakından takip edilmektedir (SALAR, 2008). 2011 yılında bir engellilik politikasının uygulanması için yeni bir strateji yayınlandı. Engellilik için ulusal eylem planının kontrollerinde, ilerleme kaydedildiği sonucuna varılmıştır. Ancak yine de önemli miktarda eksik yanların kaldığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle İsveç Hükümeti, erişilebilirlik hedeflerinin hiç hız kesmeden aynı ciddiyetle devam etmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir.⁶⁵ Buna paralel olarak, tüm yeni ve mevcut kamusal alanlarda erişilebilirlik için kılavuzlar güncellendi. Binaları ve ortamları kullanacak olan engellilerin bakış açısını dikkate almadan

⁵⁸ Ministry of Culture Sweden, "Inadequate Accessibility Became A New Form Of Discrimination In 2015", 2015.

⁵⁹ National Housing, Construction and Planning Board, "The Building Charter. The royal department of Building. SFS, 612. [1959]", Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021a.

⁶⁰ The Government of Sweden, "From Patient To Citizen A National Action Plan For Disability Policy. PROP, 1999/2000:79. [2000]", The Swedish Parliament, 2021a.

⁶¹ National Housing, Construction and Planning Board, "Easily Removed Barriers. BFS, 19 HIN1. [2003]", Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021b.

⁶² National Housing, Construction and Planning Board, "Accessibility In Public Places. BFS 15 ALM1. [2004]", Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021c.

⁶³ Municipality of Örkelljunga, "Plan And Building Act. SFS , 2010: 900. [2010]", Swedish Parliament. Health and Social Affairs, 2021.

⁶⁴ Municipality of Sala, "Availability For New Construction", 2020b.

⁶⁵ The Government of Sweden, "Follow Up For The National Action Plan For Disability Policy And Basis For Forward Strategy. SKR , 2009/10:166. [2009]", Swedish Government, Stockholm, 2021b.

stratejik kararlar almak, erişilebilir bir çevre hedefinde başarısızlığa neden olur. Bu nedenle, engelliliğe karşı ulusal eylem planında, engelli bireylerin ve erişilebilirlik alanındaki uzmanların tüm planlama sürecinde yer almaları ve görüşlerine değer verilmesi gerektiği belirtilmektedir.^{66,67} Bu nokta, aynı zamanda “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme” de yer alan bir husustur.⁶⁸

İsveç Parlamentosu (Riksdag), 2015 yılında yürürlüğe giren “Ayrımcılık Yasası”nda bir takım değişiklikler yaptı. Bu yasa değişikliğinde, engellilerin yetersiz erişimi, yeni bir ayrımcılık biçimi olarak tanımlandı. “Yetersiz erişilebilirlik” terimi; bir işletmenin veya kurumun, vücudunda bir sağlık problemi veya eksikliği bulunanların, sağlıklı kişilerin yararlandığı koşullardan yararlanmasını sağlamak için erişilebilirlik için gerekli engelsizleştirmeleri yapmadığı takdirde, engelli olan kişinin düştüğü dezavantajlı durumu ifade eder. Alınan engelsizleştirme tedbirleri işletme veya kurum için mantıklı bir seviyede olmalıdır. İşletme bu mantıklılık değerlendirmesini yaparken, kanunda veya diğer kanunlarda erişilebilirlik gerekliliklerini içeren hükümler ile çelişmeden hareket etmelidir. Bu tedbirler ve engelsizleştirmeler yapılırken kanuni çerçeveye dikkat edilmelidir. Mevzuat, 10 kişiden az çalışanı olan mal ve hizmetler ile sağlık ve tıbbi bakım alanlarındaki şirketleri bu konuda mali anlamda korumakta ve desteklemektedir.⁶⁹

Ayrıca, İsveç'te toplu taşıma araçlarında ve duraklarında erişilebilirlik konusunda büyük ilerlemeler kaydedildi.⁷⁰ Bununla beraber, Avrupa Komisyonu her yıl erişilebilir şehirler ödülü vermektedir. İsveç'te, 2014 yılı için Gothenburg, 2015 yılı için Borås ve 2021 yılı için Jönköping birincilik ödülünü almışlardır.⁷¹

2.2.3. Engellilerin İstihdamı

OECD, İsveç'in engellilik politikasını, güçlü işveren yükümlülükleri, istihdam ve mesleki rehabilitasyon programları, evrensel kapsam, kapsamlı ve erişilebilir sosyal faydalar ile karakterize edilen "sosyal-demokratik" politikalar olarak tanımlamaktadır.⁷²

İsveç'teki nispeten yüksek istihdam oranları, engelli kişileri başarılı bir şekilde iş bulmaları ve sürdürmeleri için destekleyen programlar ve kuruluşlar için artan miktarda hükümet desteğinden kaynaklanıyor. Buna bir örnek, İsveç Kamu İstihdam Hizmetleri tarafından sunulan iş bulma ve sürdürmede fonksiyonel engelli bireyleri destekleyen işe giriş ve takip (SIUS) programıdır. SIUS hizmetiyle sağlanan destek, engelli çalışanın işvereniyle ve iş arkadaşlarıyla istişare ederek, engelli bir kişinin işyerinde ihtiyaç duyabileceği hususları ve ayarlamaları daha derinlemesine anlamayı ve görevleri bağımsız olarak yerine getirene kadar engelli çalışanlara rehberlik etmeyi içerir.⁷³ SIUS, altın standartlarda örnek bir hizmet sunarken, yanı sıra, otistik bireyleri bütünsel olarak ele alan, biyo-psiko-sosyal bir yaklaşım benimseyen, çevre ve kişisel güçlü yönleri dikkate alan benzer modellerin de uygulanması, sonuçlar üzerinde daha pozitif bir katkıda bulunabilir.⁷⁴

İsveç Kamu İstihdam Kurumuna bağlı olarak faaliyet gösteren Samhall, çalışma kapasiteleri zayıflamış engelli ve iş veya destek bulamayan kişilerin iş olanaklarının iyileştirilmesinde görev alan bir kurumdur. Asıl görevi engelli insanlar için işler yaratmak ve böylece onlara normal işgücü piyasasında bir yer vermektir. Samhall'ın yıllık bütçesi ortalama 9 milyar kron dur.^{75,76} Tüm bunlarla

⁶⁶ National Housing, Construction and Planning Board, “Accessibility In Public Places. BFS 5 ALM2. [2011]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021d.

⁶⁷ National Housing, Construction and Planning Board, “Easily Removed Barriers. BFS 9 HIN3. [2013]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021e.

⁶⁸ United Nations, [UN], “Convention On The Rights Of Persons With Disabilities”, 2006.

⁶⁹ Ministry of Culture Sweden, “Inadequate Accessibility Became A New Form Of Discrimination In 2015”, 2015.

⁷⁰ Traffic Analysis, Sweden, “Monitoring Of The Transport Policy Objectives.” Trafik Analys Rapport. Stockholm, 2015.

⁷¹ European Commission, “Previous Winners of the Access City Award.”, *Employment, Social Affairs & Inclusion*, 2021b.

⁷² Organization for Economic Co-operation and Development. [OECD], “Sickness, Disability And Work: Breaking The Barriers. A Synthesis Of Findings Across OECD Countries”, Paris, 2010.

⁷³ Swedish Public Employment Service, “Special Introduction And Follow Up Support (SIUS)”, 2012.

⁷⁴ Melissa H. Black, Soheil Mahdi & Benjamin Milbourn, “Perspectives of Key Stakeholders on Employment of Autistic Adults across the United States, Australia, and Sweden”. *International Society for Autism Research*, Wiley Periodicals, Inc. 2019. S.1660.

⁷⁵ Ministry of Employment Sweden, “Labour Market Initiatives In The Budget Bill For 2021”, 2021,

birlikte, son verilere göre, çalışma kapasitesinin azalmasına neden olan engelleri olan 16-64 yaşları arasındaki İsveçli engellilerin % 40'ının işsiz olduğu görülmektedir.⁷⁷

2.2.4. Engelli Kadınların Maruz Kaldıkları Taciz ve Şiddet

İsveç'te 2009'da yürürlüğe giren, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, bütün engellilerle birlikte, engelli kadın ve kız çocuklarının ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletler, engelli kadınların temel insan haklarından eşit bir şekilde yararlanmalarını sağlamak için önlemler almayı taahhüt etmiştir. Hem uluslararası anlamda hem de İsveç özelinde, engelli kadınların bariz bir şekilde toplumdaki diğer kadınlardan daha fazla şiddete ve tacize uğradıkları kabul edilmiştir. Aynı zamanda, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılından bu yana yayınlanan çoğu araştırmadan çıkan sonuçlar, engelli kadınların şiddete maruz kalmasının, genel olarak kadınların şiddete maruz kalmasından daha kapsamlı bir sorun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine İsveç'te, son on yılda yayınlanan araştırmalar, engelli kadınlara yönelik şiddetin kapsamının, engelli olmayan kadınlara yönelik şiddetin kapsamından daha kapsamlı olduğunu göstermiştir. Kadınlar genellikle yakın ilişki çerçevesinde, mevcut veya eski erkek arkadaşları tarafından şiddete maruz bırakılmaktadır. Kadının engelli olup olmadığına bakılmaksızın, şiddete maruz kalmanın kadının ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde ciddi sonuçları olmaktadır. Engelli kadınların şiddete maruz kalmaları ise daha çaresizce ve diğer kadınlara göre daha zor bir durumdur. Engelli kadınlar, kendilerine yardım veya bakım için yardımcı olmak için görevli kişiler tarafından şiddete ve tacize maruz kalma riski altındadır. Kadınlar, engelliliğin verdiği savunmasızlıktan dolayı daha farklı şiddet türlerine de maruz kalabilmektedir. Engelli bir kadın şiddete maruz kaldığı bir ilişkiden kopmaya çalıştığında ya da taciz edici bir durumdan kurtulmaya çalıştığında, daha ağır taciz ve şiddetle karşılaşabilir. Bu noktada, engelli kadınların kamu veya özel yardım kuruluşlarına kolay ve rahat erişimleri noktasında bir eksikliğin olduğu ortadadır.⁷⁸

20 Aralık 1993 tarihinde BM Genel Kurulu, Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Deklarasyonu kabul etti. Kadına yönelik şiddet, kadınlarla erkekler arasındaki tarihsel olarak eşitsiz ilişkinin bir tezahürü olarak tanımlanmıştır. Deklarasyonun önsözünde; engelli kadınlarla beraber, toplumda azınlıkta bulunan gruplarda yer alan kadınlar, hiçbir engeli olmayan kadınlar, mülteci veya göçmen kadınlar, kırsalda yaşayan kadınlar, yoksul kadınlar, kız çocukları, yaşlılar ve savaş alanında ki kadınlar her türlü şiddete karşı savunmasız bireyler sınıfında kabul edilmiştir.⁷⁹

İsveç kadın çalışmalarında, 1998 yılında kadına yönelik şiddet yasa tasarısı ile birlikte, engelli kadınlara yönelik şiddet konusu öncelikli konu olarak ele alınmaya başlandı. Engelli kadınlara yönelik şiddet, 2000-2003 yılları arasında hükümet tarafından kurulan Ulusal Kadın Barış Konseyi'nin yedi öncelikli alanından biriydi.⁸⁰ Hükümetin 2007 yılında "Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddeti, Namusa Dayalı Şiddet Ve Aynı Cinsiyetten İlişkilerde Baskı Ve Şiddetle Mücadele İçin Eylem Planı"nda engelli kadınlar özellikle savunmasız bir grup olarak tanımlanmıştır. Eylem planında şiddete maruz kalan her kadının destek ve korunma ihtiyacı temelinde muamele görmesi gerektiği vurgulandı.⁸¹ 2007 eylem planında, özellikle engelli kadınları hedefleyen iki girişim vardı. Bu girişimlerin her ikisi de Ulusal Sağlık ve Refah Kurulu tarafından ele alınacak ve engelli insanlarla çalışan personel için eğitimin yanı sıra şiddeti önleme ve şiddet mağdurlarına destek sağlama çalışmaları için engellilere yönelik kuruluşlara yönelik fonları da kapsayacaktı.^{82 83}

⁷⁶ Samhall.se., "About samhall", 2021.

⁷⁷ Statistics Sweden's [SCB], About Statistic Sweden, 2021.

⁷⁸ National Center for Women's Peace, [NCK]. a.g.m., s.7-8.

⁷⁹ UN General Assembly, "Declaration on the Elimination of Violence Against Women. General Assembly Resolution. A/RES/48/104.", 1993, s.1-2.

⁸⁰ Kerstin Finndahl, "Make The Invisible Visible: A Project About Violence Disability Gender Perspective", HSO-Rapport, 2005, s.6.

⁸¹ Government Letter, "Action plan to combat male violence against women, honor related violence and oppression and violence in homosexual relationships". Report: 2007/ 8: 39, 2007.

⁸² Ministry of Social Affairs, "Sweden's first report to the UN Committee on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", 2011a.

⁸³ Ministry of Social Affairs, "A Strategy For The Implementation Of Disability Policy, 2011–2016", Sweden, 2011b.

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

2011 yılında, engelli kadınların bakımından sorumlu görevlilere yönelik, engelli kadınlara yönelik şiddet konusunda dünyada nadiren görülen bir eğitimi materyali yayınlandı.⁸⁴ 2011 yılının Mayıs ayında, İsveç, “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini” imzaladı. Sözleşme, diğer hususların yanı sıra, kadınlara yönelik şiddet ile mücadelede önleyici ve yasal tedbirler ile uluslararası işbirliğine dair hükümler içermektedir. Sözleşmenin giriş bölümü kadına yönelik her türlü şiddeti ve aile içi şiddeti kınamaktadır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması için kadına yönelik şiddetin önlenmesinin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁵

İsveç Engellilik Federasyonu'nu tarafından yürütülen bir proje çerçevesinde, 2005 yılında bir anket yapılmıştır. Ankete cevap veren engelli kadınların yüzde 43'ü istismara uğradığını belirtmiştir.⁸⁶ İstismara uğramış kadınların neredeyse tamamı birden fazla olayda taciz ve tecavüze maruz kalmıştır. Vakaların üçte birinden fazlasında, fail kadının eşi, üvey anne ya da üvey babası veya diğer akrabalarıdır. Vakaların dörtte birinde fail, bilinmeyen yabancı bir kişidir. Kadınların çoğunluğu istismar sonucunda oluşan ruhsal bozukluklarla ve fiziksel yaralanmaların verdiği sağlık sorunlarıyla mücadele etmiştir.⁸⁷

2007 yılında, Araştırma Enstitüsü Handu, içerisinde iki çalışmanın yer aldığı engelli kadınlara yönelik erkek şiddeti raporunu yayınladı.⁸⁸ İlk çalışma, beş engelli derneğinden 18 ile 64 yaşları arasındaki 1.063 engelli kadın üyeden oluşan rastgele bir örneklem içeriyordu. Kadınların ya hareket bozukluğu ya da görme bozukluğu vardı.⁸⁹ Raporda yer alan çalışma sonucuna göre, toplamda kadınların üçte biri, 15. yaş günlerinden sonra erkekler tarafından tehdit, şiddet veya cinsel tacize maruz kaldıklarını belirtmiştir. Kadınlar sıklıkla eşler, ebeveynler veya kardeşler tarafından istismar edildiklerini ifade ettiler. Ancak aynı zamanda özel ulaşım şoförleri, taksi şoförleri, evde bakım personeli, kişisel asistanlar ve diğer personel de tacizci ve istismarcılar arasındaydı. Tehditlere, şiddete veya cinsel tacize maruz kalan kadınların yaklaşık % 40'ı fiziksel olarak yaralandı ve bunların % 5'i çok ciddi olduğundan kadınlar hastaneye kaldırıldı. Kadınların % 25'i depresyon sorunları ve % 20'si uyku problemleri yaşadılar.⁹⁰ Engelli kadınlar sıklıkla "aşağılayıcı sözlere" maruz kaldıklarını, bu durumun kendilerini aşağılık hissettirdiğini ifade ettiler. Handu raporunda sunulan ikinci çalışma, 18-64 yaş arası orta veya hafif gelişimsel engelli 156 kadından oluşan rastgele olmayan örneklemden oluşuyordu.⁹¹ Kadınların yüzde 43'ü, kadının cinsel ilişki yaşamadığı biri veya daha fazla erkeğin kendilerinin rızası dışında zorla kendilerine dokunduğunu, öptüğünü veya sarıldığını, istismar ettiğini, onlara tecavüz ettiğini veya “tehdit ederek veya zarar vererek seks yapmaya zorladığını ifade etti. Erkek tacizci ve istismarcılar arasında sosyal bakım evlerindeki görevliler, konut destekçileri, evden yardım görevlileri ve seyahat hizmeti görevlileri vardı. Ancak çoğunlukla yakın bir sosyal arkadaş, akraba veya iş ya da okul arkadaşıydı.⁹² Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü, engelli kişilerin cinsel tacizlere karşı yardım ararken hala tabularla ve engellerle karşılaşabileceklerine dikkat çekmiştir.⁹³

Bununla beraber engelli kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm bulunması adına kadın dayanışma dernekleri ve engelli sivil toplum örgütlerinin mücadeleleri bulunmaktadır. Yaşanan sorunların önlenmesi adına gösteriler ve konferanslar düzenlenmektedir. 2021 yılının Ocak ayında, Cinsiyet Eşitliği Bakanı Åsa Regnér'e engelli kadınların yaşadıkları zorluklara dair hikayeler ve sorunların çözümü için alınması gereken yasal önlemlerden oluşan talepler iletildi. Engelli Kadınlara

⁸⁴ The National Board of Health and Welfare Sweden, “Rarely Seen - Educational Material On Violence Against Women With Disabilities”, Stockholm, 2011.

⁸⁵ Ministry of Justice, “Sweden's Accession To The Council Of Europe Convention On The Prevention And Combating Of Violence Against Women And Domestic Violence, As Well As Certain Issues Concerning Contact Bans Regarding Shared Housing”, 2012: 52, Government Offices, Stockholm, 2012

⁸⁶ Finndahl, a.g.m., s.18-19.

⁸⁷ Finndahl, a.g.m., s.25-28.

⁸⁸ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.7.

⁸⁹ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.8-13.

⁹⁰ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.37-38.

⁹¹ Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.45-46.

⁹² Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], a.g.m., s.51-54.

⁹³ National Institute of Public Health, “Unnecessary Ill Health: The Health Situation Of People With Disabilities”, Report No: 2008: 13, 2008, s.24.

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSB, 4 (8), 129-152

yönelik cinsel taciz, tecavüz ve şiddetin önlenmesine dair iletilen ve Bakan'ın da gerekli çalışmaların başlatılacağı sözü verdiği talepler arasında;⁹⁴

- Seyahat hizmeti veren taksi şirketlerinin, var olan sürücülerinden ve yeni işe alınacak sürücülerden işe başlamadan önce gerekli eğitimlerin ve kapsamlı bir yeterlilik sertifikası alınmasının zorunlu kılınması,
- Ulaşım hizmeti veren taksi şirketlerinden cinsel istismarla suçlanan sürücülerin soruşturma süresince açığa alınması,
- Sosyal Hizmetler, Yargı, Sağlık ve Tıbbi Hizmetler gibi kurumlarda kadına yönelik şiddetle ilgili faaliyetlerde görevli olanların engellilik ile ilgili gerekli yetkinliğe sahip olmalarının sağlanması ve engelli kadınlara yönelik şiddet konusunda bilgi sahibi olmaları için gerekli eğitimlerin verilmesi,
- Engelli kadının engel derecesi, engellilik için gerekli yasal standartlardan daha hafif derecede olsa dahi, engellilik işlevselliğine dair standartları karşılayan engelli kadınların aldıkları desteklerden faydalanabilmelerinin sağlanması,
- Kadın sığınma evlerinin tüm farklı türdeki engellilik düzeyleri ve türlerini kapsayacak şekilde fiziki ve sosyal anlamda kapasitelerinin geliştirilmesi gibi önemli talepler yer almaktadır.

2.2.5. Zihinsel Engellilere Yönelik Destek Politikası

Zihinsel engellilere yönelik il meclisleri ve belediyeler tarafından çeşitli konularda hizmetler verilmektedir. İsveç'te 80'li yıllardan beri devlet politikası olarak zihinsel engelli bireylerin rehabilite edildikleri yatılı bakım kuruluşlarının faaliyetleri sonlandırılmaya başlanmıştır. Bu kurumlarda bakımları ve tedavileri sürdürülen 16.000 civarında zihinsel engelli, doğup büyüdüğü, ailesinin ve akrabalarının bulunduğu ev ve mahalle ortamına kavuşturulmuştur. Bu durum sadece zihinsel engellileri değil, akrabalarını ve ailelerini de çok mutlu etmiştir. Zihinsel engelli bireyler, 1995 yılında hayata geçen "*Fonksiyon Bozukluğu Olan Bireylere Yardım ve Hizmet Kanunu*" çerçevesinde devlet hizmetlerinden faydalanmaktadır. Mevcut okulların içerisinde zihinsel engellilere yönelik özel eğitim sınıfları bulunmaktadır. Bu sınıflar, İsveç Eğitim Kanunu'na tabi olup, ayrımcılık yaratmamak adına, engeli olmayan öğrencilerin devam ettikleri okulların içerisinde oluşturulmuştur. Biyolojik veya psikolojik uzmanlara ihtiyacı olan her yaşta engellilere yönelik rehabilitasyon destekleri sağlanmaktadır. Günümüzde yetişkin zihinsel engelliler, özel konutlarında personel desteği alarak yaşamlarını sürdürmektedir. Sadece zihinsel engelliler için değil, tüm diğer engelliler için de artık yatılı kurumsal bakım hizmeti sağlanmamaktadır. İsveç'te yürürlükte olan sosyal yardımlar ve hizmetler ile ilgili kanunlara istinaden ve bu kanunlar denetiminde, engellilere yönelik barınma ve rehabilitasyon destekleri, özel şirketlerce yürütülen hizmetlerle sağlanmaktadır. Artık engelli çocuk ve gençler, ebeveynleri ve kardeşleriyle bir arada aile ortamının sıcak atmosferinde yaşamaktadır. Bir ailesi olmayan engelli çocuk ve gençler ise yine İsveç kanunlarının sağladığı "bir aile evinde ya da engellilere yönelik özel hizmetler yürüten şirketlerin işlettiği konutlarda ev ortamı atmosferinde kalma" hakkından faydalanmaktadır.⁹⁵

2.2.6. Engelsiz Kütüphane Hizmetleri

İsveç'te görme engelliler için kütüphane ve konuşan kitaplar ile ilgili etkinliklerdeki olumlu gelişmenin ana sebebi, görme özürlü kişilerin kültürel gereksinimlerini gözetken hükümet politikaları ve telif yasalarıdır. Bu konudaki uygulamaların tarihsel başlangıcı, 1954 yılına kadar gitmektedir. 1954 yılında, İsveç Görme Özürlüler Derneği, ilk çalışmaları başlatmıştır. Konuşan kitapların ödünç verilmesi ve üretimi, 1980 yılında hükümetin bu görevi üstlenmesi ve kütüphanenin bugünkü şekliyle

⁹⁴ Sweden's Women's Lobby, Final condition for women with disabilities, 2021.

⁹⁵ Urhan, a.g.m., s.22-23.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

İsveç Konuşan Kitaplar ve Braille Kütüphanesi adını almasına kadar, bu dernek tarafından yürütülmüştür.⁹⁶

Ardından, 2010 yılında İsveç Konuşan Kitaplar ve Braille Kütüphanesi (Talking Book ve Braille Library), adını İsveç Erişilebilir Medya Ajansı (MTM) olarak değiştirdi. İsim değişikliğinin nedenlerinden biri, görev kapsamının konuşan kitaplara ve Braille kitaplarına başvurmadan öte mevcut diğer medyayı da içerecek şekilde genişletilmesiydi. İsveç Erişilebilir Medya Ajansı (Swedish Accessible Media Agency-MTM), eski adıyla Talking Book and Braille Library (TPB), Kültür Bakanlığı'na bağlı bir İsveç devlet kurumudur.⁹⁷ İsveç Erişilebilir Medya Ajansı (MTM); konuşan kitaplar, Braille, okunması kolay edebiyat eserleri ve haberler, konuşan dergiler ve okuma güçlükleri hakkında eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yanı sıra bu eserleri online olarak da yayınlamaktadır. Ayrıca MTM, işaret dili literatürünü kullanılabilir hale getirerek, konuşan dergiler için destek vermektedir. MTM, ürün yelpazesini “Legimus” dijital kütüphanesinde sunan mevcut literatürün en büyük üreticisidir. MTM' in ayrıca kolejlerde ve üniversitelerde okuma engelli öğrencilere ders literatürünü uyarlama görevi vardır.⁹⁸

Sonuç

İsveç Devleti, yapısı gereği sosyal politikaları yerel yönetimler aracılığı ile ve özel teşebbüsler eliyle yürütmektedir. Vatandaşlardan toplanan vergiler ile finanse edilen sosyal politikalar, yine vatandaşların sosyal refahı için harcanmaktadır. Sosyal politikaların özel sektör eliyle sağlanması sosyal demokrat İsveç Devleti'ne liberal özellikler katmaktadır. Ancak, kültürel toplum genetiği, adem-i merkeziyetçi devlet yapısı ve yerinde yönetimin sağladığı pratiklerden dolayı hizmetlerin kalitesi ve sürdürülebilirliği sağlanmakta, hizmet veren özel sektör kurumları yeterince denetlenmektedir.

İsveç'te engellilik, yasalar gereği kişinin engeli ile değil, sosyal çevrenin engelleri ile ilişkilendirilerek daha geniş bir çerçevede kabul görmüştür. Bu geniş çerçeveli yasal ve toplumsal kabul, gerekli engelsizleştirme ve erişilebilirlik politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasını ve toplumsal farkındalığın sağlanmasını sağlamıştır. Merkezi devlet organları arasında, engellilik ile ilgili bir ombudsmanın yer alması, her belediyede engellilik ile ilgili sorumlunun olması, her kurumda engellilik ile ilgili personelin bulunması ve bunlar arasındaki iletişimin dinamik bir şekilde sürdürülmesi, engellilik ile ilgili yerinde kararlar alınmasına yardımcı olarak olası problemlerin en kısa sürede çözümüne olanak sağlamaktadır.

İsveç Devleti'nin engellilere yönelik sosyal politikaları incelendiğinde, genel anlamıyla başarılı olduğu görülse de bazı noktalarda problemlerin yaşandığı görülmüştür. Özellikle engelli kadınlara yönelik taciz ve istismarlar noktasında gerekli iletişim ve takip imkânlarının oluşturulmadığı ve bu sebeple de engelli kadınların mağduriyetlerinin devam ettiği görülmüştür. Taciz ve istismarların hiç beklenmedik kişilerden, engelli kadınların güvendiği/güvenmek zorunda olduğu hizmet sağlayıcı özel kuruluş personellerinden veya aile içerisinde gelmesi, engelli kadınların yetkilileri ve toplumu ikna etmek zorunda kalırken yaşadığı zorluklar ve bu sebeple sessiz kalarak taciz veya istismarı kimselere bildirmek istememeleri problemin çözümünü daha da zorlaştıran unsurlardır. Bu noktada, hizmet sağlayıcı özel kuruluşların çok ciddi bir şekilde denetlenmesi, engelli kadınların yaşadıkları problemleri aktarma noktasında yaşadıkları iletişim problemlerinin aşılması ve engelli kadınların bu konuda eğitilerek cesaretlendirilmesi gibi politikaların bir an önce hayata geçirilmesi çok önemlidir.

Bununla beraber, engellilerin aile ve toplum ortamından koparılmadan desteklenmesi politikası, özellikle zihinsel engelliler olmak üzere engellilerin duygusal ve zihinsel gelişimi açısından çok önemli bir politikadır. Bu politika gereği İsveç, toplu engelli bakım binalarını kapatarak engellilerin kendi aile ortamında desteklenmesini sağlamıştır. Eğer ailesi ile yaşama olanağı yoksa da konutlar tahsis ederek, destek personeli tahsis ederek yine toplumdaki koparmamaya gayret etmektedir.

⁹⁶ Sten Gustavsson, “İsveç'te Konuşan Kitaplar: Görme Özürlüler İçin Gelişmekte Olan Bir Olanak”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt:10, Sayı:1, 1996, s.1.

⁹⁷ Swedish Parliament, Riksdag, “Ordinance With Instructions for the Swedish Agency for Accessible Media. SFS [2010: 769]”, 2010.

⁹⁸ Swedish Accessible Media Agency, [MTM], “Our Business”, 2021.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Dilek. *.AB Sosyal Politikası*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.
- Altan, Ömer Zühtü, *Sosyal Politika Dersleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2006.
- Ghosta Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Policy Press, Cambridge 1990.
- Arı, Serdar, “İsveç, İngiltere, Fransa ve Türkiye Ombudsmanlık Kurumları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 3(3), 2017, ss.135-151.
- Atkinson, Antony, B., “The Economics Of The Welfare State İn Today’s World”. *Int Tax Public Finance*, 15. 2008, ss.5–17.
- Black, Melissa. H., Mahdi, Soheil & Milbourn, Benjamin, “Perspectives of Key Stakeholders on Employment of Autistic Adults across the United States, Australia, and Sweden”, *International Society for Autism Research*, Wiley Periodicals, Inc, 2019.
- Bruce, Anna, *Which Entitlements And For Whom? The Convention On The Rights Of Persons With Disabilities And Its Ideological Antecedents*. Printed by Media-Tryck, Lund University, Sweden 2014.
- Çelik, Aziz, *Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Erdal, Süleyman, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2012.
- European Commission, “Previous Winners of the Access City Award.” *Employment, Social Affairs & Inclusion*. 2021b, Erişim: 28.02.2021, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141>
- European Commission, “Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030”, *Employment, Social Affairs & Inclusion*, 2021a. Erişim: 28.02.2021, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>
- Finndahl, Kerstin, “Make The Invisible Visible: A Project About Violence Disability Gender Perspective”, *HSO-Rapport*, 2005.
- Government Letter, “Action plan to combat male violence against women, honor related violence and oppression and violence in homosexual relationships”, *Report: 2007/ 8: 39*, 2007. Erişim: 01.03.2021, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2007/11/skr.-20070839/>
- Grönvik, Lars, *Definitions Of Disability İn Social Sciences: Methodological Perspectives*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2005.
- Grönvik, Lars, *.Definitions of Disability in Social Sciences: Methodological Perspectives*, Doctoral dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2007.
- Grönvik, Lars, “Defining Disability: Effects Of Disability Concepts On Research Outcomes”, *International Journal Of Social Research Methodology*, 12(1), 2009. ss.1-18.
- Gustavsson, Sten, “İsveç’te Konuşan Kitaplar: Görme Özürlüler İçin Gelişmekte Olan Bir Olanak”, *Türk Kütüphaneciliği*, 10(1). 1996 ss.44-47.
- Gül, İdil Işıl, *Engelliliğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolü. Engellilik ve Ayrımcılık*, Karekök Akademi, İstanbul 2015. ss.45-59.
- Güven, H. Sami, *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2001.
- Hahn, Harlan & Hegamin, Angela Pool, “Assessing Scientific Measures Of Disability”, *Journal Ofdisability Policy Studies*, 12(2), 2001. ss. 114–121.
- Hahn, Harlan, “Antidiscrimination Laws and Social Research on Disability: The Minority Group Perspective”, *Behavioral Sciences and the Law*, 14, 1996.
- Hedlund, Marianne, “Disability As A Phenomenon: A Discourse Of Social And Biological Understanding”, *Disability & Society*, 15(5), 2000, ss.765-780.

ÇILGIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSB, 4 (8), 129-152

Hughes, Bill & Paterson, Kevin, “The Social Model Of Disability And The Disappearing Body: Towards A Sociology Of Impairment”, *Disability & Society*, 12(3), 1997, ss.325-340.

Karacı, Şükrü Mert, *Ombudsman İskandinav Modelleri ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016.

Koray, Meryem, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

Lindbeck, Assar, “The Swedish Experiment”, *Journal of Economic Literature*, 35, 1997, ss.1271-1297.

Ljungholm, Doina Popescu, “Public Health System In Sweden”, *Agora International Journal Of Juridical Sciences*, 8(1), 2014 ss.141-147.

Magnusson, Lennart, “Swedish Model In Historical Context”, *Kobe University Economic Review*, 52, 2006, s.1-9.

Ministry of Culture Sweden, “Inadequate Accessibility Became A New Form Of Discrimination In 2015”, 2015. Erişim: 15.03.2021, <https://www.government.se/articles/2015/05/inadequate-accessibility-became-a-new-form-of-discrimination-in-2015/>

Ministry of Employment Sweden, “Labour Market Initiatives In The Budget Bill For 2021”, 2021. Erişim: 15.03.2021, <https://www.government.se/articles/2020/09/labour-market-initiatives-in-the-budget-bill-for-2021/>

Ministry of Justice, “Sweden's Accession To The Council Of Europe Convention On The Prevention And Combating Of Violence Against Women And Domestic Violence, As Well As Certain Issues Concerning Contact Bans Regarding Shared Housing”, 52, Government Offices, Stockholm 2012, Erişim: 16.03.2021, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2012/11/ds-201252/>

Ministry of Social Affairs, “Sweden's first report to the UN Committee on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, 2011a. Erişim: 11.03.2021, <https://www.regeringen.se/rappporter/2011/02/sveriges-forsta-rapport-till-fns-kommitte-for-konventionen-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning/>

Ministry of Social Affairs, “A Strategy For The Implementation Of Disability Policy, 2011–2016”, Sweden 2011b. Erişim: 11.03.2021, https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/10/Sweden_A-Strategy-for-the-Implementation-of-Disability-Policy-2011-2016.pdf

Municipality of Örkelljunga, “Plan And Building Act. SFS , 2010: 900. [2010]”. *Swedish Parliament. Health and Social Affairs*. 2021. Erişim: 01.03.2021, <https://www.orkelljunga.se/download/18.6f23ce3e157b26e63c625f/1476344311984/Plan-%20och%20byggglagen%20p%C3%A5%20engelska.pdf>

Municipality of Sala, “Initiatives According to the Social Services Act.”, 2020a. Erişim: 02.03.2021, <https://www.sala.se/selfservice/53/?ret=http%3a%2f%2fwww.sala.se%2fcategory%2f3714>

Municipality of Sala, “Availability For New Construction”, 2020b. Erişim: 02.03.2021, <https://www.sala.se/info/4411>

National Center for Women's Peace, [NCK], “Report On Violence Against Women With Disabilities”, Uppsala University Academic Hospital, National Women's Peace Center, Uppsala 2013. Erişim: 01.03.2021, www.nck.uu.se .

National Housing, Construction and Planning Board, “The Building Charter. The royal department of Building. SFS, 612. [1959]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021a. Erişim: 15.03.2021, <https://www.boverket.se/contentassets/22140678c50841128f99d542d6ab2eb7/1959-byggnadsstadga.pdf>

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

National Housing, Construction and Planning Board, “Easily Removed Barriers. BFS, 19 HIN1. [2003]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021b. Erişim: 15.03.2021, <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/upphavda/hin---bfs-200319/>

National Housing, Construction and Planning Board, “Accessibility In Public Places. BFS 15 ALM1. [2004]”. Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021c. Erişim: 15.03.2021, <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/upphavda/alm---bfs-200415/>

National Housing, Construction and Planning Board, “Accessibility In Public Places. BFS 5 ALM2. [2011]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021d. Erişim: 15.03.2021, <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/gallande/alm---bfs-20115/>

National Housing, Construction and Planning Board, “Easily Removed Barriers. BFS 9 HIN3. [2013]”, Swedish Board of Housing, Building and Planning, 2021e. Erişim: 15.03.2021, <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/gallande/hin---bfs-201113/>

National Institute of Public Health, “Unnecessary Ill Health: The Health Situation Of People With Disabilities”, *Report No: 2008: 13*, 2008. Erişim: 18.03.2021, <https://www.lulea.se/download/18.7493dba614640a4a51f53f/1401802481819/onodig-ohalsa-statens-folkhalsoinstitut.pdf>

Oliver, Mike, “The Social Model Of Disability: Thirty Years On”, *Disability & Society*, 28(7), 2013, ss.1024-1026.

Organization for Economic Co-operation and Development. [OECD], “Sickness, Disability And Work: Breaking The Barriers. A Synthesis Of Findings Across OECD Countries”, Paris 2010. Erişim: 20.03.2021, <https://www.oecd.org/publications/sickness-disability-and-work-breaking-the-barriers-9789264088856-en.htm>

Samhall.se, “About samhall”, 2021. Erişim: 22.03.2021, <https://samhall.se/om-samhall/>

Shakespeare, Tom, “The Social Model of Disability”, (Ed. Lennard J. Davis), *The Disability Studies Reader*, Routledge, New York 2010. ss. 266-273.

Statistics Sweden’s [SCB], “About Statistic Sweden”, 2021. Erişim: 10.03.2021, <https://www.scb.se/>

Swedish Accessible Media Agency, [MTM], “Our Business”, 2021. Erişim: 08.03.2021, <https://www.mtm.se/>

Swedish Association of Local Authorities and Regions [SALAR], “Municipalities Work And Results Regarding Accessibility In Sweden”, *Swedens Association of Local Authorities and Regions*, Stockholm 2008. Erişim: 22.03.2021, <https://skr.se/integrationsocialomsorg/socialomsorg/funktionshinder.1380.html>

Swedish Association of Local Authorities and Regions. [SALAR], “Municipalities And Regions”, 2021. Erişim: 20.03.2021, <https://skr.se/tjanster/englishpages/municipalitiesandregions.1088.html>

Swedish Parliament, Riksdag, “Ordinance With Instructions for the Swedish Agency for Accessible Media. SFS [2010: 769]”, 2010. Erişim: 29.03.2021, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2010769-med-instruktion-for_sfs-2010-769

Swedish Public Employment Service, “Special Introduction And Follow Up Support (SIUS)”, 2012. Erişim: 02.04.2021, <https://arbetsformedlingen.se/for-arbetssockande/extra-stod/stod-a-o/sarskild-stodperson-for-introduktions--och-uppfoljningsstod---sius>

Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], “Men's Violence Against Women With Disabilities”, The Investigation Institute, Handu AB, Stockholm 2007. Erişim: 02.04.2021, <http://www.handu.se/hurappport/6.mansvald.pdf>

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

Swedish Research Institute for Disability Policy [HANDU AB], “A Report On The Standard Of Living For The Disabled, Hearing İmpaired, Deaf And Visually İmpaired [Living Condition Survey 2005]”, Stockholm 2005. Erişim: 27.03.2021, https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800010148/2007_26_vald_mot_personer_med_funktionshinder.pdf

Swedish Social Insurance Agency, “Assistance Allowance For Adults With Disabilities”, 2021a, Erişim: 01.04.2021, <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/assistansersattning>

Swedish Social Insurance Agency, “Disability Compensation”, 2021b. Erişim: 01.04.2021, <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/handikappersattning>

Swedish Social Insurance Agency, “Additional Cost Compensation For Adults With Disabilities”, 2021c. Erişim: 01.04.2021, <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/merkostnadsersattning-for-vuxna>

Swedish Social Insurance Agency, “Activity Compensation”, 2021d. Erişim: 02.04.2021, <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/aktivitetsersattning-och-sjukersattning/aktivitetsersattning-vid-nedsatt-arbetsformaga>

Swedish Social Insurance Agency, “Activity Compensation for Long Term Education”, 2021e. Erişim: 02.04.2021, https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/aktivitetsersattning-och-sjukersattning/aktivitetsersattning_forlangd_skolgang ()

Swedish Social Insurance Agency, “Sickness Compensation and Invalidity Pension in Sweden”, 2021f. Erişim: 03.04.2021, https://www.forsakringskassan.se/privatpers/sjuk/sjuk_minst_1_ar/sjukersattning/sickness-compensation-in-sweden

Swedish Social Insurance Agency, “Housing Supplement”, 2021g. Erişim: 03.04.2021, <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/aktivitetsersattning-och-sjukersattning/bostadstillagg>

Sweden's Women's Lobby, “Final condition for women with disabilities”, 2021. <https://sverigeskvinnolobby.se/slutvillkorat-kvinnor-med-funktionsnedsattning/>

Swedish Work Environment Authority, “An Accessible Work Environment”, 2021. Erişim: 26.03.2021, <https://www.av.se/en/work-environment-work-and-inspections/an-accessible-work-environment/>

Şenkal, Abdulkadir, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005

Tezgel, Osman, *Sosyal Politika*, Türk-İş Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2, Aydoğdu Ofset. Ankara 2013.

The Government of Sweden, “From Patient To Citizen A National Action Plan For Disability Policy. PROP, 1999/2000:79. [2000]”, The Swedish Parliament, 2021a. Erişim: 05.04.2021, <https://www.regeringen.se/contentassets/adb03bff122c45f6bcf5a51f01060f52/-fran-patient-till-medborgare---en-nationell-handlingsplan-for-handikappolitiken>

The Government of Sweden. (). “Follow Up For The National Action Plan For Disability Policy And Basis For Forward Strategy. SKR , 2009/10:166. [2009]”, Swedish Government, Stockholm 2021b. Erişim: 05.04.2021, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2010/04/skr.-200910166/>

The National Board of Health and Welfare, Sweden, “Statistics on Elderly and Persons with Impairments. Management Form 2020”, 2020. Erişim: 15.03.2021, <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2021-3-7273.pdf>

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBD, 4 (8), 129-152

The National Board of Health and Welfare Sweden, “Rarely Seen - Educational Material On Violence Against Women With Disabilities”, Stockholm 2011. Erişim: 15.03.2021, <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2011-9-6.pdf>

Traffic Analysis, Sweden, “Monitoring Of The Transport Policy Objectives”, *Trafik Analys Rapport*, Stockholm 2015. Erişim: 14.04.2021, <https://www.trafa.se/en/travel-survey/travel-survey/the-swedish-national-travel-survey-20152016-6500/>

Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], “159 No’lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi”, Cenevre 1983. Erişim: 12.04.2021, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang--tr/index.htm

UN General Assembly, “Declaration on the Elimination of Violence Against Women. General Assembly Resolution. A/RES/48/104.”, 1993. Erişim: 12.04.2021, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/eliminationvaw.pdf>

Union of the Physically Impaired Against Segregation [UPIAS], “Fundamental Principles of Disability”, *The Disability Alliance, London* 1976. Erişim: 30.03.2021, <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>

United Nations, [UN], “Convention On The Rights Of Persons With Disabilities”, 2006. Erişim: 09.04.2021, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

Urhan, Gülcan, “Uluslararası Dostluk Konseyi (CIF) İsveç Mesleki Ve Kültürel Değişim Programı Raporu”, 2009.

Zastrow, Charles, “Introduction to Social Work and Social Welfare. Empowering People”, Cengage Learning, 12th Edition, Canada 2015.

ÇILĞIN, T. (2021), Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları: İsveç Örneği, AUSBĐ, 4 (8), 129-152

ZAMAN ALGISI VE ZAMAN ALGISİNİN MC TAGGART İLE DÖNÜŞÜMÜ*

Şevval ERSAN**

Özet

Zaman kavramına yüklenen anlamlar insanlık tarihi boyunca değişip dönüşmüştür. İnsanın algıladığı zaman ve ölçülen zaman arasında ciddi bir ayrım olduğu düşüncesi, zaman kavramının fizikî yönü konuşulmaya başladığından bu yana zihinleri meşgul etmektedir. Zamanın ele avuca gelmeyişi, gerek fizik dünyasında gerek düşünce dünyasında her daim ilgi uyandıran bir kavram niteliğine sahiptir. Elimize ulaşan kaynakların rehberliğinden hareketle; Eski Mısır düşüncesinden başlayarak, nesnel zamanı benimseyen düşünörlere, mutlak zamanı benimseyenlere ve Albert Einstein'ın izafi zaman düşüncesine değinerek, John Ellis Mc Taggart'ın ortaya koyduğu "Zamanın Gerçekdışılığı" makalesine kadar olan süreci irdelemek ve açtığı yolu hala nasıl canlı tutabildiğine bakmak zaman düşüncesi açısından faydalı görölmektedir. Bu bağlamdan hareketle zamanın kültürlerde, düşünce dünyasında ve dinlerde nasıl anlaşıldığına bakmak konunun özü açısından önem arz etmektedir. Zaman kavramı bu ve bunun gibi değişimleri yaşarken dilimizde özünde çok fazla araştırılıp, üzerine düşünölmeyen bir konu olduğunun bilincinde, bu çalışmanın mahiyetine kıymet vermekteyiz. Tüm bunlar göz önüne alınarak, düşünce tarihinin başlangıcından, Mc Taggart'ın argümanına kadar giden süreci irdelemek bu çalışmada ana amaçtır.

Anahtar Kavramlar: Zaman, zaman algısı, zaman kavramı, John Ellis Mc Taggart, zamanın gerçekdışılığı.

TIME PERCEPTION AND TRANSFORMATION OF TIME PERCEPTION WITH MC TAGGART

Abstract

The meanings imposed on the concept of time have changed and changed throughout human history. The idea that there is a serious distinction between the time perceived and the measured time has been occupying the minds since the physical aspect of the concept of time began to be discussed. The fact that time is an incomprehensible phenomenon has always been an intriguing concept both in the world of physics and in the world of thought. Based on the guidance of the sources we have received; Starting from the ancient Egyptian thought, mentioning the thinkers who adopt objective time, those who adopt absolute time and Albert Einstein's idea of relative time; It is useful in terms of time thinking to examine the process up to the article "The Unreality of Time" by John Ellis McTaggart and to look at how it still keeps the path it paved. From this context, for the concept of time; It is important for the essence of the subject to look at how it is understood in cultures, thought worlds and religions. While the concept of time is experiencing these and other changes, we are aware

* Bu çalışma yazarın "Felsefe Tarihinde Zaman Algısı ve Ellis Mc Taggart'ın 'Zamanın Gerçekdışılığı' Görüşü" konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe, Ankara Türkiye, e-mail: sevvalersan@hotmail.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1894-0722>

that there is a subject in our language that is not explored and considered too much and we value the nature of this work. With all this in mind, it is our main goal to examine the process from the beginning of the history of thought to McTaggart's argument.

Keywords: Time, time perception, time concept, John Ellis Mc Taggart, unreality of time.

Giriş

Zaman denilince akla gelen sorulardan bazıları; zamanın nasıl algılanması gerektiği, onun ölçülüp ölçülemeyeceği ya da zamanın bir başlangıcı veya sonu olup olmadığıdır. Bu sorulara yanıt veren düşünürlerden bazıları zamanın fiziki yönünü ele alarak bilimsel açıdan çözüm getirmeye çalışırken; bazıları da metafiziksel yönünü ele almaktadır.¹ Öncelikle her düşüncenin oluşumu ondan daha öncesine dayandığından, Antik Yunan'dan önce başlayan, zamanı anlamlandırmaya çalışmayı irdeledikten sonra Antik Yunan düşüncesinde zamanın nasıl anlaşıldığına bu konuda çığır açan filozoflar özelinde değineceğiz. İlk olarak nesnel zaman başlığı adı altında zamanın nesnel olarak algılanışına, ardından dinler nezdinde zamana, sonra mutlak zaman düşüncesine daha sonra izafi zaman düşüncesine genel hatlarıyla değineceğiz. Hegel düşüncesini hayatının önemli bir yerinde tutan ve üç kitabını Hegel felsefesi üzerine yazan Mc Taggart'ı anlamlandırmak adına Hegel'in zamanı algılayışına değineceğiz. Son olarak Mc Taggart'ın Zamanın Gerçekdışılığı makalesinden hareketle Mc Taggart'ın zamanı konumlandırışını anlamlandırmaya çalışacağız.

Antik Yunan Öncesi Dönemlerde Zaman Anlayışı

Düşünürlerin görüşlerini ele alırken, geniş bir alanı kapsadığından tüm filozofları ele almak oldukça güçtür. Bu nedenle adından söz ettiren ve konu açısından etkili olan filozoflara bu çalışmada öncelik verilmiştir.

Zaman, insanlar tarafından iki türlü anlaşılmıştır: Doğrusal (lineer) ve Döngüsel zaman. Doğrusal zaman anlayışı daha çok kutsal dinler nezdinde kabul görmüştür. Döngüsel zaman anlayışının ise ulaşabildiğimiz ölçüde, ilk uygarlıklarda ortaya çıktığını biliyoruz. Döngüsel zaman, dönemin şartları itibarıyla daha kolay anlaşılabilir bir düzeyde olduğundan Eski Mısır, Mezopotamya Uygarlıkları, Eski Çin Uygarlığı gibi uygarlıklarda farklı biçimlerde ancak aynı öze sahip bir biçimde kabul edilmiştir.

Doğrusal zaman anlayışı, döngüsel zaman anlayışından daha sonra ortaya çıkmış bir zamana bakıştır.² Doğrusal zaman anlayışı, doğum ve ölüm gibi sebeplerden ötürü şu an bizlere mantıklı geliyor olsa da, antik dönemlerin düşünce yapısına baktığımızda döngüsel zamanı benimsemiş olmaları çokta şaşırtıcı değildir. Döngüsel zaman anlayışını kabul eden ilk uygarlıklar, doğrusal zamanı anlamamız açısından öneme sahiptir.

Mısır medeniyetinde Nil Nehri'nin yükselip taşması çoğu alanda onların gelişimine etki etmiştir. Zaman hakkındaki düşüncelerini de şekillendiren Nil Nehri, merkezi bir roldedir. Eski Mısır kozmolojisinde var olana form kazandırma görüşü, yoktan var etmenin yanı sıra daha çok kabul görmektedir.³ Bilindiği üzere mitolojik öğelere olan inanç ilk uygarlıklarda oldukça etkilidir. Bu nedenle var olana form kazandırmanın kabul görmesi oldukça olası görünmektedir.

Eski Mısır'da ki döngüsel zaman düşüncesinin temelinde, yılların sürekli olarak yeni baştan yaşanıyor gibi ele alınması da etkili olmuştur. Yıllar onlar tarafından, "kendisini gençleştiren şey" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bakış açısı, onların yılları yeni bir başlangıç olarak görmelerinin altında yatan nedeni açığa çıkarmaktadır.⁴

¹ Çoştı, Feyza Ceyhan. *İki Zaman Düşüncesi: Öznel ve Nesnel Zaman*. Ankara: Elis Yayınları, 2018, s. 15-16.

² Topakkaya, Arslan. *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*. Ankara, Say Yayınları, 2017, s. 21.

³ Topakkaya, *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*, s. 22.

⁴ A.g.e. s. 23.

Eski Mısır'da Güneş ile bağlantılı olarak ortaya çıkan zaman anlayışı, açıktır ki, doğa ile ilişkilidir. Doğanın ritmi bu bağlamda zamanın işleyişine etki etmektedir.⁵ Güneş'in doğuşu ve batışı, aynı zamanda bilindiği üzere, Güneş'in kutsal görülmesi gibi nedenler birbiri içinde tutarlı olarak, onların zamanı döngüsel addetmesinin nedeni niteliğindedir.

Mezopotamya uygarlıklarında ise zaman, Güneş'ten Ay'a geçmiştir. Onlar çoğu ölçütte Ay'ın hareketlerini baz almaktadır. İnsanların yaşlarının ay cinsinden ifade edildiğinin örnekleri bu bağlamda önemli bir yerdedir.⁶ Bu açıdan ay cinsinden zaman konumlandırması onların sosyal hayatlarına da tesir etmiştir.

Eski Meksika-Amerika Uygarlıkları için de aynı zaman düşüncesi geçerlidir. Onlar da döngüsel zaman anlayışını düşünce sistemlerine katmışlardır. Meksika Uygarlığı'nda diğerlerine nazaran farklı olarak, zamanın ortadan kalkacağına ve zaman akışının duracağına inanılmaktadır. Güneş, bahsettiğimiz bu uygarlıklarda da üstün konumdadır. Bu açıdan Güneş, zaman ve mekânın üstünde en güçlü olan tanrısal varlık olarak görülmektedir.⁷ Güneş'in görünebilen en parlak cisim oluşu ve ulaşılması güç olan bir gerçekliği bulunması hasebiyle ona bu şekilde bir tanrısallık atfedildiği düşünülmektedir.

Döngüsel zaman anlayışını benimseyen bu uygarlıkların, zamana bakışları itibariyle "şimdiki zaman"ı saplanmış olduklarını söylemek çok da yanlış bir düşünce değildir. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkardığı kaçınılmaz sonuç, zaman içerisinde gidip gelişleri mümkün görmektir. Bu nedenle onların algılayışlarında "geçmiş" ve "gelecek" kavramları net bir biçimde bahsedilen kavramlar değildir. Döngüsel zaman anlayışında geçmiş ve gelecek her açıdan iç içe konumlandığından bu kavramları da ayrı bir şekilde ele aldıkları ya da net bir şekilde bahsettikleri görülmemiştir.⁸ Sürekli şimdi içerisinde yaşama çabası, onların hayata karşı konumlarını da belirlemiştir demek mümkündür. Yalnızca şimdi de eyleme, geçmişin ve geleceğin hesaba katılmaması durumu sosyo-ekonomik olarak da çok yeterli olmamalarının altında yatan nedenlerden biri olabilir. Geçim derdinin ciddi bir sorun olduğu toplumlarda, hayat telaşının da hesaba katılmasıyla birlikte zaman algısı çok farklı görülebilmektedir.

Eski Hint Uygarlığı'na geldiğimizde onların zamanı konumlandırışlarının, temel düşünceleri olan *acı çekme* anlayışı üzerine kurulu olduğunu görüyoruz. Hint felsefesindeki öze dönmenin vurgulanıyor olması onların zaman anlayışlarına da sirayet etmiştir. Onlar için zaman ve mekân özümze ulaşmada bizi yoldan çıkaran sebepler olarak görülmüştür.⁹

Hint Uygarlığı'nın farklı bedenlerde tekrar canlanma düşüncesi, onların döngüsel zaman anlayışını benimsediklerini kanıtlar niteliktedir. Ancak zamanın sonsuz bir akış ve birbirlerine benzer tekrarlardan oluştuğu da onların düşüncelerinin diğerlerinden farklılaşmasını sağlamıştır.¹⁰ Reenkarnasyon düşüncesi özelinde onların zamanı algılayışları, felsefi düşünceleri, hayata bakış biçimleri ve zihinlerinde yaşamı konumlandırışları açık bir şekilde onların düşünce yapısını etkilemesinin yanı sıra diğerlerinden de farklılaştırmıştır.

Eski Çin Uygarlığı'nda ise zaman ve mekân gerçek dünyanın temel nitelikleri olarak ele alınmıştır. Döngüsel zaman kabulünde bulunan diğer uygarlıkların aksine Eski Çinliler, sonsuzluk kavramından bahsetmemektedir. Bunun altında yatan nedenin, Eski Çin'in zamanı sürekli olarak geriye doğru aktığını düşünüyor olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda onların zamanı, tarihsel anlamda toplumsal olay ve olgularla beraber düşündüklerini de ifade etmekte fayda vardır.¹¹

Son olarak Eski İran düşüncesinin zamana bakışı döngüsel niteliktedir. Güneş de Eski Mısır düşüncesinde olduğu gibi etkin rodedir. Zerdüştlüğün Tanrısının isminden gelen zaman kavramının anlamı, hem sonsuz zamanı hem de sınırlı zamanı içerisinde barındırmaktadır. Dünyevi zaman iyi ve kötünün savaşı sonucunda ortaya çıkmıştır. Takip ettikleri törenler ve ritüeller her yıl

⁵ A.g.e. s. 24.

⁶ Topakkaya, *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*, s. 28.

⁷ A.g.e. s. 29.

⁸ A.g.e. s. 32.

⁹ A.g.e. s. 36.

¹⁰ A.g.e. s. 41.

¹¹ A.g.e. s. 44.

tekrarlanmaktadır. Bunun nedeni ise dünyayı ve oluşu yenilemek ve tüm evreni canlı tutmak düşüncesinden gelmektedir.¹²

İlk uygarlıkların verileri elimize ulaştığı kadarı ile faydalandığımız bilgiler ekseninde söyleyebileceğimiz genel anlamda, dairevi bir zaman akışının kabul edildiği yönündedir. Bilindiği gibi dairevi hareketle bağlantılı olarak bu düşünce sistematiği aynı biçimde onların zaman kavramlarına da uyarlanmıştır. Güneş'in doğuş ve batış hareketleri temel alınarak ortaya çıktığı düşünülen bu yaklaşımlar, bahsedilen uygarlıklar çerçevesinde aslında birer kolaya kaçış gibi gözükmemektedir. Onların felsefelerine baktığımızda da bunu açık bir biçimde görmemiz mümkündür. Doğa temelli felsefe yapma ve mitolojik öğelerden had safhada etkilenişleri zamanını algılayışlarında da görülmektedir. O zamanlar adı tam olarak konulmasa da hayata bakış tarzları onların felsefi yaklaşımlarını da oluşturuyor demek yanlış gözükmemektedir.

Antik Yunan'da Zaman

Antik Yunan düşüncesinin zamanı kavrayışını anlamak için öncelikle, hangi kavramların kullanıldığını irdelemek konunun özü açısından önem arz etmektedir. Eski Yunan dilinde bir takım kavramlar zamanın karşılığı olarak kullanılmıştır. *Khronos*, *kairos*, *skhole* ve *aion* kavramları zamanı tanımlamak için kullanılan kelimelerdir. *Khronos*, belirli bir zaman anlamına gelmektedir. Genel görüşe göre *khronos*, mitolojik Tanrılardan olan *khronos* ile bir tutulmaktadır. Yunan mitolojisinin temelinde yer alan devinen, hareketli şeylere atfedilen canlılık düşüncesi sürekli akan zaman için de bu görüşü destekliyor gözükmemektedir.¹³

Khronos'un olumlu ve iyi tarafı olarak ise *kairos* kullanılmaktadır. *Kairos* terimini, Aristoteles *Nikomakhos'a Etik* isimli kitabında bir işin yapılması için en iyi zamanın, tam zamanında yapılması olduğunu belirterek kullandığı görülmektedir. Hesiodos *İşler ve Günler* eserinde *kairos* terimini ölçülü olmak ile beraber kullanılmaktadır. Ölçülü olmanın ve neyin ne zaman yapılacağını bilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.¹⁴

Zamanın Antik Yunan dilindeki bir diğer karşılığı da *aion* dur. Bu kavram yaşam süresi, sonsuzluk ve ebediyet anlamlarında da kullanılmaktadır. Kullanıldığı anlamlar çerçevesinde "hem bir kişinin ömrü hem de bütün zamanı ve bütün gökyüzünü kuşatan ebediyettir." şeklinde ifade edilebilir.¹⁵

Bahse konu olan son terim de *skhole*, "boş zaman, serbest ya da özgür zaman, dinlenme" gibi anlamlara gelecek biçimde kullanılmıştır. Platon bu kavram özelinde bir işin yapılması için boş zamanın beklenmemesi gerektiğini belirterek, bunu herkesin tek bir işle meşgul gerekliliğine dayandırmaktadır. Antik Yunan da zaman anlayışının mekân ile birlikte ele alındığını ve bunlar arasında bir paralellik bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁶ Nesnel zaman anlayışı bu dönem filozoflarından Aristoteles ile birlikte çığır açan bir boyut kazanmıştır. Ancak hiçbir düşünce kendiliğinden oluşmadığından bir birikimin söz konusu olduğunu biliyoruz. Bu nedenle düşüncelerin temelini anlamak adına diğer önemli filozofların düşüncelerine değinmek değerlidir.

Nesnel Zaman

Nesnel zaman anlayışını savunan filozoflarca bu yaklaşım, doğadaki diğer nesnelere gibi laboratuvarda anlaşılabilir olan olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre zamanı dolaysız nesnel olarak göremesek bile onu bir takım araçlar kullanarak anlamlı hale getirebilir ve ölçebiliriz. Bu da şu sonucu çıkarmamıza fırsat sağlamaktadır: Hareket ve değişim sayesinde zamanın varlığını ortaya koyabiliriz.¹⁷ Antik Yunan'da zaman dediğimizde aklımıza ilk olarak Aristoteles gelmektedir. Daha

¹² Topakkaya, *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*, s. 53.

¹³ Şar, Güvenç. *Eski Yunan'ın Zaman Anlayışı Üzerine*. Tabula Rasa: Felsefe & Teoloji, 2018, s. 82.

¹⁴ Şar, *Eski Yunan'ın Zaman Anlayışı Üzerine*, s. 85.

¹⁵ A.g.m. s. 86.

¹⁶ A.g.m. s. 87.

¹⁷ Coştu, *İki Zaman Düşüncesi: Özne ve Nesnel Zaman*, s. 104.

önce de söylediğimiz gibi tüm düşüncelerin arka planında onun açığa çıkmasına yardımcı olan bir bilgi birikimi bulunmaktadır. Bu nedenle Aristoteles öncesi filozoflara da kısaca değinmek gereklidir.

Thales ile birlikte başlayan arke arayışları ve doğa ile bağlantılı felsefe yapma isteği, zaman hakkındaki düşüncelerin değişimini de etkilemiştir. Zamanın bir değişim ve hareketten meydana geldiği görüşü ilk kez bu dönem içerisinde ciddi anlamda tartışılmıştır. Aynı şekilde yine bu dönem içerisinde zaman ile gökyüzü hareketlerinin paralel algılanışı hâkim düşüncedir.¹⁸ Doğaya yönelik arayışların devam etmesi ile birlikte görüyoruz ki eski uygarlıkların temel düşüncelerinin, Antik Yunan düşüncesinin de kaynağını içinde barındırdığı açıktır.

Pythagorasçılar, Aristoteles'in ifade ettiği şekilde, “zamanı gök çemberin kendisi” olarak görmektedir. Bu düşünceyi Aristoteles, zamanın yalnızca gök çemberin içinde var olabileceği anlayışını destekler nitelikte açıklamaktadır. Böylece zaman ile mekân arasında yine bir bağ olduğu fikri akıllara gelmektedir. Eğer zaman gök çemberin kendisi ise her şey onun içinde olup bitmektedir.¹⁹ Bu ve bunun gibi görüşler, Antik Yunan düşüncesinde karşımıza çıkmaktadır.

Zamanın *gerçekdışı* olarak görülmesi ilk kez, Parmenidesçi düşünce sistematiğinde ortaya koyulmuştur. Parmenides zamanı, varlığın dışında konumlandırmaktadır.²⁰ O'nun algılarımızın bizi yanıltması üzerine kurguladığı düşünce dünyasının izleri böylelikle zaman düşüncesinde de açığa çıktığını görüyoruz.

Bilindiği üzere Platon, fenomenlerin değişimini ve çokluğunu açıklamak adına formlara yönelmiştir. Formlar kendi içlerinde değişmez özleri barındırırken, fenomenler sürekli değişim halindedir.²¹ Bahse konu olan sürekli değişim hasebiyle ideaları mutlak olarak konumlandırmak istemesi, idealar teorisinin temel niteliğini içinde barındırmaktadır.

Platon'da ebedi formlar zamanı temellendirirken, zaman bütün oluşu kapsamaktadır. Zaman hareket etse de kendisi oluş içinde bulunmaz. Yani dolaylı olarak zaman, görünüşlerin sınırını belirleyen bir konumundadır. Platon için zaman, fenomenleri akla dayalı ve anlaşılabilir olması koşulunu oluşturan şey mahiyetindedir. Zaman, değişmeyen formların hareket eden imgesidir.²²

Platon, geçmiş ve gelecek kavramları hakkında ise şunları söylemektedir: “ölümsüz tözden bahsettiğimiz zaman kullandığımız ve kullanma nedenimizin de bilgisizliğimiz olduğu kavramlardır.”²³ Ona göre zaman gökyüzü ile beraber kurulduğu için geçmiş ve gelecek hakkında yalnızca “vardır” şeklinde konuşabiliriz. Çünkü öncelikle zaman, daha sonra geçmiş ve gelecek ortaya çıkmıştır.²⁴ Bunun dışında onlar hakkında konuşmak bilgisizliğimizin göstergesi olacaktır.

Ayrıntılı bir zaman felsefesi ortaya koyan Aristoteles, kendi dönemi ve sonrasına tesir etmiş önemli bir düşünürdür. Aristoteles, hocasının düşüncelerini farklı bir bakış açısı ile irdeleyerek özgün bir düşünce ortaya koymuştur. Onun fiziğe ve doğa felsefesine yüklediği anlam ve özveri neticesinde, zaman felsefesi hususunda bu kadar yetkin bir hale geldiği düşünülmektedir. Aristoteles, *Fizik* adlı eserinde bu ve bunun gibi konuları geniş bir şekilde okuyucusuna sunmaktadır.

Aristoteles, zaman hakkındaki düşüncelerini sınıflandırırken; ilk olarak zamanın var olup olmamasından başlayarak, onun hangi mahiyette var olduğuna, ardından zamanın doğasının ne olduğuna bakarak süreci tamamlamaktadır.²⁵

Aristoteles zamanı hem değişime bağlı hem de değişimden bağımsız bir biçimde ele almıştır. Sayıyı sayan zihin olmadıkça sayının da var olmayacağını düşünen Aristoteles, böylelikle zamanın zihne olan bağımlılığından da bahsetmiştir. Zihin olmadan zamanın da olmayacağını açık bir biçimde dile getirmese de metinlerinden hareketle bu düşüncesi çıkarılabilmektedir.²⁶

¹⁸ Yetmen, Aynur. *Zaman ve Zihin İlişkisi Bağlamında Bazı İdealist ve Realist Zaman Öğretileri*. Dört Öge, 2014, s. 13.

¹⁹ Şar, *Eski Yunan'ın Zaman Anlayışı Üzerine*, s. 83.

²⁰ Turetzky, Phillip. *Zaman*. (M. Ç. Atmaca, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020, s. 22.

²¹ Turetzky, *Zaman*, s. 25.

²² A.g.e. s. 32.

²³ Platon. *Timaios*. (F. Akderin, Çev.) Ankara: Say Yayınları, 2015, s. 45-46.

²⁴ Çoştur, *İki Zaman Düşüncesi: Özel ve Nesnel Zaman*, s. 63.

²⁵ Turetzky, *Zaman*, s. 34.

²⁶ Yetmen, *Zaman ve Zihin İlişkisi Bağlamında Bazı İdealist ve Realist Zaman Öğretileri*, s. 199.

Anlıyoruz ki zaman, Aristoteles için değişimin ölçülmesidir. Şeyler sürekli olarak değişim halinde olduğundan onların değişimlerinin ölçülmesi gereklidir. Bunun hesabının tutulmasını sağlayan da “zaman”dır. Bu bağlamdan hareketle hiçbir şeyin değişmediği bir zeminde Aristoteles’e göre zaman da geçmemektedir. Hiçbir şey değişmiyorsa, o halde zaman da olmayacaktır. O’nun için zaman hareketin bıraktığı iz olarak anlamlı hale gelmektedir.²⁷

Aristoteles en açık haliyle, duyu organlarımızla tecrübe edebildiğimiz nesnelere gerçekte bulunmayan “zaman” ile algılayabileceğimizi düşünmektedir. Zaman, hareketin ve durağanlığın ölçüsü olduğundan onun içerisinde konumlanmak aslında, zaman vasıtasıyla ölçülmek anlamına gelmektedir.²⁸

İlahi Dinlerde Zaman

İlahi dinlere baktığımızda zaman kavramından bahsettiğini görüyoruz. Fakat onlardaki zaman kullanımını döngüsel zaman anlayışı ile alakalı değildir. Doğrusal (lineer) zaman anlayışının çıkış noktasını vahye dayanan dinlerden aldığı görülmektedir. Bahsedilen zaman anlayışının çıkış noktası elbette ki ilk olarak Yahudiliktir. Onların ele aldığı düşünce eski kabul edilmiş tam zıddı konumunda bulunmaktadır. Eski Yahudilikte zaman durmadan akan bir süreç olarak tasvir edilmektedir.²⁹

Yahudilik’de bahsedilen zaman, Antik Yunan felsefesine kabul gören anlayıştan farklıdır. Antik Yunan da zaman ezeli olarak kabul edilmektedir. Yahudilere göre zaman evrenin yaratılışından sonra açığa çıkmış bir şeydir. Onlara göre, evren zaman içinde değil, zaman evren içinde oluşmuştur.³⁰

Yahudilik’de zaman, açık bir şekilde “yapılandırılmış” zaman statüsündedir. Bunu desteklemek adına; yaratılış haftası, dinlenme günü ve yıldızların Tanrı’nın isteğine bağlı olarak hareket edişine göre bir yapılandırma mevcuttur. Bunlar açık bir şekilde anlatılmasa da genel kabulün bu şekilde olduğu bilinmektedir.³¹

İnsan yaşamının bir sonu olduğu ve ahiret yaşamının olacağı döngüsel zaman anlayışı ile pek de uyumlu gözükmemektedir. Döngüsel zaman anlayışında doğum, ölüm ve tekrar hayata dönme gibi bir durum söz konusudur. “Yaratıcı Tanrı” düşüncesi, bu tarz bir zamana bakışta mümkün değildir. Yahudilik’de, Hristiyanlık’da ve İslam dininde zaman “yaratılmış” bir şey olarak görülmekte ve sürekli ileri doğru aktığı kabul edilmektedir. Bahsedilen akışında elbet bir sonu bulunmaktadır.³² Bu nedenle zaman bu üç ilahi dinde doğrusal kabul edilmektedir.

Çalışmamızda tarihsel bütünlüğün korunabilmesi ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından, nesnel zaman düşüncesini savunan filozoflarla mutlak zamanı savunanlar arasında dinlerin zamana bakışını konumlandırdık. Böylesi bütünlük açısından daha elverişli gözükmemektedir.

Mutlak Zaman

Zamanın mutlak olduğuna dair argümanlarını sıralayan çerçevede ise daha çok fizikçileri görmekteyiz. Döneminde çığır açan gelişmelere imza atan Isaac Newton, düşüncelerini oluştururken, Galileo ve Kepler’den etkilenerek kendi düşünce sistematiğini kurmuştur.

Newton, Galileo’nun yer bilimini ve Kepler’in ise gök kuramını kendi düşünce dünyasında bir araya getirerek yeni bir sistem oluşturmuştur. O; evrensel mekaniğin ilkeleri, gök cisimlerinin

²⁷ Rovelli, Carlo. *Ya Zaman Var Olmasaydı?* (A. Altınörs, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019, s. 52-53.

²⁸ Duralı, Teoman. *Aristoteles’in "Kategoriler"inde "Fizik" i ve "Metafizik" inde Değişme ve Zaman Sorunları*. Felsefe Arkivi, 2013, s. 102-103.

²⁹ Topakkaya, Arslan. *Eski Ahitte Zaman*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, s. 166.

³⁰ Topakkaya, *Eski Ahitte Zaman*, s. 166.

³¹ A.g.m. s. 167.

³² A.g.m. s. 176.

hareketleri ve yeryüzündeki cisimlerin düşüşünü açıklayan Galileo ve Kepler'den ilham aldığı kuramını ortaya koymuştur.³³

Newton, daha önce *Nesnel Zaman* başlığı altında değindiğimiz Aristoteles'in zamana bakışının tam tersi bir yaklaşım kurgular. O, Aristoteles'in zamanın varlığını kabul etmenin yanında bir başka zamanın da var olduğunu iddia eder. Newton'a göre hiçbir şey hareket etmese dahi zaman akmaya devam edecektir ve zaman, şaşmaz ve değişmez bir şekilde akacaktır.³⁴

Newton'ın geliştirdiği mutlak zaman anlayışı onun nezdinde sonsuzdur. Bu görüşünü de Tanrı'nın mutlak oluşunu kullanarak temellendirmektedir.³⁵ Tanrı'nın sonsuzluğu gibi mutlak zaman da sonsuzdur. Bu bakış tarzı itibariyle az da olsa bizlere Platon'u anımsatmaktadır.

Leibniz'den de konunun bağlamı açısından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Leibniz ilk olarak olaylar ve sonrasında nesnelere arasında "geçerli bir ilişkiler kümesi" olan bir uzay ve zaman anlayışı kurgulamaktadır. O, zamanın kendi içindeki varlığını kabul etmeyen bir düşündürür.³⁶ Leibniz'in mutlak uzay ve zaman hakkındaki düşünceleri ve onları reddedişi yüzyıllar sonra Einstein ile formüle edilmiştir.³⁷

İzafi Zaman

Albert Einstein, izafi zaman anlayışını net bir biçimde ortaya koyan ilk bilim insanıdır. Konuya başlarken; Einstein'ın, öz itibariyle zamanın kişiden kişiye değişim gösterdiğini açıklamaya çalışan bir yaklaşım kurgulandığını ifade etmek çok da yanlış olmayacaktır.

Einstein, *görelilik kuramını* ortaya koymakla deneysel bulgulara en benzer şekilde tanımlama yapma başarısını elde etmiştir.³⁸ O *genel görelilik, özel görelilik ve eşanlılığın göreliliği* yaklaşımlarını ortaya koyarak, zamanın onu tecrübe eden için farklı algılandığını açıklamaya çalışmıştır.

Einstein bu teorisi ile maddeyi, uzayı ve zamanı birbirine bağlamıştır. Newton'ın uzay ve zaman algısı sonsuzdan gelip sonsuza giderken, Einstein uzay ve zamanı bir bütün olarak ele almış ve onların cisimlerin çekim gücünden de etkilendiğini ifade etmiştir. İzafiyet Teorisi ile birlikte uzay ve zamanın mutlak olmadığı anlaşılmıştır.³⁹ Newton'ın kutu-uzay teorisi böylelikle Einstein'ın göreliliği ile birlikte anlamını yitirmiştir.

Son olarak, John Ellis Mc Taggart'ın meşhur makalesinde savunduğu adından hala söz ettiren düşüncesine geçmeden evvel, O'nun fikir dünyasına katkısının oldukça fazla olduğu Hegel'in zamanı algılayışına da değinmekte fayda görülmektedir.

Hegel Felsefesinde Zaman

Hegel'in felsefesinin sistemi oldukça birbirine bağlıdır. Temel düşüncesi, Mutlak olanın nasıl kavranacağına çözüm aramaya yöneliktir. Mutlak olanın, İde'nin anlaşılmasının temelinde aslında hakikate ulaşma arzusu bulunmaktadır. Hegel düşüncesinde İde, Kavram ile nesnelliğin birliğinden oluşur. Kavram, görünen dünyadakilerle özdeş olmalıdır. Hegel'de zaman kavramı da bu bağlamda ele alınmaktadır.⁴⁰

³³ Yetmen, *Zaman ve Zihin İlişkisi Bağlamında Bazı İdealist ve Realist Zaman Öğretileri*, s. 201.

³⁴ Rovelli, *Ya Zaman Var Olmasaydı?*, s. 53.

³⁵ Küçükparmak, Aykut. *Kant'ın Eleştiri Öncesi Dönem Zaman Anlayışı. Beytulhikme*, 2017, s. 208.

³⁶ Bardon, Adrian. *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*. Çeviren Özgür Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018. s. 59.

³⁷ Çoştu, *İki Zaman Düşüncesi: Özne ve Nesnel Zaman*, s. 113.

³⁸ Reichenbach, Hans. *Kopernik'ten Einstein'a Uzay, Zaman ve Hareket*. Çeviren Berk Yayılım. Fol Kitap, 2020, s. 41.

³⁹ Çoştu, *İki Zaman Düşüncesi: Özne ve Nesnel Zaman*, s. 113.

⁴⁰ Çoştu, *İki Zaman Düşüncesi: Özne ve Nesnel Zaman*, s. 157-158.

Hegel'in zaman düşüncesi aslında *tarihsel zaman*ını karşılamaktadır. O, insan ile birlikte var olan ve süren zamandan bahsetmektedir. Kozmik zaman anlayışını da bu düşüncesiyle aynı düzlemde oluşturulmaktadır.⁴¹ Zaman'a, Tin'e ve İdea'ya bakışı, O'nun tarihle beraber ele aldığı zaman anlayışının da temelini oluşturmaktadır.

Hegel özelinde zaman, onu anlayan özne olmadıkça pek de anlamlı değildir. Bunun sebebi ise zamanın ölçümlerin ötesinde bir oluşumu ifade etmesinden kaynaklanıyor gözükmektedir.⁴²

Buraya kadar bahsedilenlerin ardından Mc Taggart'ın, Hegel felsefesini din adamlarının dini kitapları bildiği kadar iyi bilmesine rağmen zaman anlayışını ayrı bir zeminde oluşturduğunu ifade etmek önemlidir. Şimdi asıl konumuz olan Mc Taggart'ın meşhur makalesinde bahsetmiş olduğu zamanın aslında var olmadığını öne sürdüğü *zamanın gerçekdışılığı* yaklaşımını incelemek gereklidir.

Mc Taggart'ın Zamanın Gerçekdışılığı Görüşü

Zaman hakkında idealist fikirlerini, Einstein'dan sonra ortaya koyan İngiliz felsefeci John Ellis Mc Taggart, zamanın gerçekdışı olduğunu ileri sürdüğü ve temelleri Parmenides'in zamansal idealizmine kadar giden bir argüman geliştirmiştir. Bu tartışmalı konu zaman felsefesi ile ilgilenen düşünürlerin dikkatini çekmiş ve yerini her zaman muhafaza etmiştir.⁴³

Öncelikle bahsedilmesi gereken en önemli husus, Mc Taggart'ın “zamanın gerçekdışı” olduğu görüşünün temelinde Hegel felsefesinin izlerinin bulunmamasıdır. Mc Taggart her ne kadar Hegel benzeri bir ontoloji kursa da savunduğu argümanı ayrı bir yerde tutmaktadır. Bunun nedeni ise zamanın deneyimlendiği andaki özellikleri ile alakalı olmasıdır. Bu argüman etrafında gerçekleşen tartışmalar Analitik filozoflarca devam ettirilmiştir.⁴⁴

J.E. Mc Taggart, zamanın A ve B serilerini temel alarak zamanın gerçek olmadığını kanıtlama girişiminde bulunmuştur. Zamanın A-serisi için, insan algısı dâhiline geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde sınıflandırılması olduğunu söylemektedir. Bu zaman serisi için hem gelecekte şimdiye hem de şimdiden geçmişe doğru bir akıştan söz edilebilir. Zamanda ki olayların öncelik-sonralık ilişkisi üzerine anlamlandırıldığı ve böylece sabit bir yön tayin edildiğini ifade eden zaman serisi ise B-serisi olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵

Mc Taggart'ın ileri sürdüğü yaklaşımı beş maddede şu şekilde özetleyebiliriz.⁴⁶

1. Değişim zamana özseldir.
2. Değişim A serisinin gerçek olmasını gerektirir.
3. A serisi çelişkilidir bu yüzden gerçek değildir.
4. Bu yüzden değişim yoktur.
5. Bu yüzden zaman yoktur.

Mc Taggart'ın *Zamanın Gerçekdışı* olduğunu iddia ettiği argümanı, var olan hiçbir şeyin zamanda bulunma niteliğinde olamayacağı sonucuna varmaktadır. Bu nedenle Mc Taggart'a göre Zaman gerçek değildir. Zaman, A ve B dizileri şeklinde düzenlenmiş olarak iki şekilde deneyimlenir. Mc Taggart herhangi bir olayı zamansal bir anın içeriği olarak tanımlamaktadır. Zamansal anlarda aynı şekilde bahsettiğimiz iki dizi içinde düzenlenmiş olarak bulunmaktadır. Zamanın A-dizisi, gelecek geçmiş ve şimdi şeklindeki karakteristiklere bağlıdır. Yani bir olay ya da an geçmiş gelecek ya da şimdi oluşuyla birbirinden ayrılmaktadır. B-dizisinde ise anlar ve olaylar arasında bir ilişki vardır. A-dizisi dinamik zamanı gösterirken, B-dizisi statik zamanı göstermektedir.⁴⁷ Burada Mc Taggart'ın zemini öncelik sonralık ilişkisi üzerine kurduğunu görüyoruz. Bir olayın yerini saptayabilmek için

⁴¹ A.g.t. s. 158.

⁴² A.g.t. s. 160.

⁴³ Bardon, *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*, s. 82-83.

⁴⁴ Turetzky, *Zaman*, s. 188.

⁴⁵ Küçükparmak, Aykut. «Zamanın A-B Serileri: Şimdinin Mahiyeti Üzerine.» *Beytulhikme*, no. 6, 2016, s. 83-84.

⁴⁶ Yavuz, Zikri. «Modern Zaman Teorileri ve Zamanın Gerçekliği.» *Felsefe Dünyası*, no. 56 (2012/2), s. 192.

⁴⁷ Turetzky, *Zaman*, s. 188.

onun öncesinde ya da sonrasında olan olaylardan birini veya birkaçını biliyor olmak gereklidir. Bu sayede zamana yön tayin edebiliriz.

Mc Taggart, makalesinde zamanın gerçekliğinin reddedilmesinde büyük bir çelişki bulunmadığını söyleyerek; çelişkili görünmesinin nedeninin deneyimlerimizle çelişiyor gibi görünmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Gözlemlerimizin ürünü olan yanıltıcı şimdi, bir kişiden diğerine çeşitlilik göstererek gözlenen olayların şimdisine eşit değildir. Yani, gözlemlerimizin geçmişi ve geleceği, gözlenen olayların geçmiş ve geleceğine denk değildir. Zamanı ister gerçek ister gerçek dışı olarak tanımlıyor olalım; her ikisi için de her şey yanıltıcı şimdi de gözlemlenmektedir. Fakat hiçbir şey, gözlemlerin kendisi dahi, yanıltıcı bir şimdi de var olamaz.⁴⁸ Buradan anlıyoruz ki tüm olaylar insanların yanıltıcı şimdisine düştüğünden bilinebilir gözükmemektedir. Bu açıdan şimdiye bağlı olan geçmiş ve gelecekte yanıltıcı bir rol üstleniyor demek yanlış olmayacaktır.

Zamana karşı sürekli bir referans verme gerekliliği de zamanın gerçekdışı olduğunu göstermektedir. Çünkü zaman sürekli olarak geçmekte ve ona referans verme işlemi de sonsuz bir çelişki ortaya çıkarmaktadır.⁴⁹ Örneğin 2020'nin başlarında Türkiye'de etkisini göstermeye başlayan pandemi; 2017 yılından bakan biri için gelecek, 2025 yılından bakan biri için geçmiş olacaktır. Böyle bir durumda referans vermenin de güçleştiğini görüyoruz.

Sonuç

Zaman, insanlık tarihi boyunca birbirinden farklı biçimlerde algılanmış ve hala algılanmaya devam etmektedir. İnsanların yaşadıkları dönemler temel alınarak zaman düşüncelerine bakıldığında kültürlerden dahi etkilenebilen yaklaşımların olduğunu görüyoruz. Antik Yunan öncesi medeniyetlere baktığımızda döngüsel zamanı benimsemelerinin altında, doğayı anlama ve anlamlandırma çabalarının yattığını açık bir şekilde görüyoruz. Linner (doğrusal) zaman düşüncesinin ortaya çıktığı dönemler ile ilahi dinlerin gönderildiği zamanların aynı dönemlere denk geliyor oluşu, zamanın bulunduğu kültürden etkilendiği düşüncesini yeniden akıllara getirmektedir. İlahi dinlerin özünde bulunan yaşamın bir başlangıcı ve sonu olduğu düşüncesi doğrusal zaman yaklaşımını daha anlamlı bir hale getirmiştir.

Aristoteles'in zamanı diğerlerinden farklı bir biçimde hareketle anlamlı hale getirmesi zaman düşüncesini farklı bir boyuta taşımıştır. Aristoteles'in açtığı yoldan ilerleyen Newton, onun zaman anlayışının bir kısmını kabul etse de zamanın değişimin olmadığı durumlarda da aktığını ifade ederek konuyu farklı yönlerde genişletmiştir. Einstein ile birlikte ise zamanın aslında göreliliği olduğu anlayışı, diğerlerinden çok daha kapsamlı ve makul bir biçimde ortaya konulmuştur. En basit haliyle, algılanan zamanın kişiden kişiye değişim gösterdiği düşüncesi üzerine kurulan görelilik kuramı kendi alanında ki yetkinliğini uzun süre korumuştur.

J. Ellis Mc Taggart'ın zamanı "gerçekdışı" olarak nitelendirmesi ile birlikte zaman daha farklı anlam boyutları kazanmıştır. O'nun geçmiş, şimdi, gelecek ve öncelik-sonralık ilişkisi üzerine kurguladığı zamanın aslında gerçek olmadığı yaklaşımı, temellerini Parmenidesçi düşünce sistematiğinden almaktadır. Parmenides'in, algılarımızın bizi daimi olarak yanılttığı düşüncesi üzerine geliştirmiş olduğu yaklaşımı yüzyıllar sonra on dokuzuncu yüzyıl filozofu J.E.Mc Taggart ile tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Mc Taggart zamanın gerçekdışı olduğu yaklaşımı için, aslında çok da hayret verici bir şey olmadığını belirterek, bahsettiği serilerin çelişkilerinden onların olmadığını düşünerek kurtulmaya çalışmıştır. O'nun bu uğraşı net bir biçimde tamamlanmasa da arkasından gelen düşünürlerin konu hakkında düşünmelerini ve kuramlar geliştirmelerini sağlamasıyla bile takdir edilesidir. Sonuç olarak Mc Taggart, bulunduğu dönemi aşan, hala zaman konusunda adından söz ettirmeyi başaran bir düşünür olarak düşünce tarihine adını yazdırmıştır.

⁴⁸ McTaggart, John Ellis. «Zamanın Gerçekdışılığı.» Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, no. 17 (2010), s. 144.

⁴⁹ Bardon, *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*, s. 85-86.

KAYNAKÇA

- Bardon, Adrian. *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*. Çeviren Özgür Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Çoştur, Feyza Ceyhan. *İki Zaman Düşüncesi: Öznel ve Nesnel Zaman*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Duralı, Teoman. «Aristoteles'in "Kategoriler"inde "Fizik" i ve "Metafizik" inde Değişme ve Zaman Sorunları.» *Felsefe Arkivi*, 2013: 94-112.
- Küçükparmak, Aykut. «Kant'ın Eleştirisi Öncesi Dönem Zaman Anlayışı.» *Beytulhikme*, 2017: 205-223.
- Küçükparmak, Aykut. «Zamanın A-B Serileri: Şimdinin Mahiyeti Üzerine.» *Beytulhikme*, no. 6 (2016): 81-98.
- McTaggart, John Ellis. «Zamanın Gerçekdışılığı.» *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, no. 17 (2010): 131-145.
- Platon. *Timaios*. Çeviren Furkan Akderin. Ankara: Say Yayınları, 2015.
- Reichenbach, Hans. *Kopernik'ten Einstein'a Uzay, Zaman ve Hareket*. Çeviren Berk Yayılım. Fol Kitap, 2020.
- Rovelli, Carlo. *Ya Zaman Var Olmasaydı?* Çeviren Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.
- Şar, Güvenç. «Eski Yunan'ın Zaman Anlayışı Üzerine.» *Tabula Rasa: Felsefe & Teoloji*, 2018: 81-88.
- Topakkaya, Arslan. «Eski Ahitte Zaman.» *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012: 165-178.
- . *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*. Ankara: Say Yayınları, 2017.
- Topakkaya, Arslan. «Zaman Felsefesi Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması.» *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012: 219-231.
- Turetzky, Philip. *Zaman*. Çeviren Mustafa Çağlar Atmaca. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020.
- Yavuz, Zikri. «Modern Zaman Teorileri ve Zamanın Gerçekliği.» *Felsefe Dünyası*, no. 56 (2012/2): 189-201.
- Yetmen, Aynur. «Zaman ve Zihin İlişkisi Bağlamında Bazı İdealist ve Realist Zaman Öğretileri.» *Dört Öğe*, 2014: 191-209.

BELLETEN DERGİSİ'NİN TÜRK TARİHÇİLİĞİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

*Habibe AKTÜRK**

Özet

Bu çalışmanın amacı, yeni kurulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli unsurların iyi bir şekilde tanınması ve öğretimi ile milli beraberliği sağlamak için yapılan çalışmalar sonucunda Türk Tarihçiliğinin gelişim sürecinde Belleten Dergisi'nin çıkarılmasıyla beraber Türk Tarihi'ne nasıl bir katkısı olduğunu vurgulamaya çalışmaktır. Bu kontekste, Atatürk'ün ilgili konuya verdiği önem ve teşvik ile Türk tarihinin araştırılmaya başlanması, bunun akabinde izlenen yollar ele alınacaktır. Bu araştırma tarama-derleme yolu kullanılarak oluşturulmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasından sonra 1937'de çıkmaya başlayan Belleten Dergisi, Türk Tarihçiliği için çok önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Belleten, Dergi, Tarihçilik, Tarih Yazımı, Türk Tarih Tezi*

THE PLACE AND IMPORTANCE OF BELLETEN MAGAZINE IN TURKISH HISTORIOGRAPHY

Abstract

The aim of this study is to try to emphasize how Turkish historiography contributed to Turkish history with the publication of Belleten Journal in the development process as a result of the work done to ensure national unity with the good recognition and teaching of national elements in the first years of the newly established Republic. The beginning of the research of Turkish history with the importance and encouragement Atatürk put on the relevant subject, the ways followed will be discussed. This research was created using the scan-compile path. Belleten magazine, which began to appear in 1937 after the establishment of the Turkish Historical Research Society, has a very important place for Turkish historiography.

Keywords: *Belleten, Journal, Historiography, Historiography, Turkish History Thesis*

Giriş

Tanzimat'tan sonra, Osmanlı Devleti'nde idari, siyasi, kültürel ve eğitim alanlarında Batı tarzında yapılan ıslahatlar Osmanlı matbuatı üzerine de etki göstermiştir. Osmanlı Devleti tarihçilik anlayışında, mutlak etkileri olan padişahın toplum tarafından otoritesini sağlamak için kutsal atfetmiştir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tarih derslerinin eğitim müfredatının belli bir aşamasında zorunlu hale gelmesi, tarihte Osmanlı toplumuna olan ilgiyi artırmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihat ve Terakki'nin siyasi düşünce yapısını eğitim alanında etkilemiş ve bu gelişmelerin ışığında yeni bir tarihsel yorum ortaya çıkmıştır. 1909 yılında bu tarihsel yorumun eğitim düzeyinden başlayarak toplumsal bir kimlik oluşturması için Tarih-i Osmani Encümeni kurulmuştur; bu cemiyete Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisti Abdurrahman Şeref Bey başkan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, e-mail: habibeakturk@outlook.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7603-4926>

seçilmiş, faaliyetlerini açıkça yürütmüştür. Abdurrahman Bey, geleneksel tarih yazıcılığı ile birlikte dönemin ulusal kimlik inşa eden siyasi tarih yazıcılığı arasında bir köprü vazifesi görmüştür.¹ Bunun ışığında Türk Tarihçiliğini temsil eden *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası* yayın hayatına başlamıştır.²

Devletin içinde bulunduğu bunalımlar ve II. Meşrutiyet'in akabinde gelişen siyasi fikir neticesinde ele alınan bu dergide, Türk tarihinin derinliklerine ve ana kaynakları inme duygusu, Orta Asya'daki Türk devletleri ve milleti ile Anadolu'daki millet arasında bir bağlantı kurmak arzulanmıştır. Bu tarih dergisinde ele alınan konular, Rusya'nın Panslavizm politikalarının yanı sıra Balkanlardaki ve Arap coğrafyasındaki isyanları engellemek için bir bilinç oluşturmak ve bu bilinci oluştururken de oldukça kadim ve yüksek bir kültür olarak görülen Orta Asya Türkleri ile birleşmek gibi büyük idealler uğruna faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumu ise Tarih-i Osmani Encümeni Cemiyeti'nin bir devamıdır. Bu cemiyet de, Osmanlı Tarihi üzerine araştırmalar yapıp belgeleri hakkında çeşitli makaleler yayımlayarak; Osmanlı Türk Tarihi'ni geniş kapsamlı bir şekilde yazmak amacıyla devam etmiştir. Yeni kurulan bu cemiyet, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* adı altında düzenli yayın hayatına başlamış olup 1910-1924 yılları arasında mecmuasını 10 cilt olarak basmış ve bu kurum Türk Tarih-i Tetkik Cemiyeti'nin temelini oluşturmuştur.³ İstanbul'da batılı tarzda açılan Darülfünun'da *Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 17 yıl sürecek bir yayın hayatına başlamıştır.⁴

Fuat Köprülü, dönemin süreli dergilerinde 5 sayı çıkarmıştır. Bu çalışmaların yanında bir de 1919 yılında yayın hayatına başlayan, *Askeri Mecmua* oldukça önemli bir dergi olarak faaliyette bulunmuştur.⁵ Osmanlı Devleti'nde ordunun durumu, askerlerin yetiştirilmesi ve eğitiminin yanı sıra halkı bilinçlendirmek açısından da bu dergide tarihi bilgiler verilmiştir. Bu dergilerde önemli savaşların ve önemli komutanların ele alındığı makaleler yer bulmuştur. Batı karşısında mağlup olan dağılmış bir devlet algısı yerine; Batı'yı her daim mağlup etmiş, ilim ve irfan açısından yükselen bir Doğu imajı altında yayın yapmışlardır.⁶

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldan itibaren içinde bulunduğu siyasi boşluk, cephelerde 93 Harbi denilen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan bu yana devam eden kayıplar ve ordunun siyasete bulaşması gibi etkenlerle idari olarak yönetim zayıflamıştır. Yine bu dönemlerde Batı ile etkileşimin artması, yabancı dil bilen eğitilmiş şahsiyetlerin çoğalması ve Batı tarzı eğitim alan askerlerin de halkı bilinçlendirmek için yayınlara ulaşması ile birlikte tarihçilik, Batı tarzında ilk kez bir bütün halinde ele alınarak Osmanlı Devleti'nin hasta adam algısının dışında yüksek bir kültüre sahip olduğu vurgusu ön plana çıkmıştır.⁷

I. Dünya Savaşı sırasında toplumda milli duyguları yüceltmek için propaganda faaliyetlerinde "*Harp Mecmuası*" araç olarak kullanılmıştır.⁸ Bu propaganda ile dergide, askeri başarılar ve anılara yer verilmiş; fotoğraflarla birlikte dergide özellikle; Çanakkale Savaşı'nda ele geçirilen esirlerin anıları, silahları ve savaş sırasını anlatan metinler yayımlanmaya başlamıştır.⁹ Tarihçilik; millet, kahramanlık, şehitliğin faziletleri gibi toplumsal bilinci tetiklemek, açığa çıkarmak için yapılmıştır. Türk dünyasına dair yazıları ele alarak belirli bir konu üzerinde çalışmalar yapılmıştır.¹⁰

Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in de önemli yazıları bulunmaktadır. "*Ziya Gökalp'in çok yönlü bir mütefekkir olduğu bilinir. Başta sosyoloji olmak üzere; felsefe, hukuk, edebiyat, din, folklor ve buna dair pek çok makale yazmıştır.*"¹¹ Gökalp, Durkheim' in sosyolojisinden esinlenerek, tarihi iki başlık altında incelemiştir. Gökalp'e göre tarih ilk olarak, herkesin genel geçer kabul ettiği nesnel tarihtir.

¹ Yusuf Akçura, "I. Türk Tarih Kongresi", *Ülkü Halk Evleri Dergisi*, c. I/ sy. 1 (1933), s. 24-26.

² Abdülkadir Özcan, "Târîh-i Osmânî Encümeni", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XL (2011), s. 83-86.

³ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973, 1. bs., s. 1.

⁴ Nurettin Albayrak, "Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası", TDV İslam Ansiklopedisi, c. VIII (1993), s. 525-526.

⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlarla Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri Ve Belleten", *Belleten Dergisi*, c. XLVII / sy. 188 (1983), s. 1209.

⁶ Halil İnalcık, *Türklük Müslümanlık Ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016, 3. bs., s. 92.

⁷ Şerafettin Turan, "Tarih Ve Milli Oluş", *Türk Kültürü Dergisi*, c. I/ sy. 6 (1963), s. 11.

⁸ Cafer Ulu, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, c. X/ sy. 12 (2012), s. 66-67.

⁹ *Harp Mecmuası*, sy. 1, s. 3.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, "Tarihin Işığında Türk Milliyetçiliği", *Türk Kültürü Dergisi*, c. I/ sy. 2 (1962), s. 1-5.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, "Ziya Gökalp'de Tarihçilik", *Belleten Dergisi*, c. XLVIII/ sy. 189-190 (1984), s. 243.

Diğeri ise; milli tarihtir. Milli tarih ise, toplumlar üzerinde millet kimliği oluşmasında en önemli etmendir. Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmak formülü ile Türkçülüğün ve Türk kavminin getirmiş olduğu etkinin malumdan başlayarak meçhule doğru giderek araştırılmasını uygun görmüştür.

İbrahim Kafesoğlu, Türk tarihçilerini incelerken Ziya Gökalp'in tarihçiliğini bir dönüm noktası olarak görmüştür. Türkiye'nin, vakanüvislik siyasi tarihçiliği yerine tarihi tetkikleri toplum bilimleri ve hayati gelişmeler açısından ele aldığı, bütün alanlardaki çağdaş kültür tarihçiliğinin temelini attığını söylemiştir. Devletin eliyle gerçekleştirdiği bu tarih propagandasına ilk defa 1913 yılında Yusuf Akçura'nın *Türk Yurdu Mecmuası'nda* şiddetli bir eleştiri gelmiştir. Akçura, bu dönemde ele alınan tarih metinlerinin siyasi ve şahıs üzerinden inşa edildiğini; toplumun ve tarihi asıl yapan halkın unutulmuş olmasından içtimai ve iktisadi durumun hiç dikkate alınmadığı gibi noktaları eleştirmiştir.¹² Sonuç olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan kurumlar ve yayınlar daha çok ulusçu bir yapı ile yaklaşmış ve aynı zamanda bilimsel tarih metodunu uygulamaya çalışmıştır. Uygulanan özgün araştırma ve çalışmanın sayısı artmıştır. II. Meşrutiyet yıllarından 1920'li yıllara kadar bu anlayış devam etmiştir.¹³ Batı tarih yazım şeklini benimseyerek Osmanlı Tarihi'ni bu metot üzerinde yazmışlardır. Osmanlı Tarihi'nde çağdışı tarih yazıcılığı kabul edilerek vakanüvis anlayışı terk edilmiştir. Örneğin, Muallim Cevdet¹⁴ işgal altında bulunan İstanbul günlerinde bile yerel tarih yöntemi ile Beylerbeyi'nden Yedikule'ye, Rumeli Hisarı'ndan Topkapı Sarayı'na öğrencileri ile birlikte gezerek canlı tarih metodunu kullanmıştır.

Gazete ve dergiler, özellikle Millî Mücadele Dönemi'nde işgalci kuvvetlerin etkisiyle, yerel olarak kendi imkânlarıyla çıkarılmaya çalışılmış; genellikle kısa süreli olarak bu mücadeleye destek vermek, halkın moral ve motivasyonunu yüksek tutmak, asker kaçaklarını önlemek ve geride kalan askerleri ise cepheye geri çağırma motivasyonunu elde etmek açısından bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.¹⁵ Bu propaganda aracı genellikle gazete üzerinden olsa da Millî Mücadele Dönemi'nde basın hayatına baktığımız zaman, bu söylemler genellikle bir bütün halde yayımlanmıştır.

İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu Ajansı bu çerçevede kurulmuştur. Matbaalarda çıkan el broşürlerinde, Millî Mücadele olayları anlatılarak Anadolu'nun bütün köylerine yayılmaya çalışılmış; İtilaf kuvvetlerinin ve İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu propaganda içinse İstanbul'dan diğer vilayetlere herhangi bir yayın sızması engellenmek amacıyla bir dizi yasak konmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldiğinde burada Köy Hocası, Terbiye ve Sebilürreşat olmak üzere üç dergi ve Yeni Gün adında gazete çıkmaktaydı.¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşmelere göre; silah kadar etkili politikanın, düşünce örgütünün ötesinden beri ihmal edilmiş olunan matbuat olduğu milletvekillerine belirtilmiştir. Bu davanın, hem dışarıda hem de içeride haklı olduğunu göstermek ve halkı sürekli aydınlatıp, mücadelenin başarısını ispat etmek için matbuat ön plana çıkmıştır.

Millî Mücadele evresi bittikten sonra Mustafa Kemal Paşa, modern Türkiye Devleti'nin Batıya entegre olması için bilimi ön planda tutmuştur. Bu ruh sayesinde Millî Mücadele'nin manevi desteği halka doğrudan doğruya iletilmiştir. Mustafa Kemal, ilk iş olarak Ankara'da bir Matbuat Müdüriyeti kurdurmuştur. Burada gazete çıkartılması için 10 Ekim 1920 yılında, Büyük Millet Meclisi namına Mustafa Kemal ve diğer meclis üyelerinin aldığı karar ile Ankara'da iyi derecede gazete ve matbuata dair yayın yapan bir matbaa bulunmasından dolayı; Karahisar'daki İkaz Matbaası, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce satın alınmış, Ankara'ya getirilmesi sağlanmıştır. Bu matbaanın 5 bin lira mukabilinde satın alınması tasdik edilmiştir.¹⁷

¹² Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. VI (1985), s. 1588-1589.

¹³ Zafer Toprak, *Bu günün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye - La Turquie Kamaliste, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik*, Editör: Bülent Özukan, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012, 1. bs., s. 176-178.

¹⁴ Önemli bir eğitimci olan Muallim Mehmet Cevdet hakkında bkz. Hasan Işık, "Muallim Cevdet'in Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Derslerinde Yerel Tarih Uygulamaları", *Türk Tarihi Dergisi*, Bahar (2020), s. 189-208.

¹⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *Hürriyet'i Beklerken II. Meşrutiyet'in Basını*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 1. bs., s. 1-20.

¹⁶ İzzet Öztoprak, *Türk Ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, TTK Basımevi, Ankara 1989, 1. bs., s. 11.

¹⁷ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 1-15-19.

En önemli sosyal bilimlerden olan tarihin, Batılı tarzda halk sürülerinin içtimai ve gündelik hayatını da içine kapsayan oldukça geniş bir perspektifte değerlendirilmesi istenmiştir. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi bünyesinde, Millî Mücadele destekçisi gazetelerin ve dergilerin arttırılması açısından 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuştur.¹⁸

Atatürk'ün tarihe olan ilgisinin ve sevgisinin daha çocuk yaşlarda başladığı, kendi doğduğu coğrafya başta olmak üzere dünyanın tarihsel gelişimini merakla takip ettiği bilinmekle birlikte Türk Tarih Kurumu'na mirasından pay bırakması tarihe verdiği önemin en önemli göstergelerinden biri olmuştur.¹⁹ Tarihe olan ilgisini yakın çevresi de dile getirmektedir. Avrupalı birçok düşünür ve yazarın kitaplarını okuyarak çeşitli analizlere varıp bu analizlerin ışığında çevresindeki arkadaşlarıyla tartışmaktaydı. Bu arkadaşlardan biri olan Ali Fuat Cebesoy; tarihe oldukça ilgili olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk tarihine olan merakında hocası Mehmet Tevfik Bey'in etkisinin inkâr edilemez bir gerçek olduğunu, hocasına ve ondan edindiği her türlü bilgiye her defasında saygı duyduğunu ifade ettiğini söylemektedir.²⁰ Mustafa Kemal Harbiye'deki yıllarından itibaren tarih ilmine oldukça önem vermiş ve yabancı dildeki birçok iyi tarihçinin toplum bilincini okuyarak; Batı karşısındaki Türk algısının karşısında bir tez üreterek Türk tarih tezini ortaya atmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Türklerin Avrupa milletlerinden aşağı kalır bir yanı olmadığını, Avrupa'da yapılan ayırım ve sınıflamaya karşı olarak aynı zamanda Türklerin de Sarı ırka mensup olmadığını, yani dünyadaki en iyi ırka mensup olduğunu iddia etmiştir. Türklerin yalnızca Orta Asya'yı değil, aynı zamanda Mezopotamya'daki medeniyetleri de etkilediğini; hatta Sümerlilerin Türk olduğunu öne sürmüştür. Türk Tarih Tezi, ana hatlarıyla imparatorluk bağlarından kopup milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin daha eski tarihi temellerine dayandırılan bir savunma tezi idi. Bu savunma tezi, ne klasik Osmanlı Tarihçiliği gibi ne de II. Meşrutiyet'ten sonra Türkçülük gibi bir propaganda aracı değil, Anadolu'da bulunan Hititlere Sümerlilere kadar dayandırıp; Anadolu Türklerinin Orta Asya ve Mezopotamya ile bağlarını ön plana çıkartmak istemiştir.²¹

1. Türk Tarih-i Tetkik Cemiyeti

Yeni Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk yalnızca idari değil aynı zamanda sosyal alanda da Batı karşısındaki gelişmeleri yakından takip etmekte ve yeni bir tarih anlayışı için Afet İnan ile birlikte yapılan felsefi, sosyoloji ve tarih üzerine araştırmalar neticesinde Türk Tarih Tezini ortaya çıkarmıştır.²² Türk Tarih Tezi'nin resmi savunucusu haline gelen Afet İnan, bu çerçevede Atatürk'ün desteği ve birlikte çalışmalarının neticesinde Türk Tarih-i Tetkik Cemiyeti yani Türk Tarih Kurumu ortaya çıkmıştır.²³ Ondan önce bu tez çerçevesinde tarih çalışmaları, araştırmaları Türk Ocakları tarafından yapılmakta olup ancak Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra 12 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarih-i Tetkik Cemiyeti kurumunun kurulmasıyla ara verilmeden aynı faaliyetler daha da hız kazanarak sürdürülmeye devam edilmiştir.²⁴ Bu cemiyetin amacı ise, yetişen yeni uzmanlar tarafından Türk Tarihi'ni yeniden yazmaktır.²⁵ Cemiyet, *Türk Tarihi'nin Ana Hatları* kitabını yayımlamıştır. Bu kitabın yazılış amacı; oryantalist bakış açısının yanlış olduğunu, dünyadaki ilk medeniyetlerin Türkler tarafından inşa edildiğini, Büyük Türk Milleti'nin şerefli mazisini hatırlatmak olarak ele alınmıştır.²⁶ Afet İnan, Fransızca bir coğrafya kitabını Atatürk'e göstermiş ve Atatürk, kitapta yer alan Batı'ya göre Türk Halkının yetersiz ve ikincil bir sınıf olduğu görüşünü

¹⁸ Hıfzı Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitapevi, Ankara 2003, 1. bs., s. 138.

¹⁹ Sezai Öztaş, "Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı Ve Tarih Öğretimi", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 2 (2009), s. 98.

²⁰ A. Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul Ve Genç Subaylık Hatıraları, İnkılap Ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967, 1. bs., s. 9.

²¹ Cemal Avcı, "Türk Tarih Tezi Amacı, Uygulanışı Ve Sonuçları", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 2/ sy. 2 (2005), s. 15-18.

²² Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", Belleten Dergisi, c. XXXV/ sy. 140 (1971), s. 519-529.

²³ Afet İnan, "Atatürk Ve Tarih Tezi", Belleten Dergisi, c. III/ sy. 10 (1939), s. 243.

²⁴ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Bakıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009, 8. bs., s. 67-68.

²⁵ Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", Belleten Dergisi, c. XI/ sy. 42 (1947), s. 178-179.

²⁶ Halil İnalçık, "Türk Tarihi Ve Atatürk'te Tarih Şuuru", Türk Kültürü Dergisi, c. I/ sy. 7 (1963), s. 6.

reddederek bu konuda hakikaten esaslı tetkikler yapmamız gerektiğini dile getirmiştir. Bu doğrultuda Afet İnan'ı çalışmalar yapılması konusunda sevk ederek onun yurtdışında dil eğitimini tamamlayıp gelmesini, Türkiye'de tarihçilik ve tarih üzerine çalışmalar yapmasını desteklemiştir. Atatürk, bu zaman zarfında çevresine tarihçileri de toplayarak bir dizi tartışmalar yaptırıp Türklerin objektif bir şekilde tarih yazıcılığının gerçekleşmesi için neler yapılması gerektiğinden bahsetmiş ve bunların dışında bir dizi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu tez, Atatürk'ün çevresi tarafından benimsendikten sonra ilk defa ulusal anlamda bir tarih kongresinde yayımlanmıştır. I. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi'nin akademik anlamda literatüre girmesini, ulusal ve uluslararası araştırmacılar için bir yol açılmasını istemiştir.

1.1. Türk Tarih Kongresi

1932 yılında toplanan I. Tarih Kongresi, Afet İnan'ın Türk Tarih Tezi'nin resmi bir görevlisi rolünde bildirisini sunmasıyla başlamıştır. Asıl amacı, uluslararası bir statüde kabul edilecek olan bir Türk Kimliği'dir. Bu kimliğin, tarihsel perspektif açısıyla, zengin bir kültürel geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktır. Bu kimliği, inşa ederken yalnız Osmanlı siyasi olgusundan değil; Anadolu Beylikleri, Büyük Selçuklu Devleti ve İslam Öncesi Türk Devletlerine kadar bir bütün halinde incelemektir. I. Tarih Kongresi'ne katılan Sadri Maksudi Arsal ise *Tarihin Âmilleri* adlı bildirisinde, Fransa'nın ve Almanya'nın tarihçilik anlayışının ve tarih felsefesinin yanında dini tarih yazımının yerine tarihi, felsefi noktalarının çıkış noktası olarak kabul edilmesini önermiştir. Yusuf Akçura ise, *Tarihin Usulleri Ve Kaynakları* hakkında bir bildiri sunmuştur. Akçura; 18. Yüzyıldan itibaren 20. Yüzyılın başlarına kadar tarih yazımının geçirdiği evrelerden, bu yazım aşamalarında tarihçilerin kullandığı yöntemlerden, tarihçilerin almış olduğu eğitimlerden bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid Zamanı'nda ele alınan tarih yazılarının siyasi bir konjektör içermesinden dolayı bunu bir saptırma olarak değerlendirmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet'in tarihi araştırmalarının objektif bir şekilde kaynaklara değinmesi gerektiğini ve bunu ortaya çıkaracak eserlerin ulusal ve uluslararası matbuat ve eserlerde bilimsel olarak üretilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi'nin bilimsel bir ayağı olarak kabul edilmiş ve Türk tarihçiliği hakkında nasıl bir yol izlenmesi gerekliliğinden bahsedilerek yöntem ve usule yaklaşmak yerine ulusal kimliğin oluşmasında etkili olan tarih kavramı araştırılmıştır.

1.2. İkinci Türk Tarih Kongresi

20 Eylül 1937'de Dolmabahçe'de II. Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Uluslararası bir kongre olarak faaliyet göstermiştir. Kongrede, dil üzerinde yine birçok bildiri sunulmuştur.²⁷ I. ve II. Tarih Kongreleri, İlber Ortaylı'ya göre; 1930 yılında Türkiye'nin Batı karşısında bir tarih anlayışı ve tutum içinde olmadığını, tarihçiliğin bir tartışma ortamı olarak doğduğunu ve tarihçiliğin geliştiği bir dönem olmuştur. Avrupa tarihinden daha geri olsa da devlet eliyle totaliter bir kontrol kurulmadığını aktarmıştır.²⁸ 1930 yılında Türkiye'de tarih yazıcılığının Avrupa'daki gibi milliyetçi bir yapıdan ziyade resmi bir ideoloji olarak herkes tarafından kabul edilebilir bir dayanak oluşturması sağlanmak istenmekteydi. Yeterli bir örgütlenme ile birlikte toplumsal bir bütünlük aracı olarak kullanmak isteyen tarihçilik, Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarında ideolojik bir denetim kurmuşsa da Yükseköğretim Kurumlarında bağımsız araştırmalara yer verilmiştir. Yayın merkezleri üzerine ayrı bir denetim de kurulmamıştır. Bu dönemde tarihçilerin yazmış olduğu eserlerde ön plana çıkan mesaj; dünya tarihinde Türklerin, Avrupalı merkantilist bakış açısının dışında, kültürel gelişim katkısının Avrupalı devletlere nazaran küçümsenemeyecek kadar fazla olduğu adeta bir savunma şeklinde yazılmıştır. Bu araştırmaları bütün toplum tarafından ulaştırabilecek kitle iletişim aracı ise yalnızca gazete ve dergilerdir. İlk nüfus sayımında 13 milyon nüfusu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kitlesel iletişim araçları da oldukça zayıftı. Herkese ulaşılacak esas nokta ise yalnızca matbuat idi. Millî Mücadele döneminde sık sık buna vurgu yapan Mustafa Kemal Paşa, yine Türk Tarihi'ni temellendirmek için bu yolu tercih etmiştir. Ankara Dil Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıyla birlikte

²⁷ Muzaffer Göker, "İkinci Türk Tarih Kongresi", Belleten Dergisi, c. II/ sy. 5-6 (1938), s. 1-4.

²⁸ İlber Ortaylı, Gelenekten Geleceğe, Osmanlıların Tarih Yazıcılığı, Hil Yayınları, İstanbul 1982, 1. bs., s. 43-48.

yurt dışına öğrenciler gönderilse de sosyal bilim alanlarında yapılan önemli çalışmalar olsa da bu çalışmaların halk tarafından duyurulması için 1937 yılında resmi olarak Belleten Dergisi kurulmuştur.

2. Belleten Dergisi

Türk Tarih-i Tetkik Cemiyeti'nin 1935 yılında ismi değişerek Türk Tarih Kurumu olan ve yayın organı 1937'de kurulan Belleten Dergisi, tarih kurumunun resmi yayın organıdır. Belleten Dergisi'nin adı Atatürk tarafından konmuş olup; “Güneş-Dil Teorisi”nin esaslarına dayanılarak Fransızca'daki “bulletin” kelimesinin aslının belleten olduğu kabul edildi ve “bildiren, öğreten, zihne koyan” anlamlarındaki kelimenin derginin adı olması uygun görüldü.”²⁹ 1937'de çıkan ilk sayıda derginin amacı şöyle ortaya konmuştur: Tetkikler ve vesikalar, kitabeler, ilim haberleri, önemli insanların biyografisi ve ayriyeten Osmanlı tarihi vesikaları, metinleri, kanunnameleri ve önemli fermanları, tenkitli ve mukayeseli olarak ele alınıp neşr edilecektir. Belleten, 1983 yılına kadar tek sorumlu olarak Türk Tarih Kurumu'nun genel sekreteri Uluğ İğdemir tarafından yönetilmiştir. Ve bu onun Belleten Dergisi'ni düzenli bir şekilde çıkartmasına vesile olmuştur. 1983 yılında ise derginin idareciliği, Yaşar Yücel'e verilmiştir. Belleten Dergisi'nin günümüze kadar basılan 302 sayısı vardır. Bu 302 sayıda, her seferinde önemli tarihçiler, eski çağdan günümüz tarihine kadar önemli makaleleriyle yer almıştır. Türk Tarihi'nin bütün alanları ile birlikte her kuşaktan Avrupa ve Orta Asya'dan önemli bilim insanları bu dergide makaleler yayımlamıştır. Yine Türk İslam Tarihi hakkında da birçok tarihçi buralarda makaleler yayımlamış; Belleten Dergisi, Türk Tarihçiliği açısından devlet eliyle kurulmuş ve uluslararası bir statüye kavuşan en önemli kaynak eserdir. Belleten Dergisi'nin içeriği ise şu şekildedir:

2.1. Eski Çağ Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu dönemde tarihçilerin yazmış olduğu eserlerde ön plana çıkan mesaj; dünya tarihinde Türklerin, Avrupalı merkantilist bakış açısının dışında, kültürel gelişim katkısının Avrupalı devletlere nazaran küçümsenemeyecek kadar fazla olduğu adeta bir savunma şeklinde yazılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle Eski Çağ araştırmaları oldukça önemli bir yer tutmuştur. Arkeolojik kazılar ve bulgular devlet tarafından desteklenmiştir. Halkın ilgisini yüksek tutabilmek içinse; bulunan arkeolojik kazılar müzelerde sergilenerek, devlet ricalinin bu müzelere sık sık geziler düzenlemesi ile birlikte toplumun Eski Çağ'a olan ilgi ve alakasını da yükseltmeye çalışmıştır. Bu çerçevede özellikle hümanizma hareketlerinin de etkisiyle, Eski Çağ kavramları giderek önemini arttırmıştır. Mezopotamya'da dillerin çözümlenmesi ile birlikte Eski Çağ alanı altın çağını yaşamış; medeniyetlerin kültür çerçeveleri neticesinde Ön Asya uygarlıkları, Eski Çağ uygarlıklarının Avrupa'ya etkisi ve katkısının neler olduğu tespit edilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde Türk Tarihçiliğinde, özellikle Avrupa'daki gelişen Hitit Uygarlığı makaleleri çerçevesinde Hititlerin dini törenlerinin, sosyal hayatlarının ve tıp alanındaki gelişmelerin neler olduğu yazılmaya başlanmıştır. Bu alanda Belleten Dergisi'nin sayılarında, Ahmet Ünal'ın *Hitit Tıbbına Ana Hatları* adlı makalesinde şunları aktarmaktadır: Hititlerde bir tıbbi olanağın gelişmediği, dünya tıp bilimine hiçbir katkısı olmadığı iddialarına karşılık olarak; Hititlerin toplumda rastladıkları hastalıklar karşısında, bir dizi geleneksel tedavi yöntemlerini kullandıkları ve bu tedavi yöntemlerinin de sistematik ve düzenli bir şekilde devam ettiği yorumlarını eklemektedir.³⁰ Belleten Dergisi'nin büyük bir kısmında Hititler üzerine makaleler yer almaktadır. Hitit kaynaklarında, hâkimiyet kurma girişimleri ve atıkları temeller kronolojik olarak izah edilmektedir.³¹ Lidyalılar, Urartular, Frigler ile ilgili Belleten'de Eski Çağ üzerine yapılan araştırmalarda bulunan arkeolojik buluntular üzerine bir dizi hipotezler oluşturulmuştur.³²

²⁹ Semavi Eyice, “Belleten”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. V (1992), s. 424.

³⁰ Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Anahatları”, Belleten Dergisi, c. XLIV/ sy. 175 (1980), s. 475-495.

³¹ Hienrich Otten, “Hitit Tarihinin Kaynakları Ve Eski Doğu Kronolojisi”, çev. Hayri Ertem, Belleten Dergisi, c. XXXIII/ sy. 131 (1969), s. 359-369.

³² Kemal Balkan, “Urartuların Kökeni Ve Dilleri”, Belleten Dergisi, c. XLVIII/ sy. 191-192 (1984), s. 513-521.

Belleten Dergisi'nin ilk yazılarında ise özellikle Avrupa'da çıkan kamusal alanda cinsiyet yaklaşımı ve kadının toplumdaki yeri çalışmaları Eski Çağ'a kadar dayandırılmıştır. Anadolu'daki uygarlıkların ve devletlerin içerisinde kadının rolü ve efektif yaşayışı hakkında düşünceler paylaşılmıştır. Anadolu'da kadının, erkek kadar hayata girdiği özellikle; Hitit Devleti'nde sosyal yaşamda birçok hakka eriştiği, Germen kavimlerinin aksine Anadolu'da kadın erkek eşitliği çerçevesinde bir hayat sürdüğü iddia edilerek ön plana çıkmıştır.³³ Türk Tarih Tezi'nin de ilan edilmesi ve dünyada popüler olan Eski Çağ araştırmalarının devam etmesi ile Belleten Dergisi'nin yayın hayatının ilk çeyreğinde eskiçağ araştırmaları oldukça büyük önem arz etmiştir. Özellikle Anadolu'da yaşayan kavimlerin Türk kültürüne bağlantılı bir şekilde incelenmeye çalışılması, bu dönemdeki tarihçiliğin siyasal bağlarını da ortaya koymaktadır. Belleten Dergisi tarafından yayımlanan bir diğer makalede ise, Hititlerdeki sosyal hayat ve inanç konulu çalışma ile birlikte; Hititlerde Güneş Kursu figürünün önemi keşfedilmiş ayrıca askeri fermanlar ve destanlar incelenmeye çalışılmıştır.³⁴

Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinin ortak bir kültürel noktada birleştirilmek isteği bu dönem metinlerinde açıkça ortaya çıkmıştır. Emin Bilgiç Çivi ele aldığı yazıda, iktisat metinleri üzerine yapmış olduğu incelemesinde geçmişten günümüze kadar gelen kavramlar arasında bir bağdaşım kurmaya çalışmıştır.³⁵

2.2. Orta Asya Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türk Tarih Tezi'nin ortaya atmış olduğu hipoteze göre dünya kültürünün merkezi Anadolu idi. Özellikle Almanya'dan göçen bilim insanlarının İstanbul Üniversitesi ve Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde yaptıkları yoğun çalışmalar sonucunda Türk kültürüne dair birçok makaleler yayınlamıştır. Prof. Dr. Wolfram Eberhard uluslararası çapta makaleler yayımlayarak Çin dili ile Türkçe arasındaki benzerlikleri biçimsel olarak değerlendirmiş; ayrıyeten devletlerin idari şeması üzerinden karşılıklı olarak yönetici ve yönetilenler hakkında benzer ve farklı yönlerine değinmiş, Türklerin tüm hükümdarlarının Çin kökenli olmasına karşı çıkmıştır.³⁶ Bu dönemde ele alınan diğer makalelerde ise Türk kültürünün ekonomik yapısı hakkında, coğrafyanın izin verdiği ölçüde yapılan ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinin devlet ekonomisindeki yerine; toplumsal sınıflaşma, toplumsal sınıf ve bu sınıf içerisinde Avrupa'nın aksine bir köle sınıfının bulunmaması ve yapılan mimari çalışmalarla ilgili makaleler ele alınmıştır.³⁷ Osmanlı Devleti üzerine ise Osmanlı'nın soy şeceresinde Kayı boyunun Orta Asya'dan göçtüğüne dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır.³⁸ Dönemin önemli Türkologlarından biri olan Zeki Velidi Togan³⁹, Belleten Dergisi'nde birçok yazı yayımlamıştır. Fuat Köprülü ise bu konu hakkında Uran kabilesi perspektifinde değerlendirilmiştir. Uran kabilesinin, Harzemşah Devleti üzerindeki siyasi rolü ve etnik yapısı hakkında Çin kaynaklarında geçen kabile olabileceği üzerine durarak açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁰ Bu dönemdeki bir diğer tartışmalı konu ise dindir. Türklerin eski din inancında Şamanizm'in Gök Tanrı inancı içerisindeki durumu ve işleyişinin toplum dinini nasıl etkilediğinden bahsederek Türklerin eskiden de saygın ve üstün bir din anlayışı olduğu vurgusu yapılmıştır. Burada 1943'te Fuat Köprülü'nün Uran Kabilesi'ne değinmesinden sonra, 1944'de ise Abdulkadir İnan'ın "*Ongutlar Menşei ve Meselesi*" adlı çalışmasında bunlara geniş bir

³³ Firuzan Kınal, "Eski Anadolu'da Kadının Mevki", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 79 (1956), s. 355-366.

³⁴ Ekrem Akurgal, "Hattiler, Hititler Ve Güneş Kursu", Belleten Dergisi, c. XLI/ sy. 162 (1977), s. 419-421.

³⁵ Emin Bilgiç, "Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde Faiz Meselesi", Belleten Dergisi, c. XV/ sy. 59 (1951), s. 339-340.

³⁶ Wolfram Eberhard, "Kay'lar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülahazalar", Belleten Dergisi, c. VIII/ sy. 32 (1944), s. 567-588.

³⁷ Wolfram Eberhard, "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler:1 Toba'ların Hayvancılığı", Belleten Dergisi, c. IX/ sy. 36 (1945), s. 485-496.

³⁸ M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", Belleten Dergisi, c. VII/ sy.28 (1943), s. 219-312.

³⁹ Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970): Türkolog, tarihçi ve siyasetçi. 1890 yılında Başkirt Özerk Cumhuriyeti'nde doğdu. Arapça, Farsça ve Rusça eğitimlerini kısa sürede tamamladı. 1917 Ekim İhtilali'yle birlikte bağımsız Başkirt Özerk Cumhuriyeti girişimlerinde bulundu. 1921'de Türkistan Millî Birliği'nin hareketine öncülük etti. Bir süre Türkiye'de çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Viyana'ya giderek 6 Haziran 1935'te İbn Fadlân Seyahatnamesi adlı doktorasını yazdı. Türk Tarihi ve İslâm Uygarlığı alanında sunduğu eserlerle tanınmış olan Zeki Velidi Togan'ın birçok önemli araştırmaları da çeşitli dergilerde yayımlanmıştır.

⁴⁰ M. Fuat Köprülü, "Türk Etnolojisine Ait Tarihi Notlar Uran Kabilesi", Belleten Dergisi, c. VII/ sy. 26 (1943), s. 227-243.

şekilde yer vermiştir.⁴¹ Bahattin Ögel ise, Uygur Türkleri ile ilk Toros boylarına yer vererek bir nevi Anadolu Türklüğü ile Orta Asya Türklüğünün benzer yönlerini vurgulamıştır.⁴² Belleten üzerine çıkan yayınları incelediğimiz zaman, özellikle 1950 yıllarına kadar gelen incelemelerde yine Türk Tarih Tezi'nden hareketle, ortaya çıkan hipotezlerin akademik bir şekilde değerlendirilerek ortaya konulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Özellikle Orta Asya'daki siyasi hayatın dışında Türklerin saf kökeni yaşayışı, literatürleri ve işleyiş olarak devlet idaresini nasıl gerçekleştirdikleri konusu ön plana çıkmıştır. Türklerin dünya kültürüne nasıl dâhil oldukları ön planda tutularak bu medeniyete yaptığı katkılar açıklanmıştır.

2.3. Selçuklu Devrine Ait Yapılan Çalışmalar

Diğer bir araştırılan alansa Selçuklu Devri'ydi. Özellikle Türklerin İslamiyet'e geçişinden itibaren gelişen yeni kültürel çevrede Türkler, İran ve Arap kültürünün de etkisi ile harmanlanmış bir sosyal yapıya dönüşmüş ve bu yapı içerisinde birçok unsuru bulundurarak (Eskiden gelen Türk gelenekleri İran ve Arap etkisi aynı zamanda Hudut'ta bulunan Bizans'ın içerisindeki toplumların kültürü) kültürlerden etkilenmiştir. Türk Tarih Tezi çerçevesinde, Anadolu kültürünün ön plana çıkan oluşumunda Selçukluların da etkisi göz ardı edilmemekte idi. Bunun için, özellikle İbrahim Kafesoğlu'nun Belleten'de ele almış olduğu Selçuklu tarih yazıcılığı, Selçuklu Tarihi ve Selçuklu Devleti'nin sosyal ve idari yapısındaki gelişmelerle birlikte bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Fuat Köprülü ise Selçuklu Devri'nde Anadolu Türk Medeniyeti adı altında ve Anadolu'da İslamiyet üzerine yazdığı eserlerde, Anadolu'nun Türkler tarafından inşa edilerek bir istikrar çerçevesinde gerek mimari gelişmelerinde gerekse siyasi bir istikrara kavuşmasında Anadolu'ya Türk kültürünün egemen olduğunu belirtmiştir. Daha sonra, Fuat Köprülü devrin edebiyatı üzerinde de araştırmalar yaparak, Selçuklu Devleti'nin tasavvuf geleneğinin de etkisi ile ön plana çıkaran ruhuna ve toplumun bakış açısı bağlamında Anadolu insanının eriştiği düşünce seviyesine de dikkat çekmiştir. Fuat Köprülü, Batılı Tarihçilerin kaynak mevzusuna oldukça dar bir şekilde baktığını ve aynı zamanda kaynakları yeteri kadar irdelemedikleri için Anadolu kültürü hakkındaki görüşlerinin oldukça yetersiz ve eksik olduğunu dile getirmiştir.⁴³ Bu görüşünü ise yalnız diplomatik vesikalarla değil; Anadolu'da kullanılan sikkelerden bırakılan kitabelere, camilerdeki eserlerden mezar taşlarına kadar derin bir inceleme yaparak 13. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'nun tarihinin aydınlatmaya çalışmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse; Fuat Köprülü, Selçuklu tarihçiliğini Batı tarzı araştırma yöntemleri ile tetkik ederek kendisinden sonra gelecek yeni tarihçiler için yeni bir yol açmıştır.⁴⁴ 13. asırda Türkiye'nin iktisadi yapısından, memleketin içindeki durumdan, Moğol baskısının Anadolu üzerine etkisinden ve devletin içinde yaşadığı durumlardan söz eden bir diğer araştırmacı Osman Turan⁴⁵'dir. Osman Turan, Selçuklu Tarihi hakkında hem kervansarayları hem dönemin vakıf üyelerini inceleyerek aynı zamanda Selçuklu hukuki yönlerini de ele alarak; toprak mülkiyeti ve vergi sistemine açıklık getirmiş; Selçuklu Tarihi metodolojisi ve yaklaşımları üzerine çalışmalar yapmıştır.⁴⁶ Yine bu dönemde Selçuklu tarihi üzerine ön plana çıkan bir diğer isim Altay Köymen⁴⁷'dir. Melikşah üzerine

⁴¹ Abdulkadir İnan, "Ongutların Menşei Meselesi", Belleten Dergisi, c. VIII/ sy. 31 (1944), s. 453-456.

⁴² Bahattin Ögel, "İlk Töles Boyları Uğur, Ting-ing Ve Kao-cheler", Belleten Dergisi, c. XII/ sy. 48 (1948), s. 795- 831.

⁴³ M. Fuat Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", Belleten Dergisi, c. VII/ sy. 27 (1943), s. 379-521.

⁴⁴ Halil Berktaş, Cumhuriyet İdeolojisi Ve Fuat Köprülü, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, 1. bs., s. 19-22.

⁴⁵ Osman Turan (1914-1978): Trabzon'da dünyaya geldi. Tarih Bölümünden 1940 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye'nin tarih alanında yapılan ilk doktora çalışması olan On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni M. Fuat Köprülü'nün danışmanlığında tamamlamıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca kaynaklarını inceleyerek Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar çalışmasıyla 1943 yılında doçent oldu. Avrupa'da çeşitli çalışmalar yapan Osman Turan, 1951 yılında profesör oldu. Siyasetteki başarılarının yanı sıra Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Selçuklular ve İslâmiyet ve Belleten Dergisi gibi birçok dergide makaleleri yayımlamıştır.

⁴⁶ Osman Turan, "Türkiye Selçuklu Toprak Hukuku Miri Topraklar Ve Hususi Mülkiyet Şekilleri", Belleten Dergisi, c. XII/ sy. 47 (1948), s. 549-574.

⁴⁷ Mehmet Altay Köymen (1916-1993): Ankara dünyaya geldi. Araştırmacı, profesör, tarihçi. 1940 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun oldu. İbrâhim'in Târîh-i Kırmân adlı eser incelemeleri üzerine doktorasını tamamladı. Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan olarak göreve başladı. Almanya, Fransa ve İngiltere'de araştırmalarını tamamlayıp 1958 yılında profesör oldu. İslâm ve Türk tarihi dersleri verdi. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Tuğrul Bey ve Zamanı önemli eserleri arasındadır.

yaptığı araştırmaları ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik politikaları, Selçuklu ordusunun çağdaş olan diğer ordularla mukayeseli bir şekilde incelediği yazıları *Belleten Dergisi*'nde yer almıştır.⁴⁸

2.4. Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Üzere Çalışmalar

Bir diğer araştırma konusu ise, Osmanlı Tarihi'dir. Osmanlı Tarihi, genellikle tarih yazıcılığı olarak geçmişten gelen metotla yazıldığından dolayı, Batı ilmi karşısındaki görüşler üzerine bir varlık gösterememiştir. II. Meşrutiyet'ten bu yana gelişen Osmanlı Tarihçiliği, Cumhuriyet'e bıraktığı miras üzerinde yeniden inşa edilerek oryantalist bakış açısı karşısındaki boşlukları ve yanlışları ile ilgili makaleler yazılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Tarihi araştırmaları üç farklı aşamada gelişmiştir. İlk olarak kuruluş devri Osmanlı Devleti'nin kim tarafından veya nasıl kurulduğu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktaydı, diğer bir husus ise Osmanlı Devleti'nin siyasal gelişmeler üzerine konuşmaları ile ilgili yaşamış olduğu ilişkilerdi. Üzerine durulan diğer bir nokta ise devletin kurum ve kuruluşlarının gösterdiği faaliyet yapısıyla hangi devletin sürekliliği olacak şekilde devam ettiği üzerine tartışmalar yapılmaktaydı. *Belleten*'e bakıp yazanları incelediğimiz zaman yalnızca yerli araştırmacılarımız değil Osmanlı Tarihi üzerine önemli yazılar yazmış olan Franz Babinger'in de makaleler yayımladığını görmekteyiz. Özellikle *Fatih Sultan Mehmet ve İtalya* makalesinde Osmanlı Devleti'nin bulunmuş olduğu düşünce yapısının askeri ve siyasi olarak ne tür sonuçları da olduğunu ele alarak; Osmanlı medeniyetinin basit bir barbar kavim olarak nitelendirilmesine karşı çıkmıştır.⁴⁹ Selahattin Tansel, bu dönemde Osmanlı-Prusya münasebetlerini inceleyerek bu iki devlet arasındaki gelişmelerin III. Mustafa ve Koca Ragıp Paşa üzerine etkisi ile ilgili değerlendirmelere yer vermiştir.⁵⁰ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, İngiliz Osmanlı münasebetler alıcısındaki yazısıyla Osmanlı-İngiliz ilişkilerini ekonomik boyutta değerlendirilmiştir. Halil Berktaş ise, Osmanlı tarih yazıcılığının Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarını incelemiş olup Türk tarihçiliğinin Osmanlı Tarih yazıcılığı üzerine çeşitli eleştirilerde bulunmuştur.⁵¹ Osmanlı Tarihi üzerine araştırma yapan Halil İnalçık ise, önemli konuları *Belleten Dergisi*'nde yayımlamıştır. Devletin yalnız kara üzerinde değil, deniz üzerindeki faaliyetlerine de değinen İnalçık, kendi doğup büyüdüğü memleketi olan Kırım üzerine tahlillere başlamıştır. Daha sonra Osmanlı Rus ilişkilerine, Osmanlı donanmasına ve Osmanlı'da Balkan ayaklanması sırasında; Bulgar, Sırp ve Yunanlıların yaşanmış oldukları ayrıştırma hareketlerini Panslavizm politikası çerçevesinde değerlendirerek Osmanlı'daki iç siyasal gelişmeleri derin bir şekilde yayımlamıştır.⁵² Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilat yapısı, Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı ve devletin bu teşkilatlar arasındaki bağlantıları, destekleri ve bazen de aralarındaki mücadeleler; Uzunçarşılı, Köprülü, Musa Çadırcı⁵³, Tayyip Gökbilgin⁵⁴ gibi dönemin önemli tarihçileri tarafından makale olarak ele alınmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet'in temel dinamikleri olan Atatürk İnkılapları, tarihi araştırmaları için ilgi odağı olmuştur. Atatürk dönemi, yaşanmakta olan inkılapların dönemidir. Her geçiş döneminde olduğu gibi Atatürk döneminde de Cumhuriyet Dönemi Tarihçiliği, geçmişi yererken Atatürk

⁴⁸ M. Altay Köymen, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları I. Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah Devrine Ait Bir Eser Münasebetiyle", *Belleten Dergisi*, c. XVII/ sy. 68 (1953), s. 557-604.

⁴⁹ Franz Babinger, "Fatih Sultan Mehmet Ve İtalya", çev. Bekir Sıtkı Baykal, *Belleten Dergisi*, c. XVII/ sy. 65 (1953), s. 41-82.

⁵⁰ Selahattin Tansel, "Büyük Friedrich Devri'nde Osmanlı-Prusya Münasebetleri", *Belleten Dergisi*, c. X/ sy. 37 (1946), s. 133-165.

⁵¹ Daha geniş bilgi için bkz: Halil Berktaş, "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. IX (1985), s. 2468-70.

⁵² Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten Dergisi*, c. XII/ sy. 46 (1948), s. 349-402.

⁵³ Daha geniş bilgi için bkz: Musa Çadırcı, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedid Ortasının Teşili ve "Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi"', *Belleten Dergisi*, c. XXXVI/ sy. 141 (1972), s. 1-13; "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Belleten Dergisi*, c. LII/ sy. 203 (1988), s. 601-626; "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Belleten Dergisi*, c. LIII/ sy. 206 (1989), s. 237-258; "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten Dergisi*, c. XXXIV/ sy. 135 (1970), s. 409-420.

⁵⁴ Daha geniş bilgi için bkz: Tayyip Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları", *Belleten Dergisi*, c. XX/ sy. 78 (1956), s. 247-294; "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine Ve Teşkilatına Etkileri", *Belleten Dergisi*, c. XXXI/ sy. 121 (1967), s. 93-111.

devrimlerini destekleyecek bir şekilde gelişmiştir. Atatürk'ün ele almış olduğu her konunun tarihi bir perspektif penceresinden değerlendirerek yaklaşımı, onun tarihe ve tarihçiliğe karşı duymuş olduğu ilgi ve yeni kurulan Cumhuriyet'in vermiş olduğu destekten dolayı ele alınan makalelerin geneline bir övgü söz konusudur.⁵⁵ Atatürk'ün şahsi fikirleri veya yapmış olduğu inkılaplar yazılarda, birçoğu *Belleten Dergisi*'nde içerik olarak yer almıştır. Özellikle İstibdat Dönemi'nden itibaren gelişen baskı, sansür ve uygulamaların; I. Dünya Harbi'nde alınan yanlış kararların neticesinde geriledikten sonra Kurtuluş Mücadelesi övgüler ve methiyeler dizilerek ele alınmıştır.⁵⁶

Cumhuriyet Dönemi'ndeki araştırmalar, *Belleten Dergisi*'nde ilk dönemlerde dönemin siyasi yapısı ve düşüncesi üzerinde oldukça etkili bir şekilde hissedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ulus-devlet modelinin geçişi esnasında gerçekleşen bütün inkılaplar, Cumhuriyet Tarihi ile iç içe olduğu için tarih yazıcılığı, yapılan inkılapların meşru bir zeminini de oluşturmak gayesi içerisinde meydana getirilmiştir. *Belleten*'de yazılan Cumhuriyet ve İnkılâp başlıklı makalelerde başlangıç noktası olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı kabul edilir. Ülkenin içinde bulunmuş olduğu işgallerden ve siyasi, askeri, idari yanlışlardan bahsedilerek; 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Tarihi incelenmiştir. Bu dönemde ele alınan kaynakların daha iyi anlaşılabilmesi için makaleleri yazan insanların yaklaşım biçimlerini, ortaya çıkardıkları eserlerin, kaynakların nasıl değerlendirildiğini ve bu kaynaklar çerçevesinde oluşturulan hipotezlerin değerlendirme aşamasını, tarih yazımı esnasında ortaya çıkan yöntem eksiklikleri de tespit edilerek; geniş bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Oluşan yeni kamuoyunda inkılaplar karşısında iki farklı düşünce ortaya çıkmıştır: Atatürk devrimlerini destekleyenler ve bu devrimlere karşı olanlar. Bu iki grup arasında Cumhuriyet Tarihi'ne bakış açısı oldukça farklılık göstermekte idi. Bundan dolayı bir kesim Cumhuriyet Tarihi konularına methiyeler düzerken, bir başka kesim ise Osmanlı Tarihini yücelterek inkılapları eleştirmekteydi. Bu dönemdeki diğer bir sorun ise kaynakların kullanımı ve erişimiydi. Ele alınan konuların belgeleri oldukça dağınık yerlerde ve farklı kişilerin envanterinde bulunmaktaydı. Bu belgelerin birçoğuna ise araştırmacılar ulaşamamakta veya devlet tarafından kapalı tutulmaktaydı.⁵⁷ Bu türden ele alınan eserlerin birçoğu ise yazarların kendilerini Millî Mücadele'nin en önemli şahsiyetiymiş gibi gösterme veya kendisini aklamaya yönelik olarak yazılmış yazılardı. Bu yüzden *Belleten*'de Cumhuriyet ile ilgili açıklanan konuların bilimsel bir temel dayanakları olduğu tartışmaya açıktır.

M. Altan Köymen; Atatürk İlkeleri ve İnkılâplarına dair yazılan eserleri şu şekilde ifade etmiştir: Ortaya çıkan makaleler ana fikir olarak kahramanın ve büyük adamların tarihidir. Yalnızca İnkılâp Tarihi'ni açıklamak açısından değil, Türk Tarihini anlamak, anlatmak ve açıklamak açısından da en uygun olan bakış açısının bu olduğunu savunmuştur.⁵⁸ Çünkü İnkılâp Tarihi'nin başkahramanı Atatürk'tür; Atatürk'ün faaliyetleridir. Şerafettin Turan'a göre, tarih araştırmalarında birçok farklı metot ve yaklaşım bulunmaktadır; jenerik, statik, komparatif metotlar üzerine durmuştur.⁵⁹ Konuyu başlangıcından itibaren o ana kadar ele alan jenerik metodun kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ve bu metoda mukayeseli bir şekilde yaklaşarak bunun sonucunda ortaya çıkan tarih ürünlerinin çok daha iyi bir şekilde anlaşıldığını vurgulamıştır.⁶⁰

Atatürk'ün şahsi ve fikir hayatını ele alan yazarların birçoğu onun yakın çevresinde ilişkilerde bulunduğu insanlardır. Falih Rıfık Atay⁶¹ *Çankaya* adlı kitabında Atatürk'e olan yakınlığından dolayı muhalif kesimlerce özellikle "dalkavuk" olarak adlandırıldığını ancak; kendi inanç ve duygularının Atatürk ile bire bir şekilde uyduğu için onun yanında olduğunu ve fikirlerinin en önemli savunucusu olarak var olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun⁶² da fikir hayatının bu şekilde olduğunu vurgulamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, yeni bir Cumhuriyet kurma fikrini kendisine ait bir geçmişle temellendirmiş; manastırdaki askeri yıllarına kadar indirgeyerek bu

⁵⁵ İsmet İnönü, "Devlet Kurucusu Atatürk", *Belleten Dergisi*, c. XXXIII/ sy. 129 (1969), s. 17-18.

⁵⁶ Cemal Enginsoy, "Atatürk Ve Devlet Adamı Atatürk (1881-1938)", *Belleten Dergisi*, c. XLVI/ sy. 181 (1982), s. 133-143.

⁵⁷ Zafer Toprak, "Yaşayan Türkologlar: Stanford Shaw ile Söyleşi", *Tarih Ve Toplum Dergisi*, sy. 76 (1990), s. 9-10.

⁵⁸ M. Altay Köymen, "Atatürk İlke Ve İnkılapları Nasıl Ele Alınmalıdır?", *Milli Kültür Dergisi*, sy. 43 (1983), s. 3-4.

⁵⁹ Şerafettin Turan, "Meseleler", *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi Ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, (1990) s. 183-190.

⁶⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk Ve İnkılâp", *Belleten Dergisi*, c. XLVII/ sy. 188 (1863), s. 893-902.

⁶¹ Türk gazeteci, yazar ve milletvekili aynı zamanda Atatürk'ü yakından tanıyan yakın arkadaşı olup Atatürk ile ilgili yazdığı anılarıyla ön plana çıkmıştır.

⁶² Atatürk ile yakınlığı bilinen ve eserlerinde sık sık Atatürk'e yer veren önemli bir Türk yazar ve diplomat.

düşünce yapısı içerisinde, içinde buldukları o anın geçmişe doğru bir okuması sağlanacak şekilde tarih yazımını gerçekleştirmiştir. Bunun bir diğer yansıması ise Afet İnan'ın yazılarında görülmektedir. Atatürk'ün fikir ve kültür üzerine düşünceleri bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nde temeli atılan yeni kültür ve düşünce; okumak, anlamlandırmak ve ortaya çıkan yeni mana çerçevesinde Batı tarzında düşünebilmeyi hedef olarak belirlemiştir.⁶³

Atatürk'ün daima tarihten ilham aldığı; herhangi bir meseleyi tarihi bir perspektiften değerlendirip mütalaa ederek bir sonuca vardığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilmekteydi. Atatürk'ün Türk Modernleşmesine verdiği önem herkes tarafından kabul görmüş ve bu modernleşme eğilimi çerçevesinde hiçbir yabancı devletin kabul edemeyeceği reformlar yapılarak muasır medeniyetler seviyesine çıkartan ve Atatürk çevresinde gelişen olaylar değerlendirilmiştir. Halil İnalçık bu konu hakkında Türkiye'nin modernleşmesinin geçmiş asırlarda başladığından söz eder; ancak Atatürk'ün radikalizm ve çok yönlü bir modernleşmeyi başlattığını, bu modernleşmede Atatürk İnkılapları'nın önemli bir ihtilal olduğunu söylemektedir.⁶⁴ Türk içtimai, maddi ve manevi medeniyetini, Batı medeniyeti tipine çevirmiştir. Türkiye'yi batılı milletlerle ortak bir paydada buluşturup entegre etmek için uğraşmıştır. İnalçık, Atatürk'ün devlet ve cemiyet hayatında mistik ve ilahi temellere dayanan her türlü düşünce yapısına son vererek modernleşmenin mümkün olacağına inanmaktaydı. İnalçık, Türkiye'nin günümüzde Batı karşısında hedeflenen seviyelere ulaşılmasının nedenini; Türkiye'deki rasyonel devletin Batıdakinden farklı bir şekilde ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Batıda uzun bir tekâmülün neticesinde toplumsal sınıflar arasında aşağıdan yukarıya doğru kitlesel bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise Osmanlı bakiyesinden kalan aydınların başlatmış olduğu bir zümre hareketi olarak yukarıdan gelmektedir.⁶⁵

Belleten'in ilk sayılarını incelediğimiz zaman İnkılaplar hakkında bütüncül bir yaklaşım görünmemekte, Atatürk'le ilgili şahsi hatıralar veya düşüncelerin ele alınış biçimi ciddi inceleme ve araştırma sonucunda değil; daha çok kişilerin bakış açısına göre meydana gelmekteydi. Belleten'de yayımlanan Kurtuluş Savaşı ile ilgili olan makalelerde ise mücadelenin doğuşu, Anadolu Halkı'nın vermiş olduğu destek, iç ve dış siyasette meydana gelen değişimler değerlendirerek yer almıştır. Kurtuluş Savaşı hakkında ele alınan makaleler genellikle; Yunan işgali, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Atatürk'ün göstermiş olduğu kararlılık ve duruş Türk Ulusunun azmi ve şerefi üzerinden popüler bir dil ile yazılmıştır. Kuvâ-yı Milliye bağımsızlık ve hürriyeti hâkim kılmak için ortaya çıktığını ve Türk Milleti'ne düşen vazifenin; millî bir devlet olarak yeni bir yapı oluşturulması gerektiği, bu yapı karşısında ise emperyalist sömürgecilere karşı bağımsızlık mücadelesinde olduğu değerlendirilmiştir.⁶⁶

Sonuç olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili ele alınan her bir konu Mustafa Kemal Atatürk çerçevesinde değerlendirilip; Osmanlı ile mukayese edilerek ortaya konmuştur. Yeni hedefin Batı tarzında idari, siyasi ve askeri alanda gelişmek olduğu ve bu gelişimi sağlamak içinse; modern eğitim anlayışına sahip laik bir eğitim sistemi çevresinde devlet idaresi kurulması istenmiştir. Bu yüzden tarihçilik alanında genel olarak meydana gelen bu değişimlerin nedenselliğinin haklı olduğunu ortaya çıkarmak üzere araştırmacılar tarafından birçok yazı kaleme alınmıştır.

Sonuç

Atatürk döneminde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Batılı anlamda birçok alanda İnkılaplar gerçekleştirmiştir. İnkılapların neticesinde tarih yazıcılığı da bundan etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalan tarih yazıcılığı padişahın yapmış olduğu faaliyetlerin belirli temellendirmeler ile (dini, şer'i ve örfi hükümlere göre) aktarılmasıyla sınırlıyken yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri sağlam bir şekilde, tarihi dayanaklar gösterilerek aktarılmak istenmiş, çalışmalara başlanmıştır. Bunun için de Batılı anlamda metod ve araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Bu bakış

⁶³ Afet İnan, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk Ve Kültür Meseleleri", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 80 (1956), s. 557-563.

⁶⁴ Halil İnalçık, "Atatürk Ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Belleten Dergisi, c. XXVII/ sy. 108 (1963), s. 625-632.

⁶⁵ Semavi Eyice, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", Belleten Dergisi, c. XXXII/ sy. 182 (1968), s. 509.526.

⁶⁶ Hikmet Bayur, "Kuvâ-yı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa İle İlgili Bazı Görüş Ve Davranışları", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 80 (1956), s. 659-699.

açılırlarıyla incelenen bilgiler çeşitli arşiv kaynaklarının dışında yabancı dilde kullanılan önemli eserler ve yabancı devletlerin arşiv kaynakları irdelenerek ele alınmıştır.

Yeni tarih yazıcılık anlayışına belirli bir alanda ulusal ve uluslararası tarih yazımında düzgün bir sistem içerisinde araştırmaların yer verilmesi için Belleten Dergisi oluşturulmuştur. Belleten Dergisi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya çıkarmış olduğu tarih tezleri çerçevesinde başlayan çalışmalar günümüze kadar Eskiçağ, Ortaçağ, Türk Tarihi gibi alanlarda yoğunlaşarak gelmiş, bu alanda önemli bilimsel makalelere yer verilmiştir. Yapılan çalışmalar özellikle ilk yıllarda Avrupa karşısında Türk Kimliği ve medeniyetinin varoluşunun temellendirilmesi üzerine yer almıştır.

Bu çalışmaların ışığında daha sonra yeni çalışmalarla ortaya çıkacak Orta Asya ve Anadolu Türklüğünün temelleri Mezopotamya ile ilişkilendirilip, Avrupa karşısındaki oryantalist bakış açısındaki yanlışlıkların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Araştırmaların neticesinde Avrupa'da yeni bir Türk imajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmalarda ise belge kritiği çok önem kazanmış, Avrupalı kaynaklar yerel kaynaklarla birlikte ilişkilendirilip değerlendirilmiş sonucunda; Türk tarihçiliği modern yazıma geçmiştir. Modern yazımın basın yoluyla en önemli etkileşimi ise Belleten Dergisi ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Ziya Gökalp, İbrahim Kafesoğlu, Zeki Velidi Togan gibi önemli Türkologların dışında Wolfram Eberhard gibi yabancı yazarların önemli yazıları Belleten Dergisi'nde yer almıştır. Bunun yanı sıra Afet İnan, Halil İnalçık, M. Altay Köymen, Abdülkadir İnan gibi önemli Türk yazarlar; Franz Babinger, Hienrich Otten gibi yabancı yazarlar da Belleten Dergisi'nde önemli yazılar yazmıştır.

Ulusal ve uluslararası kimliğin şekillenmesinde Türkler, Anadolu ve Orta Asya medeniyetlerine buldukları katkılar ve yapmış oldukları faaliyetler ile dünyanın ortak mirasına tarihi bir dayanak oluşturma aşamasında büyük bir önem taşımakta ve bu da Belleten Dergisi'nin ulusal kimliğin inşasındaki rolüne işaret etmektedir. Belleten Dergisi, günümüzde halen önemli akademik çalışmaların yayımlandığı bir dergi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçura Yusuf, "I. Türk Tarih Kongresi", Ülkü Halk Evleri Dergisi, c. I/ sy. 1 (1933), ss. 23-29.
- Akurgal Ekrem, "Hattiler, Hititler Ve Güneş Kursu", Belleten Dergisi, c. XLI/ sy. 162 (1977), ss. 419-421.
- Albayrak Nurettin, "Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası", TDV İslam Ansiklopedisi, c. VIII (1993), ss. 525-526.
- Arıkan Zeki, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. VI (1985), ss. 1584-1594.
- Avcı Cemal, "Türk Tarih Tezi Amacı, Uygulanışı Ve Sonuçları", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 2/ sy. 2 (2005), ss. 11-32.
- Babinger Franz, "Fatih Sultan Mehmet Ve İtalya", çev. Bekir Sıtkı Baykal, Belleten Dergisi, c. XVII/ sy. 65 (1953), ss. 41-82.
- Balkan Kemal, "Urartuların Kökeni Ve Dilleri", Belleten Dergisi, c. XLVIII/ sy. 191-192 (1984), ss. 513-521.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 1-15-19.
- Baykal Bekir Sıtkı, "Atatürk Ve İnkılâp", Belleten Dergisi, c. XLVII/ sy. 188 (1863), ss. 893-902.
- Bayur Hikmet, "Kuvâ-yı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa İle İlgili Bazı Görüş Ve Davranışları", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 80(1956), ss. 659-699.
- Berktaş Halil, Cumhuriyet İdeolojisi Ve Fuad Köprülü, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
- Berktaş Halil, "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. IX (1985), s. 2456-78.
- Bilgiç Emin, "Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde Faiz Meselesi", Belleten Dergisi, c. XV/ sy. 59 (1951), ss. 339-347.

- Cebesoy A. Fuat, Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul Ve Genç Subaylık Hatıraları, İnkılap Ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967.
- Çadircı Musa, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedid Ortasının Teşili ve "Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnamesi"', Belleten Dergisi, c. XXXVI/ sy. 141 (1972), ss. 1-13.
- Çadircı Musa, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", Belleten Dergisi, c. LII/ sy. 203 (1988), ss. 601-626.
- Çadircı Musa, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", Belleten Dergisi, c. LIII/ sy. 206 (1989), ss. 237-258.
- Çadircı Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten Dergisi, c. XXXIV/ sy. 135 (1970), ss. 409-420.
- Eberhard Wolfram, "Kay'lar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar", Belleten Dergisi, c. VIII/ sy. 32 (1944), ss. 567-588.
- Eberhard Wolfram, "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler:1 Toba'ların Hayvancılığı", Belleten Dergisi, c. IX/ sy. 36 (1945), ss. 485-496.
- Enginsoy Cemal, "Atatürk Ve Devlet Adamı Atatürk (1881-1938), Belleten Dergisi, c. XLVI/ sy. 181 (1982), ss. 133-143.
- Eyice Semavi, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", Belleten Dergisi, c. XXXII/ sy. 182 (1968), ss. 509-526.
- Eyice Semavi, "Belleten", TDV İslam Ansiklopedisi, c. V (1992), ss. 424-425.
- Gökbilgin Tayyib, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 78 (1956), ss. 247-294.
- Gökbilgin Tayyib, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine Ve Teşkilatına Etkileri", Belleten Dergisi, c. XXXI/ sy. 121 (1967), ss. 93-111.
- Göker Muzaffer, "İkinci Türk Tarih Kongresi", Belleten Dergisi, c. II/ sy. 5-6, ss. 1-4.
- Harp Mecmuası, sy. 1.
- İğdemir Uluğ, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, TTK Basımevi, Ankara 1973.
- İnalçık Halil, "Atatürk Ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Belleten Dergisi, c. XXVII/ sy. 108 (1963), ss. 625-632.
- İnalçık Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", Belleten Dergisi, c. XII/ sy. 46 (1948), ss. 349-402.
- İnalçık Halil, "Türk Tarihi Ve Atatürk'te Tarih Şuuru", Türk Kültürü Dergisi, c. I/ sy. 7 (1963), ss. 6-11.
- İnalçık Halil, Türklük Müslümanlık Ve Osmanlı Mirası, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016.
- İnan Abdulkadir, "Ongutların Menşei Meselesi", Belleten Dergisi, c. VIII/ sy. 31 (1944), ss. 453-456.
- İnan Afet, "Atatürk Ve Tarih Tezi", Belleten Dergisi, c. III/ sy. 10 (1939), ss. 243-246.
- İnan Afet, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", Belleten Dergisi, c. XXXV/ sy. 140 (1971), ss. 519-529.
- İnan Afet, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", Belleten Dergisi, c. XI/ sy. 42 (1947), ss. 173-179.
- İnan Afet, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk Ve Kültür Meseleleri", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 80 (1956), ss. 557-563.
- İnan Afet, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009.
- İnönü İsmet, "Devlet Kurucusu Atatürk", Belleten Dergisi, c. XXXIII/ sy. 129 (1969), ss. 1-19.
- Işık Hasan, "Muallim Cevdet'in Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Derslerinde Yerel Tarih Uygulamaları", Türk Tarihi Dergisi, Bahar (2020), ss. 189-208.
- Kafesoğlu İbrahim, "Tarihin Işığında Türk Milliyetçiliği", Türk Kültürü Dergisi, c. I/ sy. 2 (1962), ss. 1-5.
- Kafesoğlu İbrahim, "Ziya Gökalp'de Tarihçilik", Belleten Dergisi, c. XLVIII/ sy. 189-190 (1984), ss. 241-248.
- Kınal Firuzan, "Eski Anadolu'da Kadının Mevki", Belleten Dergisi, c. XX/ sy. 79 (1956), ss. 355-366.
- Kocabaşoğlu Uygur, Hürriyet'i Beklerken II. Meşrutiyet'in Basımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

- Köprülü M. Fuat, "Türk Etnolojisine Ait Tarihi Notlar Uran Kabilesi", Belleten Dergisi, c. VII/ sy. 26 (1943), ss. 227-243.
- Köprülü M. Fuat, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", Belleten Dergisi, c. VII/ sy. 27 (1943), ss. 379-521.
- Köprülü M. Fuat, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", Belleten Dergisi, c. VII/ sy. 28 (1943), ss. 219-312.
- Köymen M. Altay, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları I. Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah Devrine Ait Bir Eser Münasebetiyle", Belleten Dergisi, c. XVII/ sy. 68 (1953), ss. 557-604.
- Köymen M. Altay, "Atatürk İlke Ve İnkılapları Nasıl Ele Alınmalıdır?", Milli Kültür Dergisi, sy. 43 (1983), ss. 2-9.
- Ortaylı İlber, Gelenekten Geleceğe, Osmanlıların Tarih Yazıcılığı, Hil Yayınları, İstanbul 1982, ss. 43-51.
- Otten Hienrich, "Hitit Tarihinin Kaynakları Ve Eski Doğu Kronolojisi", çev. Hayri Ertem, Belleten Dergisi, c. XXXIII/ sy. 131 (1969), ss. 359-369.
- Ögel Bahattin, "İlk Töles Boyları Ugur, Ting-ing Ve Kao-cheler", Belleten Dergisi, c. XII/ sy. 48 (1948), ss. 795- 831.
- Özcan Abdülkadir, "Târîh-i Osmânî Encümeni", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XL (2011), ss. 83-86.
- Öztaş Sezai, "Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı Ve Tarih Öğretimi", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 2 (2009), ss. 94-107.
- Öztoprak İzzet, Türk Ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- Mahmut H. Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlarla Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri Ve Belleten", Belleten Dergisi, c. XLVII/ sy. 188 (1983), ss. 1207-1222.
- Tansel Selahattin, "Büyük Friedrich Devri'nde Osmanlı-Prusya Münasebetleri", Belleten Dergisi, c. X/ sy. 37 (1946), ss. 133-165.
- Toprak Zafer, Bu günün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si – La Turqie Kamaliste, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik, Editör: Bülent Özükan, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 176-181.
- Toprak Zafer, "Yaşayan Türkologlar: Stanford Shaw ile Söyleşi", Tarih Ve Toplum Dergisi, sy. 76 (1990), ss. 9-10.
- Topuz Hıfzı, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitapevi, Ankara 2003.
- Turan Osman, "Türkiye Selçuklu Toprak Hukuku Miri Topraklar Ve Hususi Mülkiyet Şekilleri", Belleten Dergisi, c. XII/ sy. 47 (1948), ss. 549-574.
- Turan Şerafettin, "Meseleler", Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi Ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, (1990) s. 183-190.
- Turan Şerafettin, "Tarih Ve Milli Oluş", Türk Kültürü Dergisi, c. I/ sy. 6 (1963), ss. 4-12.
- Ulu Cafer, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, c. X/ sy. 12 (2012), ss. 61-83.
- Ünal Ahmet, "Hitit Tıbbının Anahatları", Belleten Dergisi, c. XLIV/ sy. 175 (1980), ss. 475-495.

Ekler

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Atatürk ve Türk Tarih Kurumu Üyeleri, 8 Temmuz 1932, Marmara Köşkü, Ankara.

Kaynak: Fotoğraflarla Atatürk, ATESE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 238.

Fotoğraf 2: I. Atatürk ve Türk Tarih Kurultayı'na katılanlar, 9 Temmuz 1932, Ankara.

Kaynak: Fotoğraflarla Atatürk, ATESE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 238.

Fotoğraf 3: II: Türk Tarih Kongresi'nde Atatürk, Makbule Atadan, Sabiha Gökçen, Afet İnan, 1937.
Kaynak: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009, s. 272.

Fotoğraf 4: II. Türk Tarih Kongresi, Afet İnan, Dolmabahçe Sarayı, 1937.
Kaynak: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009, s. 273.

**Fotoğraf 5: II. Türk Tarih Kongresi, Atatürk'ün kendi isteği üzerine hazırlanan sergiyi incelerken.
Kaynak: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009, s. 274.**

**Fotoğraf 6: Atatürk'ün II. Türk Tarih Kongresine gelişi, Dolmabahçe Sarayı, 1937.
Kaynak: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2009, s. 277.**

Fotoğraf 7: II. Tarih Kongresi için hazırlanan sergi için hazırlık çalışmaları Afet İnan Ve Mimar Emin Onat, 1937.

Kaynak: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayınları, Yeni Baskı Hazırlayan: Arı İnan, Ankara 2009, s. 278.

ADORNO'DAN “YENİ SAĞ RADİKALİZM VEÇHELERİ” VE NEOFAŞİZMİN SACAYAKLARI*

Özgür YILMAZ**

Theodor W. Adorno'nun “Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?” başlığıyla Türkçe'ye çevrilen eseri Metis Yayınları tarafından 2020 yılında basıldı. Kitap 2020'de Türkçe'ye kazandırılmış olmasına rağmen, dünyanın içinde bulunduğu pandemi koşullarında yeterli ilgiyi görmedi. Oysa Adorno'nun 1950'lerin sonunda söyledikleri, 2020'li yıllara projeksiyon tutacak nitelikte...

Kitap, aslında Adorno'nun biri 1967'de (“Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri”), diğeri 1959'da (“Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?”) yapmış olduğu iki konferans konuşmasından oluşmakta. Kitabın giriş kısmında editör tarafından da dikkat çekildiği üzere “belli başlı pasajları güncel gelişmelerin bir yorumu olarak” okumak mümkün (Weiss, 2020, s. 11). Bu tanıtım yazısında güncel gelişmeleri yorumlamaya imkân veren bu pasajlara, Adorno'nun yaptığı konuşmalara referansla dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Bunun ardından kitabın bıraktığı izlenimlerden yola çıkılarak, günümüze dair tespitlerde bulunulacaktır.

Adorno, 1945'te kaybeden Nazilerin, yeniden güç kazanarak neo-Nazi tehlikesi yarattığına dikkat çeker: Dinleyicilerine, “1964'te kurulan ve sağ cenahın koalisyon hareketi olarak hiç azımsanmayacak derecede rağbet gören NPD'nin¹ Almanya Federal Cumhuriyeti'nde yükselişe geçişini” açıklamaya çalışmıştır (Weiss, 2020, s. 12). Yani, “Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri” konuşmasının bağlamını oluşturan şey aşırı sağın yeniden güç kazandığı konjonktürdür. 1960'lı yıllar aynı zamanda dünyada “yeni bir tip sağcılık” tartışmalarının yaşandığı zaman dilimidir. Adorno, bu yeni tip sağcılığın “faşizmi olgunlaştıran toplumsal önkoşulların hâlâ geçerli olmasıyla” birlikte açıklanması gerektiğini belirtir (2020, s. 31). Faşizmin belirleyiciliğinin devam ettiğine dair yapılan bu tespit oldukça erken tarihte yapılmıştır. Adorno, neofaşist hareketlenmelerin güçlenmesi için gereken önkoşulların doğrudan siyasal düzlemde olmasa da toplumsal alanda devam ettiği fikrinden yola çıktığını dile getirir (Adorno, 2020, s. 31). Bu noktada neofaşist hareketlenmelerin güç kazanmaya başlamasını ekonomik kriz teziyle temellendirir. Bunu yaparken, teknolojik gelişmenin yol açabileceği potansiyel işsizlik ve işsizler, otomasyon çağı gibi kavramlara dikkat çeker (Adorno, 2020, s. 32).

Adorno'nun faşizmin ivme kazanmasına yönelik yaptığı tespitlerden biri de propaganda aygıtına yöneliktir. Neofaşist hareketlerin, klasik faşistlerden propaganda anlamında ciddi bir birikimi devraldıklarını dile getiren Adorno (2020, s. 37-39) bir diğer mirasın ise “toplumsal çöküş” ve “yıkım arzusu” olduğunu ifade etmektedir. Propaganda çalışması, antikomünist bir histeri ve anti-entelektüalizm üzerine kuruludur –Adorno (2020, s. 43-44)'ya göre bunun gerekçesi artık doğrudan antisemitizm yapılamamasından ötürüdür. Burada dikkati çeken bir diğer nokta, Adorno'nun

* Adorno, T. W. (2020). Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?. (Çev. Şeyda Öztürk ve Tarhan Onur). Metis Yayınları: İstanbul.

** İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Doktora Programı öğrencisi, e-mail: ozguryilmaz955@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3020-8550>

¹ Almanya Ulusal Demokratik Partisi.

propagandayı otoriteren kişilik modeliyle ilişkilendirmesidir. *Führerprinzip* olarak anılan bu şef kültü, lideri her şeyin üstünde tutar; toplumun her düzeyinde gerek ekonomide gerek siyasette kendini şefe feda etmeyen faşist bir örgütlenme yoktur (Michel, 2017, s. 10). Adorno (2020, s. 45), özellikle entelektüeller arasındaki entelektüel karşıtlığına yol açanın “Almanca konuşulan ülkelerde hüküm süren varoluşçuluk felsefesinin o zehirlenmiş atmosferi” olduğunu söyleyerek, bu sorunu felsefi bir temel etrafında konumlandırır. Propagandanın temelini oluşturan bir diğer ilke olan antikomünizmi ise, materyalizm karşıtlığıyla temellendirir. Bu materyalizm karşıtlığı kendini kâr ve maddi imtiyaz edinme arayışı şeklinde sunulur ki, bu sunum materyalist tarih kuramının tahrif edilmesine yol açar (Adorno, 2020, s. 43).

Propaganda aygıtının bu ilkesi klasik faşizmle ortaktır; farklı olan noktası ise propaganda süreçlerinde temeli oluşturanın artık milliyetçilik olmamasıdır. Artık geçer akçe “alerjik noktalar” olmuştur (Adorno, 2020, s. 49-52). Bu alerjik noktalardan biri bugüne de yansıyan “göçmen karşıtı ırkçılık”tır (Griffin, 2014, s. 11). Adorno'nun yine erkenden dikkati çektiği bir olgu, “yeni sağ” olarak tanımlanan hareketlerin programsızlığıdır. Bunu bir örnekle açıklar:

“Geçenlerde Almanya’da büyük bir medya iletişim kurumu bazı NPD liderleriyle görüşerek ne tür somut önerileri olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştı. Bu görüşmede elde edilen tek somut öneri, bence çok da anlamlı bir şekilde, şu oldu: Taksi şoförlerinin katilleri için idam cezasının tekrar yürürlüğe sokulması” (Adorno, 2020, s. 53).

Taksi şoförleri ile sağ hareketlerin ilişkisi her ne kadar tesadüfi olsa da Adorno'nun programsızlığa çektiği bu dikkat popülizm üzerine yapılan çalışmalarda oldukça sık kullanılan bir olgudur. Bugünkü sağ hareketler incelendiğinde, somut bir siyasal programdan yoksun oldukları görülecektir. Bu programsızlık da aslında faşistlerden kalma bir popülist yöntem olarak okunabilir (Fassin, 2018, s. 23).

Adorno'nun altını çizdiği tartışmalardan bir diğeri nasyonal sosyalizmin “sağlıklı köken öğretisi”dir. Bu öğretiyi, nasyonal sosyalizmin köklerinin aslında sağlıklı olduğunu; pratikte kadrolar eliyle yozlaşmanın gerçekleştiğini temel alır. Adorno'nun bu tespiti akıllara Julius Evola'yı getirmektedir. Evola, faşist düşüncenin, moderniteye karşıtlık, toplumsal çöküşe karşıt olarak tinselleşmeyi öne çıkarış, demokratik ve komünist tehlikeye karşı mücadele, Batı uygarlığına karşı mistik düşünce gibi sacayaklarını sahiplenir: O'na göre gerek İtalyan gerek Alman faşistler yozlaşarak faşist düşünceyi yoldan saptırmıştır (Bull, 2012, s. 5). Fakat neofaşizmin bir numaralı düşünürü olarak öne çıkan Evola'daki tinselleşme bir dinselleşme değildir. Onda öne çıkan bir pagan emperyalizmi fikridir.

Adorno, faşizmin sağlıklı köken arayışlarına karşıdır: Asıl sağlıklı olan kökendir zaten. Faşizmin zamana yönelik münasebetini “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?” başlıklı sunumunda daha detaylı incelemektedir. Adorno'nun burada, faşizmin yakın geçmişle ilişkisini irdeler. Bu yakın geçmiş, iki dünya savaşı arası döneme damgasını vuran ve tüm Avrupa'yı etkisine alan faşizmdir. Dönemin Avrupası, geçmişten kurtulmak istese de Adorno kurtulunmak istenen geçmişin hâlâ canlı olduğunu ileri sürer (Adorno, 2020, s. 60). Bu geçmiş, “kendisini olaylardan etkilenmiş duyumsayanların yalın kurgularına indirgenerek etkisizleştirilmektedir” (Adorno, 2020, s. 63-64). Hatırlanmak istenmeyen, adı anılmak istemeyen o “altı harfli” *führerprinzip*'in dirilişiyle açığa çıkmaktadır:

“Otoriteye bağımlı karakterler kendilerini, herhangi bir özel içeriğe gerek duymadan, ne olursa olsun yalın somut erkle özdeşleştirirler. Aslında bunların yalnızca zayıf bir Ben'leri vardır ve eksiği doldurmak için büyük kolektiflerle özdeşleşmeye ve onlar tarafından korunmaya ihtiyaç duyarlar” (Adorno, 2020, s. 70-71).

Böylelikle ulusun kolektif öznesi haline gelen *Führer* ideale dönüşüp, insanüstü bir konuma yerleşir. Bu olduğunda, bireylerin tekil varoluşlarında hayata geçiremedikleri “arkaik büyükenmeci benliği ... bir parça gerçekleştirmiş olurlar”; diğer yandan da “Benlik-İdeali'ne bağlı saldırganlıklarından yansıtma yoluyla kurtulurlar, bunun sonucunda dünya kaçınılmaz olarak, özneyi savunmaya geçmeye mecbur bırakan tehlikeli, misilleme bağımlısı nesnelere dolup taşar: ‘toplumsallaşmış narsisizm’in temin ettiği mükafatların arka yüzünü paronaya oluşturur” (Stefan Breuer'dan aktaran Waiss, 2020, s. 20). Kitleler artık lidere baktığında kendilerinin cisimleşmiş halini görmektedir: Çözüm bu liderdedir.

Bu yakın geçmişin ve günümüzün krizlerinin, güçlü lidere kenetlenme arzusuyla aşılması fikri aslında bir başka zamansal kurguyla ilintilidir. Bu da uzak geçmişin kurgulanması, yani Adorno'nun da dikkati çektiği üzere *völkisch*² birlik fikriyatıdır (Adorno, 2020, s. 71). *Völkisch* fikir, karakterlerin ve düşüncelerin merkezinde gençleşmiş bir *volk*'a (halka) ilişkin biyolojik ırkçılık temeline dayanan geçmiş arayışıdır (Neocleuos, 2014). Bu da kavramı faşizmin merkezi kavramlarından biri haline getirmektedir. Bu birlik hissiyatı, "(n)e kadar sahte ve yapay olursa olsun biraradalığın sıcaklığı sayesinde, sayısız insana, yabancılaşmış durumun soğukluğu giderilmiş gibi geliyordu" (Adorno, 2020, s. 71). Elbette ki, birlik fikrinin yabancılaşmayı gidermesi bir başka olguyla el ele ilerlemektedir: Kolektif narsisizm. Adorno, faşist düşüncenin getirdiği bu olgunun, ulusal kibri arttırdığına dikkat çeker. "Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri" konuşmasında bahsettiği şekliyle, bu "materyalist" dünyada tekil insan daha az ruhsal doyum elde eder ve bu kolektif narsisizmin getirdiği bütünlükle özdeşleşme tekil ruhsal doyumlru ikame eder hale gelir (Adorno, 2020, s. 73).

Adorno'dan Yola Çıkararak

Adorno'nun konuyla ilgili literatüre göre oldukça erken bir tarihte yaptığı konuşmalardan yola çıkarak, o dönem yaptığı tespitlerin günümüzdeki güncelliğini sınamak açısından üç tartışma başlığı öne çıkar: 1) Propaganda-rıza üretimi 2) Teknolojik gelişme-işsizlik ilişkisi ve 3) Palingenetik mit kullanımları.

Adorno'nun söz konusu konuşmalarını yaptığı dönem aslında, faşizm-neofaşizm geçişinde bugüne yansıyan değişimlerin başladığı dönemdir. Neofaşizm kavramı 1945 sonrası gerek fiziken, gerek siyaseten hayatta kalmaya çalışan siyasi hareketleri tanımlamak için kullanılır. Bu hareketlerin başlangıçtaki amaçları mutlak askeri yenilginin hemen ardından hayatta kalabilmek olsa da, bu hareketler hem İtalya'da hem de Almanya'da eski faşist kadroların öncülüğünde serpilmeye başladılar. Yer yer Evola'nın inkârcı düşünceleriyle parlamento içi mücadele sınırları içinde kalsalar da, bu sınırı aşmaları için çok zaman gerekmecektir ve 1970'li yıllar İtalya'da neofaşistler tarafından düzenlenen birçok terör eylemine sahne olacaktır (Bull, 2012, s. 2-5). Adorno'nun faşizm-neofaşizm geçişine dair tespitini yaptığı bu dönüşümler bugün geçerliliğini korumaktadır. Propaganda kavramı, bugünkü birçok faşist hareketin tartışılmasında merkez konumda yer almaktadır. Faşistlerin bugün kullandığı yöntem elbette farklılık yaşamıştır. İnternet çağına uyum sağlayan neofaşistler, *fake-news* başta olmak üzere *post-truth* yöntemler kullanmaktadır. *Post-truth* gerçekte yalanın birbirine girmesidir: Güvenlik hissi kendini duygularda göstermelidir, akıl olmasa da olur. İşte 21. yüzyılın faşizminin irrasyonelliği bu şekilde vücut bulur (Robinson, 2019, s. 171).

Bugünün *post-truth*'unun temellerini faşizmde bulmak mümkündür. Örneğin Adolf Hitler, parlamentodan olağanüstü yetki talep ederken 14 yıl boyunca sosyalistlerin Nazilere zulmettiğini dile getirmişti; aslında Naziler yasadışı faaliyetlerinden ötürü ya hiç ceza almamış ya da hafif cezalar almıştır (Passmore, 2014: 20). Donald Trump'tan Jair Bolsonaro'ya, Victor Orban'dan Rodrigo Duterte'ye sistematik yalan, iftira ve sahte haberlerin yayılması rızanın üretimi noktasında küresel bir taktik olarak kullanılır haldedir (Tormey, 2019). Rızanın üretimi, Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramına dayanmaktadır. Bu kuram, kültürel hakimiyetin güç ya da zorlama ile sağlanmadığını, madun kitlelerin rızası ile mümkün olduğunu ileri sürer. Madunlar, kendilerine egemenler tarafından gösterilen dünyaya çıkarlarına olduğunu düşündükleri için rıza gösterirler (Turner, 2016, s. 82). Rızanın üretimi sürecinde kitle iletişim araçlar önemli bir rol oynamaktadır (Güzel, 2007, s. 186). Örneğin Bolsonaro'nun *fake-news* yöntemi şöyle çalışmaktadır: Takipçileri *WhatsApp* programı üzerinde gruplar kurar, bu gruplara yalan haberler atılır ve yayılır. Bu haberlerden biri, seçimlerde yarıştığı parti adaylarından birinin "İsa Peygamber'in transseksüel olduğunu savunduğu" yönündeki haberdir. Bu haber daha sonra yalanlanmıştır; fakat oldukça etkili olmuştur (Rezende, 2018). 2017 yılında Pulitzer ödüllü bir haber doğrulama kuruluşu olan *PolitiFact*, Donald Trump ve destekçileri tarafından yayılan haberlerin %69'unun, "yanlış, çoğunlukla yanlış ya da kısmen yanlış" şeklinde olduğunu açıklamıştır (Journell, 2017, s. 8).

² Halkçı.

Adorno'nun sözünü ettiği ve bugünün neofaşistlerinin örgütlenme havzasını oluşturan diğer bir odak noktası da teknolojik gelişme ve işsizlik arasındaki bağlantıdır. Klasik faşizmin demagog liderleri, işsizlere ve mevcut işçilere sermaye ile emek güçleri arasındaki ayrımı silerek birbirleriyle uzlaşmayı vaat eder: Bu sürecin sonucunda kurulacak korporasyonlarla işsizlik ortadan kalkacak ve mevcut işçiler de küçük burjuva gibi yaşayacaklardır (Guérin, 2014, s. 101). Neofaşistlerin de klasik faşistlerin komünist cadı avına benzer şekilde, göçmenlere saldırmasının gerekçelerinden biri, işlerini ellerinden aldıkları iddiasıdır. Bugün üretim araçlarındaki teknolojik gelişim dikkate alındığında, daha az işçiye gereksinim duyulduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Öyle ki, kapitalistlerin ettiği kârdan vatandaşlık maaşı dağıtılması tartışmaları da özellikle Batı Avrupa ülkelerinde hızla yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, neofaşizmin örgütlenme havzasının artışı geçeceğini söylemek abartılı olmayacaktır.

Son olarak, Adorno'nun dikkat çektiği bir diğer kavram geçmişin kullanımı üzerine olmalıdır. Klasik faşizmin geçmiş zaman ile olan ilişkisi, yukarıda bahsedildiği kadarıyla yalnızca propaganda ile sınırlı değildir. Faşistleri ya da neofaşistleri diğer sağ ideolojilerden ayırt eden en önemli ayrıntı belki de geçmişle olan bu ilişkileridir. Geçmişin faşistlerce kullanımını irdeleyen yaklaşım palingenetik mit kullanımları olmuştur. Yunanca yeniden doğuş anlamına gelen palingenetik, yeniden doğan, yenilenen anlamında kullanılmıştır (Breuer, 2017, s. 9). Bu kavramla anlatılmak istenen, faşizmin geçmişin "şanlı" imparatorluklarını ulusal birlik fikri (*völkisch*) etrafında gelecek zamanda yeniden kurma arzudur. Bu arzu, yukarıda bahsedilen plansızlık tartışmasıyla beraber okunulduğunda daha da anlamlı hale gelebilir. Peki, bu zamansal kurguda "bugün" neden atlanmaktadır? Çünkü bugüne, modernitenin, Sanayi Devrimi'nin getirdikleri hâkimdir: İşte bu noktada, Adorno'nun dile getirdiği, faşistlerin materyalizmden ne anladığı önem kazanmaktadır: Onlara göre modernite tinselliği, ruhsallığı katleder ve maddi olanın hüküm sürmesine yol açar. O yüzdendir ki, faşistler, neofaşistler bugüne savaş açar ve gelecekte (geçmişin) Aryan ırkını, imparatorluğunu kurmak için mücadele eder. Bu mücadele süreci doğal olarak halk inşası süreciyle iç içedir: Geleceğin halkını, bugünden kurmaya başlamaktadırlar.

Yazının başında çalışma hakkında Adorno'nun çalışmasının yeterli ilgili görmediğinden bahsederken öznel bir değerlendirme yapılmamıştır. Neofaşizm tehlikesi bugün hiç olmadığı kadar gerçektir ve bu tehlike artmaya devam etmektedir. Yer yer geri çekildiği noktalar olsa da (Trump örneği), Adorno'nun dile getirdiği üzere sosyoekonomik olarak ayak bastıkları alanlar ortadan kaybolmamaktadır. Yani geçmişteki "*Deutschland über alles*"³ bugün "*Make America Great Again*"⁴ haline gelebilmektedir. Ancak geleceğe dair asıl kuşku uyandıran nokta, Adorno'nun da dikkat çektiği toplumsal felaket fikriyatıdır –Adorno bu tartışmada faşizmin Nihilistik kökenlerine değinecektir (Adorno, 2020, s. 37). Bu toplumsal felaketler, kişiler üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu baskı, içinde bulunduğu toplumsal durumdan yola çıkarak kişinin çöküşü arzulamasına yol açar: "Tek bir grubun çöküşünü değil, mümkünse bütünün çöküşünü" (Adorno, 2020, s. 37). İçinde bulunduğumuz dönemi, ekonomik/toplumsal/ekolojik olarak bir kriz içinde görürsek eğer bu topyekûn yaşanan uygarlık krizine getirilecek yanıtları düşünmek de önem kazanmaktadır. Ben de bu tartışmanın ileri bir yere sürükleneceği umuduyla, Adorno'nun kitapta sordurduğu şu sorular üzerine düşünmeye davet ediyorum: Yaşadığımız krizlere bulunacak çözümler sistem içi mi olacak? Eğer sisteme alternatif çözümler bulunamayacaksa, yönetenlerin dizginledikleri neofaşizme geçit vermesi mümkün mü olacak?

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2020). Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?. (Çev. Şeyda Öztürk ve Tarhan Onur). Metis Yayınları: İstanbul.

Breuer, S. (2017). Milliyetçilikler ve Faşizmler Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri. (Çev. Çiğdem Canan Dikmen). İletişim Yayınları: İstanbul.

³ "Almanya hepimizin üzerinde."

⁴ Amerika'yı yeniden büyük yap.

YILMAZ, Ö. (2021), Adorno'dan "Yeni Sağ Radikalizm Veçheleri" ve Neofaşizmin Sacayakları, AUSBD, 4 (8), 181-186

- Bull, A. C. (2012). Neo-fascism. The Oxford Handbook of Fascism içinde. Oxford University Press.
- Fassin, E. (2018). Popülizm: Büyük Hınç. (Çev. Güleney Kırnalı). Heretik Yayıncılık: Ankara.
- Griffin, R. (2014). Faşizmin Doğası. (Çev. Ali Selman). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Guérin, D. (2014). Faşizm ve Büyük Sermaye. (Çev. Bülent Tanör). Habitus Kitap: İstanbul.
- Güzel, M. (2007). Küreselleşme, Tüketim Kültürü ve İnternet'teki Gençlik Siteleri. (Der. Mutlu Binark) Yeni Medya Çalışmaları içinde. Dipnot Yayınları: Ankara.
- Journell, W. (2017). Fake news, alternative facts, and Trump: Teaching social studies in a post-truth era. *Social studies journal*, 37(1), 8-21.
- Michel, H. (2017). Faşizmler. (Çev. Füsün Üstel). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Neocleuos, M. (2014). Faşizm. (Çev. Doğan Barış Kılınç). NotaBene Yayınları: Ankara.
- Passmore, K. (2014). Faşizm. (Çev: Sinem Gül). Dost Yayınları: Ankara.
- Rezende, R. (2018). Jair Bolsonaro, populismo de derecha y fin de ciclo político. *Revista Política Latino Americana*, 7, 1-15.
- Robinson, W. I. (2019). Global capitalist crisis and twenty-first century fascism: Beyond the Trump hype. *Science & Society*, 83(2), 155-183.
- Tormey, S. (2019). *Populism: A Beginner's Guide*. Simon and Schuster.
- Turner, G. (2016). İngiliz Kültürel Çalışmaları. (Çev. Deniz Özçetin & Burak Özçetin). Heretik Yayınları: Ankara.
- Weiss, V. (2020). Bugünden Bakınca. Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir? içinde. (Çev. Şeyda Öztürk ve Tarhan Onur). Metis Yayınları: İstanbul.

YILMAZ, Ö. (2021), Adorno'dan "Yeni Sağ Radikalizm Veçheleri" ve Neofaşizmin Sacayakları, AUSBĐ, 4 (8), 181-186

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.